

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TOPLUMSAL

295

TEMMUZ
2018

Çine-Tepecik Höyüğü
ve Bölgelerarası
Kültürel Etkileşimler
Sevinç Günel

Deniz Hamamından Plaja

Zafer Toprak, Cumhuriyet'le birlikte yaşam tarzında ve kültür kodlarında gözlenen dönüşümü, İstanbul halkının denizle ve plajla ilişkisi üzerinden anlatıyor. sayfa 32

Şark İstiklal Mahkemesi'nin
Kuruluşu ve Cumhuriyet
Halk Fırkası Teşkilatlarının
Kapatılma Meselesi (1925-1927)

Murat Turan

Futbol Tarihimizin Tartışmalı Konusu:

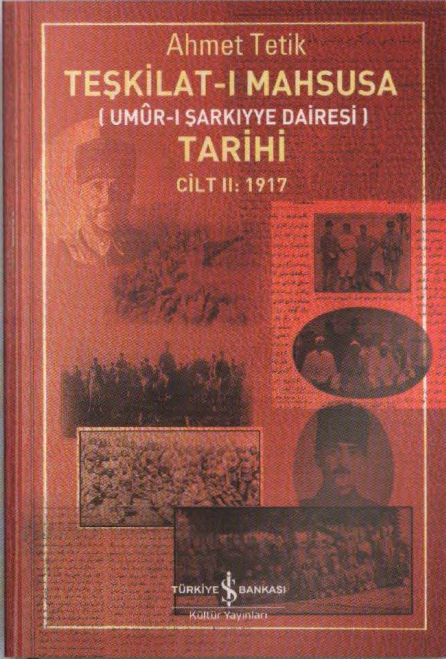
İstanbul Futbol Ligi
Ne Zaman Başladı?

Melih Şabanoğlu

TOPLUMSAL TARİH / AKLİK TARİH DERGİSİ / TARİH SAHİTİ TERAKKİDAN KAYITLADIR / Fiyat: 12 TL (KDV Dahil) / ISSN: 1305-7029

TEŞKİLAT-I MAHSUSA TARİHİ'NİN İKİNCİ CİLDİ ÇIKTI

Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi Cilt II: 1917
Ahmet Tetik
456 sayfa, 32 TL

1917... Harbin üçüncü yılı. Umûr-ı Şarkıyye Dairesi; hayalci değil gerçekçi siyasi akılla, elindeki sınırlı imkânları doğru yer ve zamanda kullanarak Fas, Trablusgarp, İran ve Rusya eksenli faaliyetlerini sürdürmektedir. İtilaf Devletleri'yle savaş cephelerinde bütün şiddetiyle devam ederken, cephe gerisinde ve sahadaki siyasi harp de hızını kaybetmemiştir.

İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya'nın yanı sıra, müttefik Almanya'nın Fas'ta, İran'da, Trablusgarp'ta Osmanlı Devleti aleyhine yerel düzeyde yürüttüğü siyasi operasyonlarına, 1917 yılı boyunca karşı koyan Umûr-ı Şarkıyye Dairesi, Rusya'da ortaya çıkan yeni durumdan yararlanacak siyaseti uygulamak üzere her türlü çabayı göstermektedir. Madrid'den Tahran'a, Trablus'tan St. Petersburg'a uzanan coğrafyadaki bu mücadelenin belgelerdeki hikâyesi, "zaman dizini çerçevesinde" Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi'nin II. cildinde yer alıyor.

Umûr-ı Şarkıyye Dairesi'nin sahada ve masa başındaki şahsiyetlerinden Ali Başhampa, Fahri Ferik Nuri, Miralay Tahir, Kaymakam Ömer Fevzi, Yüzbaşı Mehmed Nuri, Abdürreşid İbrahim, Köprülüzâde Mehmed Fuad ve diğerlerinin 1917 yılı faaliyetlerinin sürecini okurken; dünyü öğreniyor, bugünü değerlendiriyor, yarını düşünüyoruz.

Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi Cilt I: 1914-1916
Ahmet Tetik
500 sayfa, 30 TL

ALFA

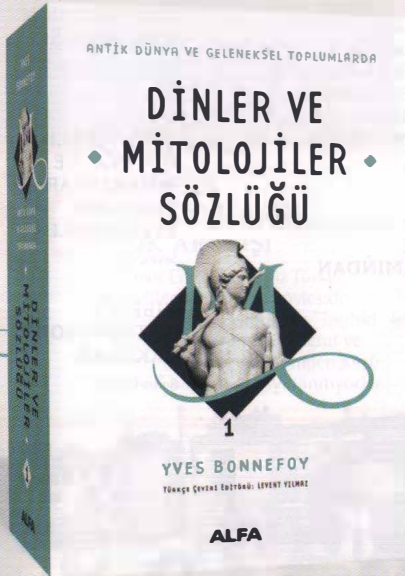
ANTİK DÜNYA VE GELENEKSEL TOPLUMLARDA

◆ DİNLER VE MİTOLOJİLER SÖZLÜĞÜ ◆

EDİTÖR

YVES BONNEFOY

Yves Bonnefoy'un derlediği bu iki ciltlik sözlük, yüzden fazla akademisyenin uzmanlık alanlarında yazdığı alfabetik sıralı makalelerden oluşuyor. Yunan ve Roma mitolojisinin yanı sıra, Brezilya Tanrısı Omolu için yapılan ritüel danslarından, Eskimolarda ruhların nasıl göç ettiğini anlatan mitlere kadar birçok konu hakkında bilgi edinebileceğiniz ansiklopedik bir kaynak niteliği taşıyor.

MERHABA,

Toplumsal Tarih'in Temmuz sayısını 24 Haziran seçimlerinden iki gün önce matbaaya yolluyoruz. Her ne kadar seçim sonuçlarını öngörmek mümkün olmasa ve geniş toplum kesimlerinin hâletiruhiyesinin siyasetten yorgunluk ve bir değişim beklentisi arasında günbegün salındığı görülsede dahi, biz 25 Haziran'ın daha demokratik ve özgür bir Türkiye mücadelesi verenler için yeni bir umutla başlamasını temenni edelim.

Zafer Toprak'ın "Bir Nostaljinin Öyküsü: Deniz Hamamından Plaja" başlıklı yazısı, her bakımdan ısınan bu yaz aylarında içimizi ferahlatacak bir konuyu gündeme getiriyor ve Cumhuriyet'le birlikte yaşam tarzında ve kültür kodlarında gözlenen dönüşümü, İstanbul halkının denizle ve plajla ilişkisi üzerinden okuyor.

Futbolseverlerin Dünya Kupası'na kilitlendiği bu günlerde Melih Şabanoglu'nun yazısı spor tarihimizin tartışmalı bir konusuna değiniyor ve Türkiye'nin en eski ligi olan İstanbul Futbol Ligi'nin hangi yıl başladığını, konuya dair bugüne ulaşan tüm kaynakları değerlendirecek saptamaya çalışıyor.

Murat Turan, Şark Isyanı'nın ardından Cumhuriyet Halk Fırkası yönetiminin Doğu teşkilatlarıyla ilişkisini tartışıyor.

Araştırmacıların incelemesine yeni açılan Şark İstiklal Mahkemeleri defterlerine dayanan yazı, erken cumhuriyet dönemi siyasi tarihçiliğimize de önemli bir katkı sunuyor.

Temmuz sayımızın uzun yazılarından bir diğeri de Nazi Almanyası'ndan kaçarak geldiği Türkiye'de 1935 ve 1946 yılları arasında çeşitli görevlerde bulunan Ernest Reuter'in modern şehir yönetimi düşüncesine katkısını inceleyen Barış Ülker'e ait.

Dergimize düzenli olarak katkı sunan Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nden Zeynep Kuban, bugün kapanmış bulunan Anadoluhisari Halat Fabrikası'nın semt sakinlerinin belleklerindeki yerini zengin fotoğraflar ve görüşmelerle sayfalarımıza taşıyor. Arkeoloji sayfalarımızdaki bir diğer makale de Sevinç Günel'in Batı Anadolu'da bölgelerarası kültürel bağlantıları ve etkileşimi yansıtan bir kent olarak Çine-Tepecik merkezi üzerine kaleme aldığı yazısı.

Kıtabıyat köşemizdeki tek yazımız da Kıbrıs'ın bölünmesini ve adanın kuzey kesimindeki savaş sonrası atmosferi, bizlere hâlihazırda var olan literatürden sıyrılan yepyeni bir perspektifle sunan Yael Navero'nun *Kurmaca Mekan: Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası* isimli kitabını tanıtan Burcu Özdemir.

Ağustosta görüşmek dileğiyle...

Barış Alp Özden

**04 L'ILLUSTRATION'DAN
SEÇMELER
14 TEMMUZ 1877
OSMANLI-RUS
SAVAŞINDAN
SAHNELER**

Hazırlayan: Edhem Eldem

**08 OSMANLI'DA
GAYRİMÜSLİM BASINDAN
OSMANLI'DA
PROTESTAN
ERMENİ BASINI VE
ZABEL YESAYIN**

Hazırlayan: Murat Cankara

**12 OSMANLI
BASININDA
YÜZ YIL ÖNCE
BU AY**

Hazırlayan: Emel Seyhan

**16 GÖZDEN KAÇANLAR
ANADOLUHİSARLI-
LARIN BELLEĞİ:
HALAT FABRİKASI**

Zeynep Kuban

**22 DİJİTAL ARŞİVLER-
KÜTÜPHANELER
İSLAMCI DERGİLER
PROJESİ (İDP)
BEŞ YILDİR
DEVAM EDİYOR**

Lutfi Sunar

**32 BİR NOSTALJİNİN ÖYKÜSÜ:
DENİZ
HAMAMINDAN
PLAJA**

Zafer Toprak

**46 TEK PARTİ
DÖNEMİNDE
ŞARK İSTİKLAL
MAHKEMESİ'NİN
KURULUŞU VE
CUMHURİYET
HALK FIRKASI
TEŞKİLATLARININ
KAPATILMA
MESELESİ
(1925-1927)**

Murat Turan

**58 FUTBOL TARİHİMİZİN
TARTIŞMALI KONUSU:
İSTANBUL FUTBOL
LİĞİ NE ZAMAN
BAŞLADI?**

Melih Şabanoglu

**66 SÜRGÜNDE MODERN
ŞEHİRCİLİK AKLININ
TERBİYESİ**

Barış Ülker

**80 AYHAN ERSOY VE DENİZ
TÜRKER İLE SÖYLEŞİ:
MODERN
OSMANLILARIN
KÖK ARAYIŞI**

Sefa Aslan - İrem Barkın
Emin Çelik

**86 ÇİNE-TEPECİK
HÖYÜĞÜ VE
BÖLGELERARASI
KÜLTÜREL
ETKİLEŞİMLER**

Sevinç Günel

**94 KIBRIS'A
ANTROPOLOJİK
BAKIŞLAR**

Burcu Özdemir

Kapak fotoğrafı: Buke Uras Arşivi

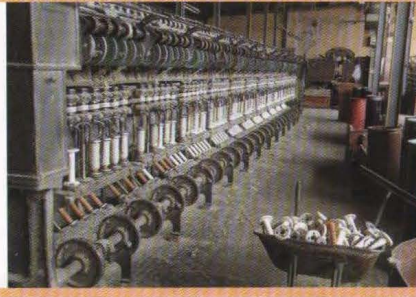

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'illustration* dergisinin 14 Temmuz 1877 tarihli sayısından Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa'da ilgi toplayan zeybek birlikleri ve Kars'ın savunma sistemleriyle ilgili yorumları aktarıyor.

16 ANADOLU HİSARLILARIN BELLEĞİ: HALAT FABRİKASI

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nden Zeynep Kuban, *Gözden Kaçanlar* köşesinde bu ay kapanan Anadoluhisarı Halat Fabrikası'nın konu ediyor.

66 SÜRGÜNDE MODERN ŞEHİRCİLİK AKLININ TERBİYESİ

Bariş Ülker, Ernest Reuter'in Türkiye'de modern yönetim sanatının gelişmesine ve bunun şehircilik alanına tatbik edilmesine yaptığı katkıları tartışıyor.

80 MODERN OSMANLILARIN KÖK ARAYIŞI

Ahmet Ersoy ve Deniz Türker, kendileriyle yapılan söyleşide küratörlüğünü yaptıkları "Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)" başlıklı sergiyi tanıtırıyorlar.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 295, Temmuz 2018

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No 10
Emmüdü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Bakıraya, Murat Belge, Fırat Güllü, Nurgün Gürbüz, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Firat Güllü, Nurgün Gürbüz, Murat Koralı, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özlü, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Özgür Tekin.

Taner Timur, Meltem Toksoz, Zafer Toprak, Mete Tuncay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Nilhal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barissouzen@gmail.com

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat
No: 407 İkizelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Haziran 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin

Karacasan Cad. 34204
Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÖRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130.00 TL.
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kübrıs 260 TL.
© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Slatina'da
Rus askeri
tezgâhları:
Kampın ihtiyacı
için Rus meşini
üretimi. Hendek
demetlerinin
hazırlanışı.
L'Illustration'un
özel muhabiri
Bay A.
Lançon'un
yerinde
çizimlerinden

14 TEMMUZ 1877

OSMANLI-RUS SAVAŞINDAN SAHNELER

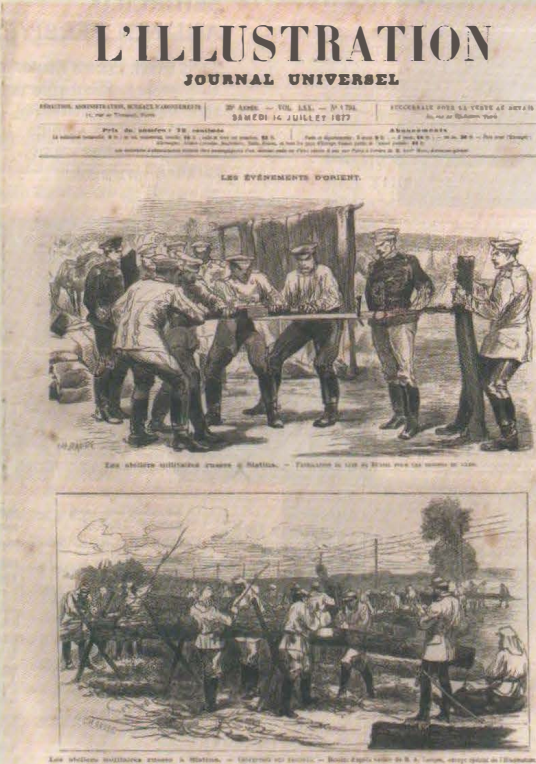
L'Illustration dergisinin 14 Temmuz 1877 tarihli ve 1794 numaralı sayısının kapakında bir müddettir Fransız ve Avrupa kamuoyunu meşgul eden Osmanlı-Rus savaşının görüntüler yer almaktaydı. Bir önceki sayımızda da aktardığımız üzere, 23 Nisan 1877'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kopmuş, savaş başlamıştı. Dergi, mümkün mertebe her iki tarafa da haber vermede, haberleri destekleyen görüntüler kullanmaya özen gösteriyordu. Kaptaktaki iki resim, Rus tarafıyla ilgiliydi. Her iki görüntü de Slatina'daki askeri tezgahlarda ordu

İçin yapılan hazırlıklarla ilgiliydi. Üstte "*cuir de Russie*", yani Rusya meşini diye bilinen gayet dayanıklı deriden kayış gibi malzemenin üretimi, aşağıda ise ağaçtan hendek demetlerinin (*fascine*) hazırlanması gösterilmekteydi.

Derginin içinde yer alan bazı yazı ve resimlerdeyse çatışmanın Osmanlı tarafına ait bazı sahne ve yorumlar bulunuyordu. Bunlardan ilki, meşhur Zeybek birlikleriyle ilgiliydi. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı ordusunu vazgeçilmez bir unsuru olan Zeybekler, düzensiz, yani o dönemin tabiriyle başıbozuk

askerler olarak orduya katılan gönüllü neferlerdi. Normal zamanda yul keserek gecimlerini sağladıkları söylenen bu efeler, Avrupa'da çok ilgi uyandırmış, seyahatnamelerin vazgeçilmez bir unsuru haline geldikleri gibi sanatta da önemli bir yer işgal etmişlerdi. Avrupa'nın bu birliklerle, tanışması özellikle Kırım Savaşında gerçekleşmişti. Her haliyle modernleşmeye başlamış Osmanlı ordusunun yanında bu renkli savaşçılar, Avrupalıların öledikleri bir egzotizm ve Şark görüntüsü oluşu uyduklarından bütün resimli dergilerde ve birçok sanatçının tablolarında yer almaya başladılar. Kendilerine yakıştırılan vahşet de bu cazibe ve ilgiyi daha da artırıyordu. Unutmamak gerekir ki Osman Hamdi Bey de henüz Paris'te öğrenciyken 1867'de katıldığı Paris Evrensel Sergisi'nde Zeybek temalı iki tablo sergilemişti: *Pusudaki Zeybek* ve *Zeybeğin Ölümü*.² Bu anlamda derginin içinde yer alan bu resim, bir taşla iki kuş vurmaktaydı: Bir taraftan yeni başlamış olan savaşın haberlerine canlı bir resimle katkıda bulunuyor, diğer taraftan ise Fransız okuyucularının çok aşına oldukları bir temayı işleyerek oryantalist zevkleriyle egzotizm beklentilerine cevap vermiş oluyordu.

Yazının ikinci kısmı ise gayet teknik bir şekilde Kars şehrinin savunma sistemleriyle ilgili bilgi vermektedir. Rus ve Alman ihtisas dergilerinden alınan bu bilgiler, çok yakında çatışmalara ve muhtemelen muhasaraya sahne olacak olan önemli bir mevkinin çok ayrıntılı bir tasvirini niteliğindeydi. Bir plan eşliğinde verilen bu yazıda Kars'ın etrafını saran on iki adet kalenin bütün özellikleri sıralanmaktaydı. Bu kadar çeşitli teknik terimlerin tercümesindeki zorluklar bir yana, sıkıcı gibi gözükün bu

anlatım aslında dönemin harp muhabirliğinin içeriği açısından ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

Kars'a ilgili kısmın sonunda yer alan sorulara cevap vererek yazımıza son verelim. Rus ordusu Haziran 1877'de Kars'a bir saldırı düzenlemiş fakat Kızıltepe'de püskürtülmüştü.

Bir sonraki teşebbüs, 9 Ekim 1877 tarihinde yazıda adı geçen General Mihail Loris-Melikov komutasında 28.000 kişilik bir ordu tarafından gerçekleştirilmiştir. 17 Kasım günü Ruslar kentin Doğu tarafındaki istihkamları almayı ve Hüseyin Hami Paşa'nın komutasındaki garnizonla ilişkilerini koparmayı

başarmışlardı. Hüseyin Paşa bir çıkış denemisi, fakat nihayetinde 25.000 kişilik Osmanlı ordusunun 7.000'i hayatını kaybetmiş, 18.000'i ise esir düşmüştü. 93 harbine son veren Ayastefanos antlaşmasıyla Kars Rusya'ya verilmiş ve 1918'deki Brest-Litovsk antlaşmasına kadar Rusların elinde kalmıştır.

ŞARK OLAYLARI

Zeybekler. – Avrupa tarafında Çar'ın şansı yaver gidiyor görünüyor. Asya tarafında işler önce rast giderken tersine döndü. Türkler, İstanbul'dan yollanan takviye birlikleri sayesinde tekrar üstünlük kazandılar. Bu yardım birliklerinin içinde birkaç Zeybek taburu da bulunuyor. Zeybekler, Anadolu'da Aydın vilayeti üzerinden gelen düzensiz askerlerdir. Genellikle Türk ırkından yakışıklı erkekler. Aralarında birkaç zenci de bulunuyor. Kıyafetleri, dizlikle biten geniş şalvarlar, eski tabancalar, çift taraflı bir kama, yatağan ve bazen olağanüstü uzun ve körleşmiş bir bıçak gibi her çeşitten silahlardan

oluşan bir cepheliğin sergilendiği bir kuşaktan oluşuyor. Uçları açık yumuşak kollu bir cepken Zeybeklerin kıyafetini tamamlıyor. Muhtemelen hareketlerine daha fazla çeviklik vermek için dizleri açığa; adını bu tür ayakkabıların en çok kullanıldığı vilayet olan Yemen'den alan yemeni denen ilkel pabuçlar giyiyorlar. Nihayet başlarında, rengârenk kumaşlara tutturulmuş tilsim, güneşte parlayan ayna parçaları ve püsküllerin sallandığı gayet yüksek bir fesleri bulunuyor.

Olağan zamanlarda bu Zeybekler birliklere dahil değildir. Dolayısıyla korkulu rüyası haline geldikleri kırsal alanlarda serbestçe geziniyorlar.

Vaktinde bu ırkın, görüntüsünü temsil ettikleri meşhur Yeniçeri ocağına çok sayıda adam sağlamış olması gerekir. Bir zamanlar İstanbul'da bu askerlerin 3.000 kadarı varmışlardı. Kırım Savaşı esnasında Fransız ordusunun kamp kurduğu Maslak anayolunda geçici olarak bulunuyordu. Türk hükümeti bu Zeybeklere koyu mavi çuhadan yeni bir üniforma verip Snider tüfekleriyle donattı.¹ 18 Haziran günü de Tophane'nin avlusunda onları teftişten geçirdi. O günden beri bu askerlerden dört tabur, Anadolu'da önemli bir göreve giden Derviş Paşa'ya² eşlik eden Arif Paşa'nın³ kumandasında Karadeniz'de Batum'a gidecek olan Babil vapuruna bindirildiler.

Anadolu'da Aydın vilayeti düzensiz askerleri Zeybekler İstanbul'da Abdullah Biraderler'in bir çiziminden

**Kars kalesinin
ve civarının
planı**

Gravürümüzde gemiden yeni inmiş ve padişahı alkışlamaya giden bir grup Zeybeği temsil etmektedir. Önderlerinde ada binmiş bir Türk albayla İslam'ın yeşil sancağı gitmektedir. Sağ tarafta tepesinde güneş bulunan kapı, Dolmabahçe'de, saray-ı hümayunun yanındaki Mecidiye Camiinin-dir. Görüntünün arka planında Üsküdar ile birkaç gün sonra takviye birliklerini Anadolu'ya götürecek olan birkaç Türk savaş gemisini Boğaz'da demirlemiş olarak görmektedir

Daha öce belirttiğimiz gibi Anadolu tarafında Rusların şansı dönmüş gözüküyor. Çerkeslerden her cepheye geri çekilmekteler. Bilyuruz ki Ardahan'ı aldıktan sonra, biri Oltu'ya doğru yürüyen General Heimann'ın kumandasında, diğeriye Topprakkale'ye doğru yürüyen General Tergukasov kumandasında iki sütun halinde Erzurum'a doğru ilerlemektedirken, ortada da General Loriss-Melikov'ın Kars'ı muhasara altına alıyordu.

Türklerin durumu epey tehlikede gözükiyordu. Fakat 16 Haziran günü Tergukasov tarafından Zesdekan'da yenildikten sonra 21 ve 22 Haziran günleri Delibaba'da intikamlarını alıp düşmanı ezerek Beyazıt'a çekilmeye mecbur ettiler. O arada General Tergukasov ile birleşemeye çalışan diğer Rus birliği Muhtar Paşa'nın ordusunu karargâhı olan Zevin'de yenilerek Rus istikamatinde geri çekilmeye mecbur kaldı.

Anlaşılan o ki, savaşın akıbetini belirleyecek olan nihai mücadelenin verileceği yer bu müstahkem mevki olacaktır. Dolayısıyla bu şehrin, stratejik öneminin ve yapılmış olan savunma çalışmalarının okuyucularımızın ilgisini çekeceğini düşündüğümüzden yazımız bu bilgilerle nihayet vereceğiz.

Kars müstahkem mevkii. — Burada
verdiğimiz Kars planı ve manzara-
sını Berlin'de yayınlanan *Militair*

Wocheblatt'tan aldık.⁹ Metni de *Invailde russen*den tercüme edilmiş olarak aynı yerden aldık.⁹ Meşhur Soğanlıdağ'ın parçası olan Karadağ'ın tepesinde yer alan Kars, Kars çayı vadisiyle Aleksandropol'dan Erzurum'a giden yolu kapatmaktadır. Nihayet bu mevkin önemini kavramış olan Türkler, 1865'ten itibaren modern teknolojiye uygun bir şekilde inşa edilmiş olan surlarla çevrelemeye başlamışlardır. Üstesinden gelinmesi gereken büyük zorluklar mevcuttu. Kayanın içine barutla yarlar açmak ve siperlerle surların dolguarının toprağını uzaklardan getirmek gerekiyordu. Masrafları azaltmak amacıyla vali bütün ahalîyi günde 4-5 kuruşluk karşılığında angaryaya bağladı (kuruş 25 santim değerindedir).

Bugün bu istihkâmlar tamir görmüş olan şehir kalesinden ve birbirlerine metrislerle bağlı on iki kaleden oluşmaktadır. Kısmen yıkılmış olan şehrin eski surlarının artık hiçbir önemi

kalmamıştır. Kaleler, sarp kenarlarıyla Kars çayının iki kısma ayırdığı ve kayalara oyulmuş patikalarla üç adet taş köprüünün bağladığı iki bölümden oluşmaktadır.

Şehrin ilerisinde, çayın sağ yakasındaki Karadağ'ın sarp eteklerinde Arap adı verilen (n° 1) ilk grup kale yükselmektedir. Ana burcun boğazı, zırhlı bir kışla ile korunmaktadır; Doğuda açık boğazlı bir diğer kale bulunmaktadır. Bu grup, vadiye hakim ve İngiliz Kalesini (n° 8) korumaktadır, zira sağ yaka, sol yakadan daha yüksekte durmaktadır. Kalenin 600 adımlık (1 adım = 0,75 m) bir ateş hattı bulunmaktadır, ayrı istihkâm ise 312 adımlık. Kalenin siperleri 4,25 m yüksekliğe ve 12 metre gibi muazzam bir genişliğe sahiptir. Gereken toprağın tamamı vadinin dibinden alınmıştır; istihkâmın tamamını nihai bir şekilde oluşturulmuş eğimli bir şev (glas) çevrelemektedir. Hendek ve ara yolları yetersizse de zırhlı bir barut deposu bulunmaktadır.

Bir öncekinin 1.133 m mesafesinde bulunan Karadağ Kalesi (n° 2) da daha küçük bir istihkâmı koruduğu büyük bir tabyadan oluşmaktadır. Kalenin içinde yer alan 6 metre yüksekliğindeki ana yapıda bütün yapıya hakim Ziyaret bataryasını taşımaktadır. Bu kale de n8 1 ile aynı özelliklerle inşa edilmiş ve üç adet barut deposu içermektedir. Ateş hattı 1.518 adımı bulmaktadır.

Hafız Paşa Kalesi (n° 3) 1.725 metre mesafede ovada yükselmektedir. Her ikisi zırhlı bir kışlayla bir barut deposu içermekte, 2,70 m yükseklik ve 6 metre genişlikteki siperini geniş bir hendek çevrelemektedir. 1.584 metrelik ateş hattını yalnızca şehre bakan bir kapı kesmektedir. Güneydoğu burcunu Eşali kulesi korumaktadır.

Bir öncekinin 2.833 metre mesafesindeki Kanlı Kale (n° 4), iki tabyanın

koruduğu kışlalı yarımaya şeklinde siperden oluşmaktadır. Bu müthiş kale, örtülü patikalı ve yan yollu kayaya oyulmuş bir hendekle çevrelenmiştir. Ateş hattı 2.163 metre uzunluğunda, siper 6,40 m yüksekliğinde ve 7,30 metre genişliğinde, 13 metrelik dolgudur. Hendek 3,66 m genişliğinde ve 1,83 m derinliğindedir.

1.450 metre ötede, Kanlı Kale'nin Batısında Kars'ın üstündeki vadiye hakim Süvari Kalesi (n° 5) görülüyor. Çayın sol yakasında benzer şekilde çaya hakim olan Çim bataryasına bağlanıyor (n° 6). 3,40 m yüksekliği ve 7,50 m genişliği olan siperleri bulunan bu iki müstahkem mevkii hendeksiz bir şev korumaktadır. Bataryanın büyük bir zırhlı barut deposu bulunmaktadır.

Bataryanın 1.150 ve şehir kalesinin 830 m mesafesinde, bir zırhlı kışlayla mazgalı bir duvarın tamamladığı burçlu üç cepheden oluşmaktadır. Siper 8,30 m yüksekliğinde ve 9,50 m genişliğindedir. Ateş hattı sadece 335 adımdır.

N° 7'den 1.600 metre ve n° 1'in 1.200 metre mesafesindeki İngiliz Kalesi (n° 8), sadece piyade müdafaasına göre düzenlenmiş dolgusuz kapalı bir kaledir. Siper yüksekliği 2,70 m, genişliği 4,20 m, ateş hattı 262 adımı.

N° 8'den 1.060 metre ve n° 1'den 1.040 metre uzaklıktaki Muhlis Kalesi'nin (n° 9) inşaatına daha yeni başlandı.

Banda mekâna hakim Çorak'ın eteklerinde Laz Tepesi veya Çakmak adıyla bilinen kale yükselmektedir (n° 10). Bu birimin üç bataryasının 3,60 m yükseklik ve 7,20 m genişlikte bir siperi, tüfekçiler için bir platformu bulunan şevi, 800 adımlık bir ateş hattı bulunmaktadır.

Bu kalenin 1.120 metre Güneyinde Tık Tepesi Kalesi (n° 11), önu Ay Tabya

tarafından korunan ve kapanan bir kalecik şeklini alıyor. Siperi epeyce zayıf olup 2,70 m genişlik ve 2 m derinlikte bir hendek tarafından korunmaktadır. Ateş hattı 520 adımdır.

Nihayet, n° 11'in 500 metre Güneydoğusunda kışla ve zırhlı barut depolu, bir perde hattının birleştirdiği iki kalecikten oluşmaktadır. Vasat bir yapısı ve 780 adımlık bir ateş hattı bulunmaktadır.

Bu kaleler hattının uzunluğu 15 kilometreyi bulmaktadır. Ortasında ise uzun yanları 260 metrelik tuğla duvardan oluşan şehir kalesi bulunmaktadır. Şehir tarafında her iki yanından birer kule mevcuttur. İçeride ise daha iri iki kuleyle bir barut deposu bulunmaktadır.

Mevkiin her yerinde mermilere dayanıklı birçok sığınak, depo ve kışla bulunmaktadır. Olağan top gücü 150 toptan oluşmaktadır. Şu an Kars'ta çoğu ağızdan dolan 100 adet yivli 24'lük top ile 54 adet yivsiz top mevcuttur.

Top başına 12 adım hesabıyla toplam için gerekli olan 1.848 adımlık uzunluk dışında 7.882 adımlık bir ateş hattı bulunmaktadır. İyi bir savunma için adım başına üç nefer, yani 23.000 asker gerekir; söylenenlere göre garnizon 18-19.000 neferi geçmemektedir.

Kaleler iyi tasarlanmıştır; fakat Kars çayının gayet derin vadisi savunmayı ikiye bölerek zorlaştırmaktadır. Ona mukabil zemin kayalık halinden dolayı yaklaşmak için kullanılacak yollar çok zorluk yaratmaktadır.

Militär Wochenblatt Kars'ta şu anki istihkâmı çok eksik görmektedir. Gelecek—üstelik pek yakın bir gelecek—Türklerin haklı olarak Anadolu'nun kılıdı olarak gördükleri bu kalelerinin savunmasını iyi mi, kötü mü düzenlediklerini gösterecektir.

DİPNOTLAR

1. Romanya'nın Ölt bölgesi başkenti Slatina.
2. Bu konuda bkz. Edhem Eldem, *Osmanlı Hamdî Bey Sâzışu* (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 2010), s. 504-509.
3. Amerikalı Jacob Snider tarafından icat edilen ve 1867'den itibaren başta İngiliz ordusu

4. tarafından kullanılmış olan tüfek.
5. Eski Serasker ve 3. Ordu komutanı İbrahim Derviş Paşa (1817-1896).
6. Muhimelen eski Zaptıye Müşiri Mehmed Arif Paşa (?-1898).
7. Vasily Heimann.
8. Kont Mihail Tarnelovici Loris-Melikov (1824-

1888).

9. *Militär Wochenblatt*, yani Haftalık Askeri Gazete, 1816-1942 yılları arasında Berlin'de yayınlanmış olan bir Alman dergisidir.
10. Ruski *Invalid* (Русский инвалид), Rus Çarisi manasına gelen ve 1812-1917 yılları arasında yayınlanmış olan bir gazeteydi.

OSMANLI'DA PROTESTAN ERMENİ BASINI VE ZABEL YESAYAN

"Batı Ermenilerinin edebiyatında hiçbir kadın yazar, feminist ve aktivisti, araştırmacıların dikkatini Zabel Yesayan kadar çekmemiştir" diye yazmıştı Hasmik Khalapyan 2006 yılında "Gerçekten Zabel Yesayan (1878-1942?) son on beş yılın Türkiye'sinin de (en azından bir kesiminin) üzerinde en çok konuşulan, hayatı ve yapıları en fazla merakı celp eden yazarlarından ("kadın yazarlarından" değil) biri. Şüphesiz, bunun kimileri bariz kimileri de anlaşılacak için epey çaba gerektiren nedenleri var. Her ne kadar bu ilginin en azından Türkiye'deki kısmı 2005 yılında düzenlenen "İmparatorluğun Çöküş

Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" başlıklı konferanstaki bilimsel açıdan sorumlu bir bildiriyile başlamış ve yazarla Halide Edip arasında yüzeysel bir karşılaşmada tıkanmaya eğilimli gibi görünüyorsa da, Yesayan'ın, ismi konjonktür gereği keşfedilecek bir anda parlayan ve akabinde de "ara sıra hatırlanarak unutulma"ya mahkum edilen yazarlarla aynı kaderi paylaşmadığını ve kendisine yönelik ilginin -hak ettiği düzeyde olmasa da- ardının geldiğini belirtmek gerek. Aras Yayınları'nın ve Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu'nun (BĞST)

çabaları, Mehmet Fatih Uslu'nun Türkçe çevirileriyle yazıları. Hazal Halavut'un tartışmayı sterilitekten kurtararak "tehlikeli" sulara çekme girişimleri bu ilginin belki en öne çıkan örnekleri.¹

Üsküdar'da başlayan, 1895, 1909 ve 1915'ten geçen; başarılarla, acılarla ve sürgünlerle virgüllenenek yine bir sürgünde noktalanmış; romanlara sığmayacak bir hayat Yesayan'inki. Bize miras bıraktığı edebiyat gücü ve zengin, üstelik en azından şimdilik- kadın kimlik, felaket ve tanıklık gibi küresel edebiyat radarındaki en belirgin mevzuları tartışmak için zemin sağlıyor. Dolayısıyla bugün ilimizi çekmemesi tuhaf olurdu. Bununla birlikte onun eserlerinin, kendisi hayatıyken farklı etnik/dinsel kimlikler tarafından nasıl karşılandığı da -erkek otoritesini ve döneminin "ağır yazarları"nın pek de hoşnut etmediği yönündeki gayet anlaşılır ve genel değerlendirme bir yana- ilginç ve önemli bir araştırma konusu değil mi?

Aşağıdaki parça böyle bir tartışmaya vesile olabilececek somut bir örnek sunmak amacıyla seçildi. Bu, Zabel Yesayan üzerine kaleme alınmış iki bölümlük bir eleştiri yazısının ilk bölümüdür. Mihran Hayhannesyen'in² kaleme aldığı bu eleştirinin ilk kısmı, Ermeni harflı Türkçe bir süreli yayın olan *Rahnûma*'nın 1901 yıl gösterici, önderi 30 Nisan 1915 tarihli 18. sayısında, "Muhaberat" üst başlığı altında yayınlanmış. Fiziksel koşullar nedeniyle yer veremediğimiz ikinci kısım ise 7 Mayıs tarihli bir sonraki sayıda yer alıyor. *Rahnûma*, Protestan Ermeni cemaatinin, İstanbul'daki Bible House tarafından

Rahnûma,
30 Nisan 1915,
sayı 18

"Haftalık Din, Ahlak, İlim, Siyaset Gazetesi" alt başlığıyla çıkarılan yayın organıdır. 1915 ırbarı ile gazetenin editörü (imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü) Hovhannes K. Krikoryan'dır ve 16 sayfa olarak çıkmaktadır. Ermeni basını üzerine en güncel iki kaynağa bakılırsa gazete 1911-14 yılları arasında İstanbul'da, 1924-34 arasında ise New York'ta yayınlanmıştır.³ Halbuki okuyacağınız yazının yayınlandığı tarih, gazetenin en azından 1915'in ilk yarısında da yayına devam ettiğini gösteriyor.⁴ *Rahnûma*'nın Protestan Ermeniler arasında belli bir yayınlığı olduğunu da, Dr. Avedis Cebeciyân'ın Çanakkale cephesinde Ermeni harfleriyle Türkçe yazarak tuttuğu günlüğüne "22-23 Nisan 1915" başlığı altında yazdığı şu satırlardan çıkarmak mümkün: "*Rahnûma* ya bir bend yazdım, 'Bir meslektaşımın ölümü' ve lüz'ül böylece geçti."

"Ermeni Edebiyatından Zabel Yesayan'ın Eserlerinden" pek çok bakımdan dikkati hak eden bir metin. Her şeyden önce *Rahnûma*'daki bu yazının, misyoner yayınlarıyla ilgili bazı önyargıları hafife de olsa sarsması umulur. Zira bu yayınlar modern Osmanlı/Türk tarih yazımında maalesef hâlâ yalnızca dinsel (bazen de siyasal) boyutlarıyla ele alınıyor ve değeri tartışılıyor. Yazının yayınlanma tarihi, 30 Nisan 1915 (tam o sırada ne yapıyordu Yesayan; Hovhannesyân yazısını ne zaman yazmış, gazeteye ne zaman göndermişti; neden, ne kadar haberdardı?) başlı başına bir mevzu. Yazarın niçin bu üç eseri seçtiği de düşündürücü. Belki

Zabel Yesayan

bu yazıdan yola çıkarak dönemin edebiyat kamusunun dinsel, mezhepsel ve dilsel sınırlarına dair bildiklerimizi de sorgulamamız gerekecek. Nihayetinde, öncelikli olarak Protestan Ermenilere hitap eden (fakat okur kitlesini bununla sınırlayamayacağımız) Ermeni harfli Türkçe bir gazetede yayınlanan, Ermenice edebiyat yapıtları üzerine bir inceleme söz konusu burada. Tüm bunların haricinde, Hovhannesyân'ın yazısı sadece Ermeni edebiyatını değil Osmanlı edebiyatını da

ilgilendiren tartışmalara göz kırıyor: Gerçekçilik (mahalli rengin, iyyinin/kötünün, doğrunun/yanlışın temsili), edebiyata yüklenen (millî) misyon, kadının özgürleşmesi ve elbette, kimliğin aslı bir unsuru olarak dil. İşin ironik ve tam da bu yüzden üzerine gidilmesi gereken yanı da, galiba, Yesayan'a yöneltilen bu dil merkezli ve onun modern edebiyat anlayışının çarpıcı bir biçimde gerisinde kalmış eleştirinin Türkçe, yani yazarının deyişiyle "devletin hakîm lisanında" kaleme alınmış olması.

ERMENİ EDEBİYATINDAN ZABEL YESAYAN'IN ESERLERİNDEN*

Yerp al çen sîrer.⁹ Koşi, Vebi

Digin İbayan! Zabel Yesayan 1890 tarihlerinde alem-i edebiyatda malûm olmağa İtanınmayal başlamış ve Darülfünun'a mudavemet etmekle terakki etmiştir. Bundan sonra ken-

dini İstanbul ve memalik-i ecnebiye-de intişar eden İyabancı űlkelerde yayınlanan! gazetalara mekaleler yazmakta buluyoruz ve peyderpey Şnorhkov Martiş (kibar adamlar), Geçdz Hancamer (sahte dehalar), İşgüdari Verçaluyı (Üsküdar'ın şaşı), Avergneru Meç (harabeler arasında) nam eserleri intişar ediyor ve işte kendi sîlsile-i asarı-

nı üç romanların yeni bir cildiyle dahi zenginlendiriyor. Digin Zabel, Ermeni Edebiyatı sahesine yeni kademzen olmuş İadım atmış deyildir ve kendi huviyyetini ketm etdiyi İlgizledig! takdirde dahi calib uslubu ve parlak resimleriyle en müşkilpe-sendleri bile kendine dost eder. Biz ise mümaileyhanın ismi etrafında çevrilmiş olan şan u şöhretin baki

ve daim kalmasını an-samim-ül-kalb [yürekten] temenni ederiz.

Şu halde kendinin yakınlarında neşir etdiği üç romanları okur iken, bugüne kadar romanının kahramanlarından bazılarını yazma yıkamaga endikleri Kadıköy'den Salacak'a, ve Salacak'tan Kız Kulesi'ne kadar kendini takib edersek, ve sonra kendinin en büyük romanının aktörlerinin yaşadıkları ve yeni medeniyetin mahva mahkûm etdiği son nümipleri yazışatmağa çalışdığı Üsküdar tepesinin zirvesine kendiyile beraber yükselirsek, teacüb etmemelidir.

1. Filhakika Yerp Çen Sırer (sevmekten dur oldukları) lüzaklaştıkları zaman) nam romanında; Yeranig, kızı Yevpime, nişanlısı Haçadur, ustası Hağopcan Ağa pek mahir bir fırca ile resm edilmişdirler. Mahalli rengi mükemmeldir ve kendi kahramanlarından ömr maksedlerini ve iç saiklerini

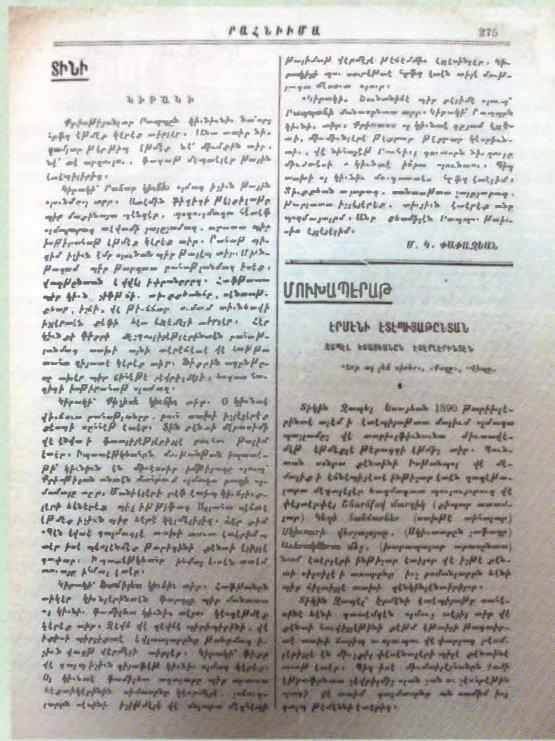
tersim etmekle iktifa etdiği İresmetmekle yetindiği] müddetce, anlerin ahval-ı ruhiyesini nakl etmekte muvaffak oluyor.

Fakat kendi kendini romanın kahramanlarıyla birleştirmeye teşebbüs ettiğinde, veya anlere şahsiyet vererek anlerin ağzından konuşmağa başladığında mesele başkalaşiyor. Romanın muharriresi ve hakiki ademler birbirinden uzaklaşıyorlar, adı kadınların konuşulduğu saçma sapanlık ve işçilerin şarlatanlıkları hakikattan uzak sahtelik halini alıyor. Fakat romandaki aktörlerin konuşuklarının şekli bizzarare ister istemez suni olacak idi, zira muharrirenin sinini [yaşı] ve kadınlığı, ehlinin engin tabakalarıyla temasda bulunmasına ve anlerin iç mahallerine giderek anlerin konuşmak usullarını öyrenmesine mani olmuşdur. Şöyle ki, bayağı kelimeler yanında nagah [ansızın] edebi luğetlere [sözcüklere] tesadüf ederiz, ve fikri terakki etmiş kimselerin uslubları yanında te-

rakki etmiş kimselere mahsus usul-ı ifadeler buluruz.

2. Bu suni lisan ve uslub karışıklığı *Koçi (pepe) nam eserinde* daha ziyade teyyüd ediyor [şiddetleniyor]. Bu eserde, İslam hayatının bize meçhul kalmış bir vakıası gözlerimiz önünde resm olunuyor, aktörler arasında Ermenice konuşan hiçbir kimse bulunmayıp cümlesi de devletin hakim lisanını konuşuyorlar. İmdi Dıgn Zabel romanı ya başdan başa Türkçe yazarak Türk vatandaşlarımızın zaten zengin edebiyatı üzerine yeni, parlak edebi bir cevher ilave etmeli idi veya da başdan başa cari [kullanılan] lisanı Ermeniceye tahvil ederek ana lisanımızın edebi hazinesini tazyid etmeli [zenginleştirmeli] idi. Ermenicede luğet eksik deyil dir, binaenaleyh teellifin revişini [lakışını] ecnebi istillahlara [terimler] ile kat etmenin [kesmenin] ve Ermeniceyi Türkçe kelimelerle noktalamanın manası ne dir? Aceba Dıgn Zabel Yesayan Ermeni kariurun lokurlarını *Avşadz. Hayrigis, dadz-gots, yergdgoş* kelimelerini anlamazlar mı zann ediyor ki mukabilleri olan *Allah, babacığım, örtü, pusula* kelimelerini istimal etmeye [kullanmayla] kendini mecbur hiss ediyor? Bu lisan karışıklığından ne Türk edebiyatı ve ne Ermeni lisanı müstefid olur [faydalanır]. Fakat her ikisi de müsavi suretde mütezarur olurlar [zarar görürler] ve bir lisan bir defa bozulursa, anın vasıtasıyla takdim olunan en güzel edebi madde bile hüsnünü zay eder [güzelliğini yitirir].

3. Veb nam eserinde, Kadıköy'de yüksek bir Ermeni ailesine mensub bir oriort İhanmefendi ile biraderi arasında bazı vukuat cereyan ediyor. Burda lisanın tağıyırı Fransızca ile icra ediliyor, mesela *ilüet, kanmem* [ir. quand même, 'yine de'] gibi kelimelerin istimalıyla oluyor. Kendilerinin [nakis] Kusurlu Fransızcılarını ortaya komak arzu edenler bulunsa bile, bu tağıyir [bozma] hiçbir suretle tebriye olunamaz [haklı gösterilemez] ve lisanı bir keyf kurban etmek doğru deyildir. Hususlan, tağıyir ediliş bir lisanın blırakığı naħoş teesiri, sevilmiş bir edibinin dudaklarının sihrini [sihri?] dahi izale edemez lortadan

kaldıramaz), çünkü edib kendini yaşatan lisanı yaşatmalıdır.

Möhterem Diginin, edebiyatın hançeri mektebine mensub, muhafazakar mı yoksa ahrar hürriyet taraftarı mı, eskiye mi yoksa yeniyi mi tarafdard olduğunu anlamak daha ziyade calıb-ı merak olacaktır. Aceba klasik edebiyatın hüsn, hakk, ve eyilik mebdesiyle ilkesiyel mi beslenmiştir, yoksa her maddeden karışmış olarak senaati senaatin aşkı için mi ileri götürüyor?

Yerp al çen sirer. Koşu. Vebî hikâyelerini okuduğumuz zaman nağahani bir hal karşısında bulunuruz. Filhakika anlerin muharresesi esgî mektebin yükünü silki atıyor ise de, yeni mektebin bahş ettiği serbestiden istifade etmiyor, ve fikrini merkezleştirmiş olduğu maddenin esiri oluyor ki bundan senaat da mütezarır oluyor.

İşte bir kadın ki kadınlara karşı silahlanıyor ve üç yekdiglerini müteakib romanlarda lart arda üç romanda bize göstermeye çalışıyor ki kadınlar Sevmekden dur oldukları zaman neler yaparlar. Fakat bu ne halet-i iğkriyedir! Nüpin bazen de bize beyan etmiyor ki kadınlar ilelebed sevdiklerinde neler yapmağa kadirler? Şair muhabbet hayal eder, dinâiz muhabbet deye nida eder. Şeylesoş muhabbeti tah-

il eder, ahlak muallimi muhabbet vaz eder. Kristian muhabbeti yazar, belî levet, muhabbeti ilelebed yazar. Muhabbeti inkâr etmeklik gibi şeyr-i tabii bir halde ne hususi bir cazibe vardır ki edebi bir teşebbüs için muvaffakiyet temin eylesin?

Fakat kendine inanalım mı? Kadın sevmekten dur olduğu zaman dahi bazen sabr etmez mi, afv etmez mi, feda-i nefis ikendini feda etmez mi ve o nazik mahluk hakkında demek doğru mu dir ki, mesela, Yevpime kendinin bırakmış olduğu nişanlısının yüzüne karşı arsızcasına ve gurur ile tebessüm ediyor (s. 77), ve yahod Zöher, gelinin başına gelen "belanın menbai kendisi oluyor" (s. 141), veya Arusay, "bu nefesperest yılan kendi biraderini hiss edirmeyerek ısırır, zehirliyor" (s. 199)? Binaenaleyh kadın -zevce, valide veya hemşire olsun- hayatın bilcümle hal u keyfiyetleri altında erkek için mucib-i felaket (felaket sebebi) imiş. Diginin bu fevkelade ifratını laşirihgînil tebrîye eden ve bızce mechul olan aceba hususi bir maksedi var mıdır? Bu noktayı sonra tedkik ederiz. Mamafih eger bir erkek kadınlara karşı bu kadar ileri gitmiş olsa idi, anın sözünü kadınların namına tevcih edilmiş (lyoneltilmiş) bir hakaret deye telakki edecek idik.

Fakat bizim bu beyanatımız ifrat deye telakki olunmaması için, Digin

Zabel Yesayan'ın üç yekdiglerini müteakib romanlarını kendi ecza-i mürekkebesine ilbeşenlerine bakaraklı tahlil ediyoruz ki tahriratın maddesi meydana çıksın.

1. *Yerp al çen sirer: Sert yürekli bir kız olan Yevpime, sırf Hagopcan Ağa ile evlenmek ihtimalına mebnî ldayanaraklı kendini muhabbetle arayan nişanlısı Haçig'i redd ediyor. Söz aramızda Hagopcan Ağa'nın vakaa birkaç parası var, fakat sinni geçgin, yüzü çirkin ve kaba bir adamdır. İşte Yevpime nişanlısını buna feda ediyor ve Haçig'in son derece iztirabatına tuiy ürperti "vay!... vay!... vay"lar ile seylilrci oluyor (s. 77).*

2. *Koşu: boğanmış bir kadın olan Zöher Hanım. oğlu Hasan'ı, bıkese lkmisesizl Adile'ye zulm etmeye teşvik eder ve böylece zavallı kadının genc yaşında vefatına sebep olur. Fakat niçün o güzel ve dilber kızın kalbini kırsın, niçün anın hilmiyet ve germiyetli lyumuşak ve ateşil muhabbetini tahkir etsin (s. 141) ve böylece mezburenin lonunl vefatına sebep olsun?*

3. *Vebî: Bu roman hakikaten bir romandır. Neşperest bir hemşire olan Arusay, hayalperest biraderi Hrant'ın kalbinde ahlak-i ademi öldürüyor idi. Ve bu teğayyür etmiş olan evlad, "hiçbir keder hiss etmeyecek beveyninden ayrılır ve hemşiresinin yüzünü görmek bile istemez" (s. 212).*

DİPNOTLAR

1. Hasmik Khalapayan, "Kendine Alt Bir Feminizm: Zabel Yesayan'ın Hayatı ve Faaliyetleri", *Bir Adalete Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar (1862-1933)* içinde, ed. Lema Ekmekeçioğlu ve Melissa Bial (Aras Yayıncılık, 2006), 167.
2. Sunum metni Yesayan'dan yapılan çevirinin başında bulunmaktadır. Zabel Yesayan, *Silahlıların Bileşimleri*, çev. Julide Degmençiler (İstanbul: Belge Yayınları, 2006), ayrıca, biz. Fahri Aral, ed., *İmparatorluğun Çöküşü Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011). Sunumun eleştirisi için, biz. Hazal Halavut, "Zabel ile Halide", *erşim 7 Haziran* 2018, <https://www.gazetevadur.com.tr/kutup/2018/05/03/zabel-ile-halide/>.
3. Aras Yayınları yazarın eserlerinin hem Ermenice orijinalini hem de Üslu'nun çevirisiyle Türkçelenen (*Melika Nuri Hanım ve Sürgün Ruhum*, 2016) yayımlıyor. Üslu ve Halavut'un çeşitli kitap, dergi ve çevrimiçi ortamlarda yazdıklarını

4. rünümü buraya almak ne yazık ki mümkün değil. BGST'nin kolektif bir çalışma sonucu 2015 yılından itibaren sahneye taşıdığı Zabel isimli oyunun metni ise bu yıl içerisinde yayınlandı: Aysel Yıldırım ve Duygu Dalıanoğlu, *Zabel* (İstanbul: bgst Yayınları, 2018).
5. Bu satırların yazarı tarafından Hovhannesyan la ilgili ayrıntılı biyografik bilgi henüz elde edilememiştir. Öte yandan, Pars Tuğlaci'nin antistal çalışmasına bakarak yazarın 1892'den 1922'ye kadar aralarında ders kitabı, öyküler, politik ıktisat üzerine inceleme ve edebi eleştirisi de bulunan çok sayıda Ermenice eserinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Pars Tuğlaci, *Tarih Bayunca Batı Ermenileri* (İstanbul: Pars Yayın ve Tic. Ltd. Şti., 2004), c. 3.
6. Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfleri Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* (İstanbul: Türküaz Yayınları, 2005), 596-97; Zakarya Mıdanoglu, *Ermenice Süreli Yayınları: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010), 395.
7. Yine aynı kaynaklara bakarsa *Rahnuma* günlük ya da on beş günlük olarak da ve

8. "Din, Ahlak, Sanat ve Siyaset Gazetesi" altı başlığıyla da yayınlanmıştır.
9. Avedis Cebecian, *Bir Ermeni Subayın Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü, 1914-1918*, ed. Robert Koptas, çev. Takuhi Tomasyan (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2015), 67.
10. Translitterasyonda, büyük ölçüde, Ermeni harflerinin Batı Ermenicesindeki okunuşları esas alınmıştır. Noktalama işaretlerine okunması kolaylaştırarak ölçüde maddahale edilmiş, bazı yazım hataları düzeltilmiş, imlaidaki tutarsızlıklar bir iki istisna hariç olduğu gibi bırakılmış, bazı ekler günümüz kurallarına göre yazılmış, yanlış anlamaları önlemek amacıyla bir iki yerde sesli harflere müdahale edilmiştir. Köşeli parantez içerisindeki karşılıklar her zaman tam ve tutarlı karşılıklar olamıyor, metni ortalama okur için anlaşılabilir kılmak amacıyla yazının bütünü dikkate alınarak yapılan yorumların neticesidir. Dolayısıyla, kolaylıkla "yanlışlanabilirler".
11. Eserin adı *Yerp ayleva çen sirer* olmalı. Yazı boyunca yanlış kullanılıyor. Benzer bir şekilde, yazıda değinilen *Averagneru meç* de *Averagnerun meç* olmalı.

Fransız Sosyalistleri Harbe Devam Taraftarı

1 TEMMUZ 1918

SABAHA

Amsterdam 27 Haziran- Londra'dan bildiriliyor: Amele Firkasının konferansında Fransız Sosyalist ekseriyetini temsil eden Renaudel irad ettiği bir nutukta Fransız amelesinin Almanların Fransız topraklarından tardına ve Belçika'nın Belçika milletine iadesine kadar harbe devam taraftarı olduklarını beyan etmiştir. Fransız sosyalistleri düvel-i merkeziyedeki sunûf-ı hakiminin Fransızların şeraitini kabul etmeleri güç olduğunu ktm etmiyorlar. (saklamıyorlar) Albert Thomas dahi müttefik milletler amelesinin muzafferiyet-i askeriyenin kifayet etmeyeceğini tasdik etliklerini söylemiştir.

Türkiye'nin Teceddüdü Hakkında Bir Alman muhabirinin mütâlaâtı

2 TEMMUZ 1918

TANIN

Berliner Tageblatt gazetesinin İstanbul muhabiri "Türkiye'nin Teceddüdü" (yenilenmesi) serlevhası altında gazetesine bir makale göndermiştir. Makale sahibi, Balkan Harbinden beri inkişaf etmekte olan milliyet fikrinin süratle yayılmasından ve Türklerin iktisadiyat sahasında atmakta oldukları terakkî hatvelerinden (adımlarından) ve bunun intac edeceği iktisadî siyasetten bahsederek "Yeni Mecmua" da Ziya Gökalp Bey'in, Türkiye'de bir iktisadî siyaset ihdası lüzumuna ait makalesini ve Tekin Alp Bey'in iktisadî ve milli bir siyasetin takip edilmemesi Rusya'da olduğu gibi milliyet düşmanı sosyalizm cereyanına kuvvet vereceği ve Almanya'da iktisadî siyaset takip

edildiği için milliyet cereyanı serbest inkişaf etmekte olduğu nokta-i nazarından Türkiye'nin, Almanya'nın izini takip etmek mecburiyetinde bulunduğu aitt neşriyatını hülasa ettikten sonra: "Türkiye bu meselede nazariyat sahasında kalmayarak fiiliyat sahasına geçmiş ve Almanya'nın iktisadî siyasetini tetkik etmek üzere Almanya'ya bir zat gönderilmiştir. Bu meseleye taalluk eden bir iktisadiyat nezaretinin ihdası da mutasavverdir. Terakkîye doğru atılan bu yeni hatve, geçenlerde kanuniyet kesbetmiş olan tevhid-i kaza ve hukuk-ı aile hatveleriyle beraber Türkiye'nin teceddüdüne yardım etmeye namzettir." diyor.

Sibirya'da Mukabil İhtilal

3 TEMMUZ 1918

SABAHA

Neue Zürcher Zeitung Petersburg'dan istihbar ediyor: Moskova'da Ahali Komiserleri Meclisine âtidedi telgraf gelmiştir. Bolşevikler Sibirya'da mağlup edilmiştir. Sibirya Hükümet-i muvakkatesi mevki-i iktidarı ele almış ve Meclis-i Müessesası içtima davet etmiştir. Mezkûr Meclis Sibirya'nın Rusya ile münasebatını tanzim edecektir. Sibirya Hükümeti, Ahali Komiserlerinin Sibirya'ya karşı tedabir-i askeriye ihtilaz etmemesi şartıyla Rusya'ya ekmek vermeye hazırdır. Lenin bunlara karşı bir beyanname neşrederek cevap veriyor. Lenin bu beyannamede Ahali Komiserlerinin bu mukabil ihtilal ile müzakereye girişmeyeceğini ve gönderilen askerin Sibirya'ya karşı yürümekte olduğunu söylüyor. Lenin bu beyannamede Fransızlara karşı şiddetli bir lisan kullanıyor. Rus — Fransız emperyalistlerinin, Rusya'yı verdiği karardan açıklıkla nükül ettiremeyeceklerini (caydıramayacaklarını)temin ediyor. Lenin Sibirya'ya hemicvar olan Oral ve Volga havalisinde son beş sınıf askerin ve Moskova İstihkam ve Topçu Kuvvetinin seferberliğini emretmiştir.

Padişahımızın İrtihalleri

4 TEMMUZ 1918

TANIN

Dün, Osmanlı milleti elim ve müessif bir ziyââ uğradı. Dokuz seneyi mütevaciz bir müddet gerçekten pederane bir surette icra-yı saltanat eden Sultan Mehmed-i hamis hazretleri irtihâl eylediler. [...] Taht-ı saltanata geçtiği günden itibaren de birçok faciaya katlanmak mecburiyetiyle müteellim olmuştu. Bütün bu ıstıraplara sarsılmaz bir metanetle mütevekkilane tahammül eden merhum, bütün Osmanlıların da bin türlü felaketlere karşı medar-ı tesellisi idi. [...] Çok defa sarayların kapalı kapıları arkasında padişahlarının hüviyetini tanıyamayan millet, Sultan Mehmed-i hamisde açık, bariz bir şahsiyet, tam bir meşrutiyet padişahı görmüş, hükümdarını vazihan tanımış ve sevmişti. [...]

Yeni Padişahımız Sultan Mehmed-i sadis Hazretleri

5 TEMMUZ 1918

TANIN

Sultan Mehmed Han-ı hamis hazretlerinin irtihalleri üzerine Osmanlı taht-ı saltanatına cülus buyuran Sultan Mehmed Han-ı sadis hazretleri, merhum Sultan Adülmecid Han'ın en küçük mahdumlarıdır.

Matbuat ve Polis

8 TEMMUZ 1918

TANIN

Polis Müdüriyet-i Umîyesinden: Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabirlerinden Kemal Salih Efendi'nin Perşembe günü icra kılınan biat resm-i alisinde hazır bulunmak üzere Topkapı Sarayına gitmekte iken Ayasofya Meydanında kadınlara mahsus olan mahalden geçmek istemesinden dolayı memurun-i zabita tarafından men' ve tahkir ve Ayasofya Merkezine sevk olunarak bilâ sebep darp ve tevkif olunduğu iddia olunması üzerine Heyet-i Teftişîye Reisi

vasıtasıyla icra ettirilen tahkikat neticesinde Kemal Salih Efendi'nin kadınlara tahsis olunan mahalden polis ve jandarma efradının ihtaratına rağmen geçmekte ısrar ve polis memurlarına hakaret eylediği tebeyyün eylemekte ise de memurin-i zabıta bu gibi ahvalde itidal ile mütecasirleri hakkında yalnız ahkam-ı kanuniye dairesinde muamele ifâsiyla mükellef bulundukları halde duçar-ı hakaret olan memurlarından 376 numaralı polis memuru Rifat Efendinin karakolhane derununda Kemal Salih Efendiyi darp ve tahkire cüret ettiği anlaşılmış olmasına binaen Polis Divanınca tahkikat-ı lazime bir'ı-icra Polis Nizamnamesinin madde-i mahsusasına tevfiikan kaydının terkinine ve Merkez Komiser Muavini 186 numaralı Lütfü Efendinin de keyfiyet-i darptan malumatlar olduğu halde vakıtle mafievklerini haberdar etmemekle beraber bizzat tahkikat icrasına da tevessül etmemek suretiyle vazifesinde mübâlahtsızlık (dikkatsizlik) göstermiş olmasından dolayı bir günlük maaşının kat'ına ve tarafeyn hakkında hukuk-ı umumiye namına takibat-ı kanuniye icrası için evrak-ı tahkikiye-i ibtidaiyesinin Müddei-i Umumiğe tevdiine karar verilmiş olmakla beyan-ı keyfiyet olunur.

Düşman

Tayyarelerinin

İstanbul'a Taarruzu

8 TEMMUZ 1918

SABAH

Dün sabah dokuz buçuk raddelerinde beş düşman tayyaresi payitahtımızın ufuklarında görülmüştür. Hava kısmen kapalı olduğu için tayyareler bulutlar arasına saklandıklarından uzaktan fark edilememişler ise de İstanbul üzerine gelir gelmez görülmüşler ve derhal müessir bir ateş altına alınmışlardır. Tayyareler Marmara'nın Anadolu sahili cihetinden ve Bostancı üzerinden gelmişler, Boğaziçi'ne doğru ilerledikten sonra İstanbul üzerinden Ayastefanos'a doğru uzaklaşmışlardır. Tayyareler

şehrimizin muhtelif noktalarından şiddetli bir ateş altına alındıklarından ancak birkaç dakika durabilmüşler ve derhal fırat etmişlerdir. Tayyareler birkaç bomba atmışlarsa da bu bombalar kısmen denize, kısmen boş arsalarla düşüğünden hasarat-ı maddiye yoktur.

Bu münasebetle halkımıza bir şey tavsiye edeceğiz: Dün tayyareler görüldüğü zaman herkes işini gücünü bırakarak tayyareleri seyretmek üzere sokaklara çıkmıştır. Avrupa'da tayyareler geldiği zaman ahalî en emin yer olan tahtel'arz (yer altı) şimendiferlere iltica ettiği halde bizde tünelde bekleyen yolcular bile tayyare toplanını ısıtır ısıtmez derhal sokağa, tayyareleri seyretmek üzere Köprü üzerine doğru koşmuşlardır. Bu pek tehlikeli ve münasebetsiz bir harekettir. Dün hiçbir kaza olmamış ise de bazen bu gibi ahvalde pek vahim neticeler husule gelebilir. Binaenaleyh tayyare taarruzu esnasında açıkta durmayarak evlerin alt katlarına iltica etmelerini ahalimize tavsiye ederiz.

Rusya Ahvali

10 TEMMUZ 1918

SABAH

Moskova'da Müsademeler Viyana 8 Temmuz- Moskova'dan iş'âr olunuyor: Moskova'da idare-i örfiye ilan edilmiştir. Dün akşam sol cenah ihtilalcı sosyalistler tarafından işgal edilmiş olan telefon ve telgraf istasyonu birkaç saat sonra Bolşevikler tarafından istirdat edilmiştir. Karargahtarında topçunun bombardımanına maruz kalan sol cenah ihtilalcı sosyalistler dünkü gün Bolşeviklerin nezdine bir heyet ızam ederek bilâ kayd ü şart teslim olacaklarını bildirmişlerdir. Menşeviklerin Moskova'dan ihracı Viyana 8 Temmuz- Petersburg Telgraf Ajansı bildiriyor: Moskova Sovyet Meclisi ihtilalcı sosyalistlerle Menşeviklerin Moskova'dan ihracına karar vermiştir. Kont Mirbah'ı Kim Öldürdü Viyana 8 Temmuz — Moskova'dan bildiriliyor: Dün akşam sol cenah ihtilalcı sosyalistler tarafından neşredilen bir beyanname

Almanya'nın Moskova Sefiri Kont Mirbah'ın sol cenah ihtilalcılarının cebir ve şiddet taraftarı olanlar tarafından katledildiği bildirilmektedir.

İstanbul - Üsküdar Köprüsü

11 TEMMUZ 1918

SABAH

Rumeli ve Anadolu sahillerini yekdiğerine rapetmek üzere İstanbul ile Üsküdar arasında bir köprü inşası takarrür ettiği ve bunun için lazım gelen keşfiyatın icrasına başlandı malumdur. Bir müddetten beri Sarayburnu ile Kızkulesi arasında yapılmakta olan tetkikat epeyce ilerlemiştir. Kızkulesi civarında denizin derinliği elli, Sarayburnu cihetinde de altmış metre kadar bulunmuştur. Lazım gelen diğer noktalarda da denizin irtifai alındıktan sonra köprü için ayak inşası kabil olup olmadığı tetkik edilecek ve bundan sonra bir karar verilecektir.

Vapor Ücretlerine Zam

11 TEMMUZ 1918

SABAH

Geçen Mayıs'ın 31. Günü vuku bulan harik-i hâilde müsâb olanların masarif-i iskaniyesine medar olmak üzere Seyr-i sefain, Şirket-i Hayriye ve Haliç vaporlarının ücretlerine yirmi beş para zam takarrür ettiği yazılmıştı. Keyfiyet Meclis-i Vükelâda müzakere edilerek 337 senesi Haziranı ibtidasına kadar zarfının kabulü tensip edilmiş ve keyfiyet makam-ı Sadareten icap eden devaire teblig olunmuştur.

Mahrukat Meselesi

14 TEMMUZ 1918

SABAH

Mahrukat fiyatının günden güne terfi eylemekte bulunması ve yalnız fukara halk değil orta halli adamlar bile kişlik odun ve kömürlerini tedarik etmekten aciz bulundukları cihetle, mahrukat tedariki ve ahaliye muayyen bir fiyatla tevzii için Şehremanetince icra edilen tetkikattan ve bazı şirketler

gösterdi. Büyük memurini birden İspanyol nezlesine tutulduğu için muamelelerini takipten aciz kalmış devaire bile tesadüf olunmuş. [...]

Sovyetler

Kongresinin Kararı

18 TEMMUZ 1918

SABAH

Stockholm 16 Temmuz- Moskova'dan bildiriliyor: Pravda gazetesi Rus Sovyetleri tarafından ittihaż edilen bir kararı neşretmektedir. Bu kararda deniliyor ki : "Kongre Kunt Mirbaha'nı karşı sù-i kast tertip edenlerin şiddetle cezadide edilmelerini talep eyler. Sol cenah sosyalistleri caniler ile müşterek olduklarından artık Sovyet'te yerleri yoktur. Sovyetlerin vazife-i esasıyesi sulhu idame etmektedir. Ancak bir istila karşısında amele, köylüler ve bilmüme namuslu kimseler memleketi emperyalistlere karşı müdafaa etmekle mükelleftirler."

Arabistan İstiklali

19 TEMMUZ 1918

İKRAM

İkinci sene-i devriye imiş! İngilizlerin bir aleti olan Hüseyin ile hempalarının Arabistan'da nasıl feci bir oyun oynamak istedikleri malumdur. Nihayet bunlar - memleketlerini sürükledikleri giriveye karşı lâkayd- İngiliz Hükümeti'nin pek aşağı bir oyuncuğ menzilesine inmişlerdir. Matin gazetesinde 5 Haziran tarihli nüshasında gördüğümüz bir telgrafname bunların hayasızlığı ne derece ilerlettiklerini gösterdiği için naklediyoruz:

Kahire 3 Haziran- Arabistan istiklalinin ikinci sene-i devriyesi münasebetiyle Cidde'deki Arap Valisi, İngiliz, Fransız, İtalyan diplomatları ile diğer memurlarına ve Hükümet-i Arabiye'nin başlıca memurlarına, Arap ve Avrupalı rical-i mülkiye hükümet konağında mükellef bir ziyafet itâ edilmiştir.

Yeniden teşkil olunan Arap Jındarmaları ile şehirde bulunan kazaat-i askeriye, kuvve-i muhafaza vazifesini ifâ etmekte idiler. Bu resm-i bihin pek samimi bir mahiyet

iktisab eylemiş ve kendisine müteaddid tebrik telgrafnameleri varid olmuştur.

Şahane Bir Atıf

19 TEMMUZ 1918

TANİN

Dünkü Takvim-i Vekayi cülus-ı hümayun münasebetiyle ahz-ı askere müteallik cerâimden dolayı hâl-i firarda bulunan küçük zabitan, onbaşı ve neferat hakkında aff-ı şahaneyi mutazammın bir kararname neşreylemiştir. Mukaddes vatan hizmetine karşı her nasılsa ihmal ve lâkaydide bulunanların bu büyük atıfeti fırsat bilecek hemen vazife başına şıtab edeceklerini şüphesiz addediyoruz. [...]

Kadet Fırkası'nın Tebeddül-i efkârı

19 TEMMUZ 1918

SABAH

Stockholm 17 Temmuz- Rusya'dan buraya varid olan haberler Kadet Fırkası rüesası arasında Almanya'ya dostluk göstermek yolunda tebeddül-i efkar husule geldiğini te'yid ediyor. Kadet rüesasından bir çoğunun Kiev'e gittikleri haberi teeyyüd etmekte (kuvvetlenmekte) ve bunların Rusya'daki burjuvazi fırkaları ile Almanlar arasında iştirak-i mesaie yol açmak üzere Alman Başkumandanlığı ile müzakerata girişmeye teşebbüs edeceklerine şüphe bulunmamaktadır. Hali hazırda Kadet Fırkası Rusya'da intizam ve sükunun avdeti için Almanlar ile itilâfi yegane çare addetmektedir

Çiçek Aşısı Yaptırınız

26 TEMMUZ 1918

SABAH

Şehremanetinden: Çiçek hastalığından korunmak için yegane kat'i çare hasta olmadan evvel aşı yaptırmaktır. Çiçek aşısı her zaman ve her mevsimde icra edildiği gibi hiçbir tehlike ve zararı da yoktur. Bu da aşının keşfinden bu güne kadar geçen bir asra karib müddet zarfındaki tecrübelerle sabittir. Aşının kolaylıkla yapılması için

Hükümet buzağılardan aşı istihva ve meccanen her tarafa tevzi ediyor. Hükümet ve belediyeler müteaddid etibba ve aşı memurları tayin ve tahsis ederek herkesi meccanen aşılatıyor ve aşılanmalarını ihtar ediyor. Bu maksatla İstanbul'da her belediye şubesi dahilinde evvelce ilan olunan muayyen ve müteaddid mevkilerde aşı yapılıyor. Lüzum görülen mahallere de ayrıca seyyar aşı memurları gönderiliyor ve gezdiriliyor. Fakat bu kadar kat'i, müessir bir vasıtaya ve gösterilen teshilat ve teşvikata rağmen aylarca hatta senelerce çocuklarını aşısız bırakmış ailelere tesadüf olunuyor. Bir ay zarfında yalnız Beyoğlu'nun müteaddid mahallelerinde yegan yegan dolaştırılarak aşı yapılan bin çiçek aşısından dört yüz elli altısı hiç aşı olmayan bir yaşındın on iki yaşına kadar olan etfalın teşkil ettiği teessüfle görüldü. Bundan başka hanelerine kadar müracaat eden aşı memurlarını da kabul etmemek ve bin türlü müşkülât çıkarak çocuklarını aşılatmamak ve bu yüzden hem kendi yavrularının hayatlarını tehlikeye koyan hem de diğerlerine sirayetle sıhhat-i umumiyyeyi ızzar edenler bulundu. [...]

200 Kişi Kurşuna Dizildi

26 TEMMUZ 1918

İKRAM

Berlin 24- Çiçerin'in Almanya'nın Moskova Maslahatgüzarına vuku bulan beyanatına nazaran Kont Mirbaha'ya karşı tertip edilen sù-i kastta zı- müdahil olan sol cenah ihtilalcı sosyalistlerden iki yüz kişi kurşuna dizilmiştir.

Daimi Osmanlı Marşı

28 TEMMUZ 1918

İKRAM

Sultân Mahmut Han-ı sanî hazretleri tarafından Nizam-ı Cedid Askerlerinin hın-ı ihdasında ilk defa olarak kabul edilen Donizetti'nin eseri bulunan marşın bundan sonra suret-i daimide Osmanlı Marşı olarak kabulü irade-i seniyye-i cenab-ı tacidarı icab-ı âlisinden bulunmuş ve devaire tebliğ edilmiştir.

ANADOLUHİSARLILARIN BELLEĞİ: HALAT FABRİKASI

Gözden Kaçanlar köşemiz için bu ay şehrin terk edilmiş pek çok fabrikasından birini seçtik. Anadoluhisari'nde üretim yapıldığı zamanlar gündelik hayatın içinde önemli bir yere sahip olan halat fabrikası, bugün hala yerinde dursa da Anadoluhisari'nin çoğu sakini için tanımsız bir alan. Bu yönüyle insansızlaştırılmış bir korumanın toplumsal yararı konusundaki sorulara da kaynaklık edebilir. Kuruluş ve kapanış süreciyle Türkiye sanayi tarihinin tipik bir örneğini teşkil eden bu fabrika hakkında Prof. Dr. Zeynep Kuban, 2008 yılında yapılan söyleşilerden derlediklerini saygılarımıza taşıdı. Fabrikanın son halini köşemiz için Cengiz Tokgöz fotoğrafladı. istanbularkeologlardernegist.org

ANADOLUHİSARI HALAT FABRİKASI

ZEYNEP KUBAN

Mezarlıkla
Fabrika duvarı
arasında kalan
yol

Cengiz Tokgöz 2018

Bugün birçok insan için Anadoluhisari Halat Fabrikası bir şey ifade etmiyor, ya da Anadoluhisari mezarlığının karşısında uzanan sağır bir duvardan ibaret. Yıllar içinde çalışanların sayısı azalıp yok oldukça, fabrika da Anadoluhisari'nin belleğinden yavaş yavaş silinmeye başladı. Şimdi ise sadece bir grafiti yüzeyi ve ardından görünen yapı sadece bir grafiti yüzeyi ve ardındaki yapı kalıntıları var.

Birkaç yıl önce Anadoluhisari sakinlerinin bazılarıyla yapılan söyleşilerinden derlenen bu yazı İstanbul'un

Cumhuriyet Dönemi sanayi mirası ile ilgili bir tanığı olan Anadoluhisari Halat Fabrikası'na bakıyor. Burası fiziksel olarak yok olurken belleklerde

arta kalanlara bakılmaya çalışıldı. Bizim köşemiz için de bir nevi gözden kaçıp ufukta kaybolana bir örnek olabilir.

Fabrika'da
temel atma
töreni

Turan Prati Nedim
arşivi, 1931.
www.ahisar.com

Bu hikâye de mübadele ile başlar. Selanik'ten İstanbul'a yerleşen birkaç arkadaş buldukları çeşitli ortaklarla ellerindeki sermayeyi bir sanayi teşebbüsüne yatırmak ister. Boğaz kıyılarında o yıllarda yerleşim seyrek ve daha ziyade sahil boylarında olduğu için dere içleri veya köylerin arasında boş kalan alanlarda Paşabahçe Cam Fabrikası, Tekel Rakı ve İspirto Fabrikası, Beykoz Kundura Fabrikası gibi fabrikalar kurulmuştur. Hatta kuruculardan alınan bilgiye göre aslında bir cam fabrikasına heveslenen bu grup, Atatürk'ün bu işi İş Bankası'na yaptıracağını bildirmesi üzerine Keten ve Kendir Sanayi

Kaplama Fabrikası günümüzde

Cengiz Tokgözü, 2018

AŞ.'yi resmi olarak 1933 yılında Gök-su deresi kenarında kurar.

Şirketin kurucuları olarak Galata'da Ahen ve Münih Han'da kayıtlı Yol ve Yapı Limited Şirketi, Muratzade Mehmed Bey, Mühendis Ahmet Asım Bey, Mühendis Şevket Bey, Kâzım Bey, Mecit İbo Bey, Gördesli Abdullah Nuri Bey, İbrahim Bey, İstanbul'da Balıkpazarı No: 61'de kayıtlı M. Nihat Halizof Bey, Ankara Yenici'de Güllüstan Sokağında Mühendis Cemal Bey ve İzmir Göztepe No: 908'de kayıtlı Mühendis Aziz Beyler gözük-mektedir.

Çok ortaklı yapıda Şevket ve Orhan Pamuk kardeşlerinin dedesi Şevket Bey ve daha sonra İstanbul'da baş-savcılığı ve 1952'de İstanbul Sanayi Odasının ilk yönetim kurulu başkan-lığını yapmış Kâzım Arın da vardır.

Halat fabrikasının kuruluşundan birkaç yıl sonra 1940'ta yine Gök-su Deresi'nde, fabrikanın tam karşısın-daki yakada aynı ortaklar tarafından Türkiye'deki ilk kaplama fabrikası açılmıştır. Bu fabrikanın bulunduğu ıarafa şirket, yaklaşık 90 dönümlük bir arazide fabrikada çalışanların taze sebze ihtiyaçlarını temin etmek üzere uzun seneler bir bostan işletmiştir.

Maliyenin de buraya yüzde 12'lik bir payla ortak olmasından dolayı,

1975'lerde Anadoluhisarı Spor Aka-demisi kurulurken 69 hektarlık bir alan istimlak edilir. 1980 sonrasında Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampusu olarak bilinen alanın bir kısmı da böylece fabrikadan ayrıl-mıştır. Fatih Köprüsü'nün yapılma-sından çok sonra, bağlantı yolları düşünülüğünde yine fabrika arazi-sinden geçip onu küçülten, dere ke-narından giden otoyol açılmıştır.

Fabrikada müdürlük yapan İbrahim Arın'ın erken yaşta ölmesi üzerine müdürlüğü oğlu Orhan Arın devralır ve fabrikanın daha ziyade en faal olduğu bu dönem Anadoluhisarlı-ların belleklerinde yer bulur. Or-han Bey ailesiyle Anadoluhisarı'nda oturduğundan köyün durumunu ve ihtiyacını biliyordu. Çocukları da diğer çocuklarla aynı okula gider herkesle birlikte sokaklarda oynardı. Çocuk-larını sık sık fabrikaya götürür ve orada küçük işlerde çalıştırırdı. Ai-lenin Anadoluhisarı'ndan taşınması, Orhan Beyin 1980'deki erken ölümü, çalışma hacminin çok küçülmesiyle paralel olarak fabrika ve yerleşim ilişkisi de zayıflar.

Fabrika 500-600 işçisiyle (bazı kay-naklar 1000 kişinin de çalıştığını ifade eder) vardiyalı olarak çalıştığı yoğun faaliyetli dönemlerinde Türki-ye'deki tüm gemiler için halat üretir-di. Kenya'dan halatların ana maddesi

olan kenevir ve akrabası olan sisal, ip yapımı için de Kastamonu'dan keten getirilirdi. Ne var ki 1970'li yıllarda ucuz naylon ipinin yayılma-sıyla ciddi bir rekabet söz konusu olur. Fabrikanın gerekli yatırımlarla bu rekabete girmesi gerekirken bu hamleyi yapamamıştır. Orhan Bey bu konuda araştırmalar yapırsa da sağ-lığının bozulması ve erken ölümü bu projenin durmasına neden olmuştur. Daha sonra Özal dönemiyle başlayan yoğun ithalat rejimiyle fabrika büs-bütün üretim ve pazarlamada geride kalır. Çok ortaklı hantal yapısından dolayı da şirket atak bir yatırım planı geliştiremeyince fabrika hızla az işçi-li, düşük üretimli durumuna gelir ve yaklaşık 15-20 sene bu durumda can çektiğikten sonra 2010'larda satılır. Karlı kışların ardından fabrika çatısı her seferinde biraz daha yıkılır. İçerideki makinelerin bir kısmının hurdaya çıktığı ancak bir kısmının saklandığını öğrenebildik. Satıştan sonra da bir faaliyet olmayınca, fab-rikanın kapısındaki pirinç levhasının bile çalındığını görmüş olduk. Sadece yükseklerde asılı, metal değeri olma-yan siyah bir levha fabrikanın adını hatırlatıyor hala.

Fabrikanın görünür kalan levhası

Zeynep Kuban, 2008

Köprülü ailesi mezarları

Cengiz Tokgözü, 2018

YER VE YERLİ

Fabrika kurulduğu zaman yerleşim alanının dışında bulunduğundan, Anadoluhisari sakinleri önünden bir cenaze olmadıkça geçmezdi bile. Mezarlığın duvarıyla fabrika duvarı yolu iki taraftan sınırlardı. Fabrika inşaatı sırasında bu tarafta kalan bazı mezarlar için özel cepher hazırlanmış fabrika duvarının içinde. Mesela Köprülü ailesinin mezarları fabrika tarafında özel demir bir çitle çevrili bir bölmede fabrika gibi ilgi görecektikleri günü bekliyorlar.

1960'lı ve öncesindeki yıllarda, kanalizasyonlar buraya akıtılmadan önce, fabrikanın kenarında kurulduğu Göksu Deresi'nde yüzelebiliyordu. Derenin dibindeki "Dört Kardeşler" gazino ve yazlık açık hava sinemasına gitmek için fabrikanın önünden sandalla geçilirdi. Fabrikanın ve mezarlığın arasından geçen yol Yeni Mahalleye gider, fabrikada çalışan işçiler de Anadoluhisari'nden çok buradan ve Kavacık'tan gelirdi. Bir de bu yoldan futbol oynamak için geçip biraz ileride bulunan top sahasına giden çocuklar olurdu. Ama onlar da mezarlık korkusundan zaten fabrikanın çok farkına varmazlardı. Fabrikanın bugün çevresinde bulunan yerleşim ancak 1980'lerin sonrasınca kurulmuştu.

Fabrikayla ilgili hatıraları olanlar özellikle Orhan Arın'ın müdürlük yaptığı dönemi iyi hatırlıyordu. Ai-

lesiyle Anadoluhisari'nde yerleşik olmasından dolayı köyle ilişkisi çok doğaldı. Doğrudan çalışanların dışında fabrika yerli esnafa, çocuklara, bakkıcılara değmiş ve onların hatıralarında olumlu bir şekilde saklamıştır.

FABRİKA VE İŞÇİLERİ

Halat Fabrikası ve neredeyse eş zamanlı kurulan kaplama fabrikası çevredeki halk için önemli bir merkez olmuştur. Babalar, eşler, kardeşler fabrikada iş bulup, sigortalı olarak çalışmış ve emekli olmuş, böylelikle fabrika çok sayıda aileye doğrudan deymiştir.

Bunun dışında fabrika yönetiminin köyün günlük yaşamında da faaliyet gösterdiğini görüyoruz. Kaplama fabrikasında üretimde artan ahşap parçaları, gelinlik kızlara kışlık yakacak olarak verilmek üzere saklanırdı veya Anadoluhisari'nde ölenlerin tabutları da eskiden kaplama fabrikasında yapıldı.

İlki fabrikanın çalışanlarının bayram zamanlarında aldıkları erzak desteği Anadoluhisari'nin bakkalı üzerinden sağlanırdı. Fabrika işçilerine temel gıda maddelerini karşılamak için kupon verilir, bakkal da bu kuponların karşılığında işçilere mal verirdi. Daha sonra da topladığı kuponların karşılığı olan parayı fabrikadan tahsil ederdi. Böylece erzak yardımı yerel ekonomiye de katkı sağladı.

FABRİKA VE ÇOCUKLAR

Fabrika, Anadoluhisari'nde çocukluğunu geçirenlerin 1950, 60 ve 70'li yıllarına ait hatıralarında çeşitli biçimlerde yer alır. Bazı çocuklar özellikle fabrikanın çevresinde derede dolanan çok sayıda fareyi yakalamaya çalışırdı. Derenin her yerinde fare olmasına rağmen burada çok sayıda bulunmalarının nedeni muhtemelen kemirilmesi keyifli olan kenevirdi. Bunun dışında fabrikanın dere tarafında, önündeki arazi bandında yetişen erik ağaçları da çocukların yoğun ilgisini çekirdi. Yazın erikler olgunlaştığında onları toplamak için sandalla yanaşılır ve erikler ta ki biri gelip onları kovalayana kadar toplanırdı. Karşı sahilde kaplama fabrikasının yanında işletilen bostandan da sadece fabrikalılar değil, dışarıdan gelenler de sebze olarak faydalanabiliirdi.

Sandal sahiplerine bağlama ipi verilmesinin dışında asıl çocuklar için önemli olan sonbahardaki uçurtma ipleri olurdu. Gelen tüm çocuklara uçurtmaları için bedava ip dağıtılırdı.

Sandala yeni binip kürek çekmeyi öğrenen çocuklar için dere çok uzun geldikten fabrikanın iskelesine kadar ulaşabilmek, onlar için önemli bir etap sayılırdı. 1950'lerde Anadoluhisari'nde ilkokula giden çocuklar fabrikayı içerdien görebilirlerdi, çünkü o zaman okul buraya gezi düzenlerdi. Hatta çocukken tatil günlerinde fabrikanın içinde rayların üstünde malmaze taşıyan arabaların içine bindiklerini bile söyleyenler oldu.

FABRİKA, KOKU VE SES

Sonuçta bir yerleşim yerine çok yakın olan fabrikanın fiziksel etkisi neydi acaba? Bu konuda hatıralar net değil. Buharlı makinelerin linyitle çalışmasına rağmen fabrikanın dışarıya kimsenin hafızasında kayda değer bulunan bir kokunun salınması belki de bacanın yüksekliğinden kaynaklanıyordu. Kimisi fabrikadan gürültü gelmediğini, makine seslerinin duyulmadığını söylerken

bazıları da makinelerin seslerini gayet net hatırladığını anlatıyordu.

Fabrikaya malzeme getiren teknelerin vinçlerinin kaldırma seslerini hatırlayanlar var. Fabrikanın su kenarına kurulmuş olması zaten önemli bir lojistik avantajdı. Bu konuda da dere kenarında oturanların hatırası boldur. Denizden gelen malzemenin indirilmesini dereye oturan çocuklar büyük bir heyecanla izlerdi. Fabrikaya mal hem denizden hem karadan gelirdi. Fabrikaya yakın oturanların burunları, üretimden gelen kokudan değil de arta kalan kenevirin ara ara yakılmasından dolayı zorlanırdı. Kenevir için için uzun süre yandığından kokusu da uzun süre kalırdı.

Fabrikada çalışanlardan alınan bilgiye göre iplerde herhangi bir boyama yapılmazdı ama imalat sırasında kertenleri yumuşatmak için üzerlerine akıtılan bir sıvı fabrikadan dışarıya, oradan da derenin sularına katılırdı. Bunu hatırlayan dere sakinleri de deredeki kefallerin ara sıra sersemleyerek yan yattıklarını, balıkçıların da onları kepçeyle topladığını hatırlıyordu.

Dışarıdan makine sesi çok fazla duyulmasa da fabrikanın varlığını hatırlatan başka bir sesi vardı: Düşük sesi. Genç-yaşlı, yakın-uzak oturan herkes bu sesi hafıza kayıtlarına almış. Ancak düşüğü kaç kere kaldığı konusundaki bilgiler çelişkiyle. Sabah-öğle-akşam çaldığı diyenler gibi; sabah işbaşı, öğle paydos ve tekrar işbaşı ve akşam paydos gibi aralıklarla çaldığı diyenler de vardı. Ama her şey bir yana düşük çocuk ve anneleri için faydalıydı. Öğle paydos düşüğü annenin öğle yemeğine beklediğini hatırlatır, akşam saat 17.00'deki paydos düşüğü de artık eve dönüp ödev yapma saatinin geldiğinin uyarısını yapardı. Zor da olsa oyunlarından kopup evlerine giderdi çocuklar. Elbette 10 Kasım günlerinde fabrika sirenleri her yerden duyulurdu.

FABRİKA İÇİNDE ÜRETİM

Çoğu insan fabrikanın içini bilmez, okul gezilerinden hatırlayanların

dışında fabrika sadece sağır bir dış duvardır. Mezarlık tarafından görülen duvarın dibinden yürüyen biri günümüzde sadece bahar aylarında pitoresk bir biçimde su deposunu saran mor salkımları fark eder. Dereden de bakılsa yapının işlevine dair bir şey algılanamaz. Biraz yüksekte bakınca uzun halat koridorunun ve diğer üretim alanlarının bugün neredeyse tamamen kırık olan camlı kırma çatıları görülür. İlk aşamasında İngiltere'den getirilen mimar ve mü-

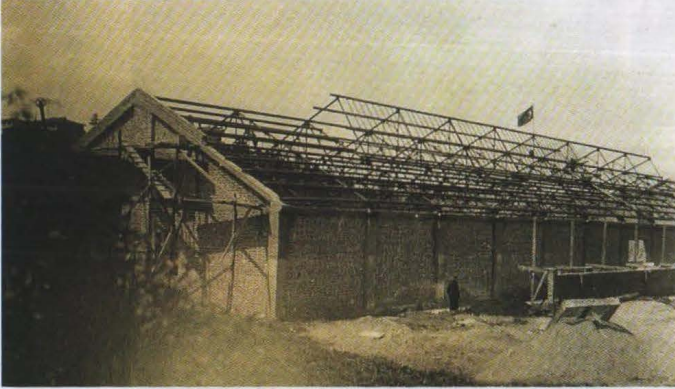
hendislerin teknik desteği ile 12.000 metrekairelik kapalı bir alanda fabrika kurulur. Zaman içinde de yine İngiltere'den 180 adet makine ithal edilir. Fabrikanın içinde her tarafa giden bir dekovil hattı vardı ve üretilen bu mallar bu hatla ilgili yerlere götürülürdü. Kuşkusuz, fabrikanın en etkileyici kısmı halat koridorundaki 300 metre uzunluğunda bir ray hattıydı. Bu hat, halat çekiminde kullanılır ve burada 220 metrelik standart halat üretilirdi. Naylon ipin ithalin-

Mor salkımlar
Cengiz Tokgöz, 2018

Çatının bugünkü hali
Cengiz Tokgöz, 2018

**Fabrika binası
bugünkü hali**
Cengiz Tokgöz, 2018.

**Fabrika inşaat
halinde**

Dr. Yök. Müh.
Ali Şenmürkarsızı
www.ahisar.com

Halat koridoru

Zeynep Kuban, 2008

den sonra işler bozulduysa da örneğin petrol sanayi gibi dalların hala doğal malzemeden yapılmış iplere ihtiyaç duymasıyla bu tip sektörler için üretimin az kapasiteyle sürdüğü, yapılan konuşmalardan öğrenildi.

Fabrikadaki makinelerin akıbeti konusu şimdilik "hepsi gitti, hurda oldu" ve "bazıları korundu ve sergilenecek" ifadeleri arasında gidip geliyor.

FABRİKA İÇİNDEKİ ÇALIŞMA

Fabrikada çalışanlar için iki ayrı temel çalışma alanı vardı: iplerin tarandığı ve çok tozun çıktığı birinci bölüm ve iplerin bukilüdüğü veya halatların gerildiği tozsuz ikinci bölüm. İlk gelen vasıfsız işçiler bir süre (beş sene bile olabilirdi) tozlu yerlerde çalıştırıldı. Emekli işçiler burada onlara çay yerine bol bol yogurt yedirildiğini anlattı. Daha sonra da bir nevi terfi gibi tozsuz yerlere geçerlerdi. Tozlu bölüm haliyle pek sevilmezdi. Tozsuz bölümlerin sevilmesinin bir nedeni de burada çay verilmesiydi. Münferit yapılmasına dikkat edilen sigara molası gün içinde bir saati geçemezdi.

Fabrikada çalışan işçilerin içinde Hisarlıların hafızalarında yerlerini

koruyan efsanevi kişiler de vardı: Fabrikanın kapısını bekleyen Arap Ali Efendi, dünyanın en şahane turlarını kuran fabrikanın aşçısı kibar Şerife Hanım Teyze, iki fabrika arasında sandal bağlantısını sağlayan tek kollu Abdullah Efendi ve çocukların uçurtmalarının ipini veren ve uçurtmaların yapımına da yardım eden becerikli elektrikçi Şeytan Nuri. Uçurtmalar sonra hep birlikte Küçük-su çayırında gökyüzüne salınırdı.

Fabrika da anılar da Küçüksu Çayırının semalarındaki uçurtmalar gibi uzakta kalan birkaç renkli nokta şimdi.

Makinalar

Zeynep Kuban, 2008

Makinalar

Zeynep Kuban, 2008

SON SÖZ*

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

2008 yılında, Anadoluhisarı'nın eski sakinleri, esnafı, muhtarı, fabrikada çalışmış olan işçilerden ve fabrikanın kurucu ailelerinden gelenlerle yapılan söyleşilerde konuştuğumuz bazı kimseler artık hayatta değiller. Fabrika gibi Anadoluhisarı'ndaki baş-ku bazı iş kolları da yavaş yavaş yok

oluyor. Daha pahalı dükkânlar elde etmek için yerinden edilen nalbur, dişi ve eczane veya üç nesillik bak-
kal da süpermarketlerle savaşmaktan
yılıp kepenklerini indirdi.

Türkiye'nin 2018 yılının bahar aylarındaki siyasi ve ekonomik konjonktürde bu kadar büyük bir alanda ki-
min ne yatırım yapacağı halka açık
mı kapalı mı olacağı şimdilik belirsiz.

Ama belirsizlik de olasılıkları artırabil-
bilir ve en önemlisi en başından beri
özel mülk olan bu fabrika için şimdi
nasıl bir kentsel müşteregin, hangi
koşullarda hayata geçirilebileceği
mekân ve bellek bağlamında bir tar-
tışmayı hak ediyor.

*Ös'den Kaçanlar yazı dizesi Arkeologlar Derneği
İstanbul Şubesi adına Zeynep Kuban ve Yücel Özar
tarafından hazırlanmaktadır.

İSLAMCI DERGİLER PROJESİ (İDP) BEŞ YILDIR DEVAM EDİYOR

LÜTFİ SUNAR

Türkiye’de İslamcılık düşüncesi üzerine çokça yazılan ve farklı yönleriyle konuşulan bir konu olmasına rağmen bu düşüncenin üretildiği, tartışıldığı ve yaygınlaştırıldığı dergiler pek çalışılmamıştır. Bu yayınların incelenmesi Türkiye’de İslamcılık düşüncesi bağlamında tartışılan konuları ve kavramları derli toplu bir şekilde sunacağı gibi, İslamcılık düşüncesinin gelişim seyrinin ortaya çıkarılmasına da katkıda bulunacaktır.

İslamcılık Türkiye’nin modern tarihindeki köklü düşünce ekollerinden biridir. Kökleri Osmanlı’nın son dönemine kadar giden İslamcılık, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp tarafından üç temel siyaset tarzından biri olarak nitelenmiştir. Fakat ne var ki İslamcılıkla ilgili çalışmalar hem sayıca çok az, hem nitelik bakımından çok sınırlıdır. Bu çalışmaların en temel sorunu çoğunlukla birincil verilere dayalı olmaktan uzak, şahsi tecrübe ve kanaatlerle dayalı olmalarıdır. Bunda şimdiye kadar yaşanan birincil kaynaklara erişim sorunu kadar İslamcılığın fikri zeminlerinin ve siyasi önerilerinin tarafsız akademik çalışmalara yeterince konu olmayışı etkili olmuştur. İslamcılık söz konusu olduğunda, ister olumlu ister olumsuz olsun şahsi kanaatlerle konuş-

mak ya da yazmak genellikle yadırganmaz.

İSLAMCILIK NASIL TANIMLANABİLİR?

Dünya 18. yüzyıldan itibaren esaslı bir değişim yaşadı. Eski dünyanın bilinen kalıpları Doğu’da ve Batı’da işlerliğini yitirmeye başladı. İslamcılık 19. yüzyılda İslam dünyasında modernite karşısında yaşanan gerilemeye verilen tepkilerden ve kurtuluş arayışlarının neticesinde ortaya çıkan önemli fikir akımlarından birisidir. Osmanlı Devleti’nin son döneminde devleti kurtarmak için çıkan Batıcılık ve Türkçülük ile birlikte İslamcılık kapsamlı düşüncelerin ve çeşitli pratik formların oluşumuna zemin oluşturmuştur. Bu minvalde İslamcılığın iki ana tanımlayıcı ögesi bulunmaktadır: (1) kaybolan İslami birliği yeniden sağlamak üzere Müslüman kardeşliği fikrine dayanan ümmetçilik ve (2) Müslüman toplumları baskılayan modern tahakküm ve sömürge karşısında anti-emperyalizm ve bağımsızlıkçılık. Farklı dönemlerde İslamcılık farklı fikri bileşenlerle temasa geçerek farklılaşmışsa da bu iki tanımlayıcı unsur önemini ve değerini korumuştur.

İslamcılığın Türkiye’deki gelişimini, macerasını ve birikimini incelemek, sadece sınırlı kaynaklara, kişilere ve dönemlere bakılarak altından

kalkılamayacak kadar kapsamlı bir iştir. İslamcılığa dair değişimin ve birikimin seyrini takip edebilmek için yazılı metinlerden sesli ve görsel kaynaklara; siyasi hareketlerden cemaatsel oluşumlara; şahsi tanıklıklardan arşiv çalışmalarına kadar birçok farklı veriyi kullanarak geniş bir alanda araştırma yapmak gereklidir. Bu bağlamda özellikle siyasi ve fikri bir iddiayı anlamak, anlatmak ve tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı biçimlerini değerlendirmek üzere başvurulacak kaynaklar arasında dergilerin yeri ve önemi tartışılmazdır. Türkiye’de İslamcılığın bir asırdan uzun zaman dilimine yayıldığı ve çok çeşitli biçimler aldığı düşünüldüğünde dergiler üzerinden yapılacak bir çalışmanın oldukça zahmetli olacağı ve tüm dergilerin okunması ve değerlendirilmesi bir yana, sadece adlarının tespit edilmesinin bile ciddi, nitelikli ve uzun soluklu bir çalışmayı gerektirdiği unutulmamalıdır.

Dergiler bağlamında yapılacak araştırmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bu kaynakları inceleyen izlenecek metodun belirlenmesidir. Bu bağlamda konu edilmiş meselelerin ele alınış biçimleri dergilerin kendilerini konumlandıkları zemin ve bağlam dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Dahası İslamcılığın uzun soluklu seyrinde dergilerin nasıl bir misyon üstlendikleri, benzerlerinden nasıl farklılaştıkları,

yaşanan değişim karşısında nasıl bir tavır takındıkları, bu değişimin neresinde yer aldıkları ve değişime nasıl katkıları sundukları karşılaştırmalı bir biçimde okunmalı ve genelleyci ve kolaycı söylemlerden kaçınılmalıdır.

Türkiye'de sadece İslamcılığın değil tüm siyasal fikirlerin gelişiminde süreli yayınların yeri son zamanlarda daha fazla dikkat çekse de dergilerin fikri ve siyasal tarihin anlaşılması bakımından hak ettiği değeri bulduğunu söylemek güçtür. Bunda dergilere erişim sorunlarının bulunması belirleyici bir etkidir.

Bu bağlamda İlimi Etüdler Derneği (İLEM)'de 5 yıldır yürüttüğümüz İslamcı Dergiler Projesi (IDP)'nde, 1908'den günümüze kadar yayımlanmış dergiler erişilebilir ve çalışılabilir hale getirilmektedir. Proje kapsamında tespit edilen dergiler dijitalleştirilmekte, kataloglanmakta, arşivlenmekte ve bu dergilerle ilgili araştırma ve yayınlar yapılmaktadır. IDP'nin öncelikli amacı alandaki araştırmaların derinleşmesine katkı sağlamak; yeni bakış açıları ve teorilerin gelişimini temin etmektir. Ayrıca bu projeye, İslamcılığın siyasal, iktisadi, sosyal ve kültürel birikiminin ortaya çıkarılması ve bugünkü meselelere çözüm sunmada yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Projenin, İslamcılık düşüncesinin farklı boyutlarını yeniden gündeme getirmesi hedeflenmektedir. Böylece belli kırılma noktaları, temayüller, söylemler ve ilişkiler oldukça zengin bir malzeme birikimine dayalı olarak eleştirel bir biçimde yeniden değerlendirilebilir. Bu çalışma ile bir bakıma İslamcılık düşüncesindeki süreklilik ve değişimleri de analiz etme imkânı ortaya çıkmıştır.

PROJE KAPSAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

IDP farklı bileşenlerden oluşan kapsamlı ve geniş boyutlu bir çalışmadır. Bu bağlamda proje yedi ana bileşenden müteşekkildir: (1) Dijitalleştirilme çalışmaları, (2) kataloglama, (3) dergi kütüphanesinin oluşturulması,

(4) eğitimler, etkinlikler ve sempozyumlar, (5) yayın faaliyetleri, (6) sözlü tarih çalışmaları ve (7) araştırmalar. Projenin başladığı 2013 yılından günümüze kadar hedeflenenler ve yapılanlar şöyle:

1908'den günümüze 500 derginin 20.000 sayısının kataloglanması ve dijitalleştirilmesi hedeflendi; şimdiye kadar 183 derginin 16.275 sayısı kataloglandı, 12.346 sayısı dijitalleştirildi. Nihayetinde bir milyondan fazla girdinin olduğu bir veri tabanı oluşturulacaktır.

40.000 sayılı bir dergi kütüphanesi kurulması hedeflendi; şimdiye kadar 26.578 sayılı bir kütüphane oluşturuldu.

40 kişiyle sözlü tarih çalışması hedeflendi; şimdiye kadar 29 görüşme gerçekleştirildi ve yayımlandı.

3 sempozyumda 100'den fazla tebliğ sunuldu; 3 cilt kitap yayımlandı; 4 cilt yayıma hazırlanıyor.

Proje kapsamında 5 ayrı sergi düzenlendi. Yeni büyük bir sergi üzerinde çalışmalar devam ediyor.

Zengin bir veritabanı olan idp.org.tr araştırmacıların hizmetine sunuldu.

Şimdiye kadar 100.000'den fazla kişi tarafından ziyaret edilen sitede üye olunarak verilen hizmetlerden ücretsiz olarak faydalanılabiliyor.

Alanda çalışma yapan araştırmacılarla yönelik metodoloji eğitimleri ve çalıştaylar düzenlendi.

Proje veritabanını ve arşivi kullanan yerli ve yabancı akademisyenler, 50'den fazla tez çalışmasını ve araştırmayı yürütüyor.

İslamcılık düşüncesinin hem yerel hem de küresel düzeyde ortaya çıkan yeni koşullar ve tehditler karşısında kendi fikri ve siyasal bütünlüğünü korumada zorluklar yaşadığı; sıklıkla eleştirildiği ve alan kaybettiği günümüzde İslamcılığın kendi kaynaklarından hareketle yeniden ele alınması, fikri ve siyasal gündeme önemli bir zenginlik katacağıdır. Bu sebeple İslamcı Dergiler Projesi olarak, 2018 sonunda İslamcılık Araştırma ve Arşiv Merkezi'ni kurarak burada içerik ve yöntem bakımından yeni çalışmalar gerçekleştirmeyi hedeflemekteyiz. Böylece İslamcılığın sadece tarihsel bir mesele olarak değil güncel bir fikir ve siyaset olarak da yerini alması söz konusu olacaktır.

LÖTFİ SUNAR

İSLAMCI DERGİLER PROJESİ KOORDİNATÖRÜ

TARİH EĞİTİMİ VE BARIŞIN DİLİ: GENÇLER TARİHİ OLAYLARI FARKLI PERSPEKTİFLERDEN TARTIŞIYOR VE YAZIYOR PROJE FİNALİ

Tarih Vakfı yürütücülüğünde lise ve ortaokul düzeyinde on bir okulun katılımıyla "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" proje finali Ulus Özel Musevi Okullarının ev sahipliğinde gerçekleştirildi. Öğrenciler yaklaşık bir yıl süren çalışmalarını, ele aldıkları tartışmalı konulara dair barış anlatısını nasıl geliştirdiklerini sundular.

NALAN BALCI

Tarih Vakfı yürütücülüğünde 11 okulun ortaokul ve liselerinden 127 öğrenci ve 32 öğretmenin katılımıyla yürütülen "Tarih Eğitimi ve Barışın Dili: Gençler Tarihi Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" adlı projenin finali 27 Mayıs Pazargünü Ulus Özel Musevi Okulları'nın ev sahipliğinde gerçekleştirildi.

Toplantı, okul müdürü Zeynep Adıgüzel'in projenin sürecini ve önemini özetlediği açılış

konusmasıyla başladı. Zeynep Adıgüzel, konuşmasına şu sözlerle başladı:

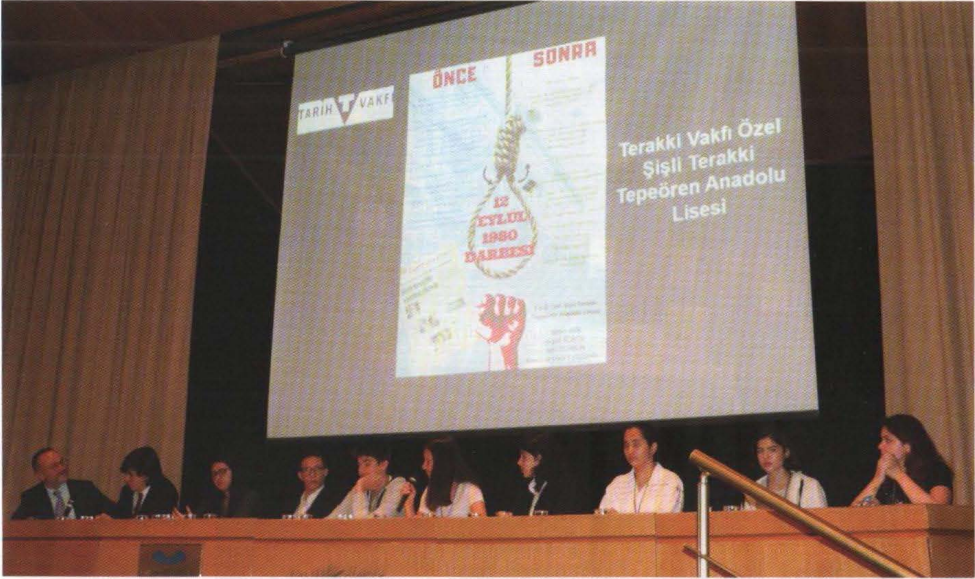
Şiddetin ve çatışmanın her şeyden daha fazla satan bir görsellik haline geldiği, barışın hiçbir görselliği ve seyirlik değeri olmadığı bugünlerde "Barış"tan söz etmek, "Barışın Dili"ni yakalamak ve yazmak için çalışmak çok değerli. İnsanların kötülüğünün sınırsızlığı, hayal güçlerinin sınırlarının çok ötesinde. Kötülüğün din, milliyet,

gelenek bahaneleriyle meşrulaştırdığı bir dönemde yaşıyoruz. Bu kötülüğü doğuran en başlıca etmenler ötekini görme eksikliği ve vicdan yoksunluğu...

Aptallıktan çok düşüncesizlik, muhakeme yeteneği eksikliği, sadece gösterileni görmek, dünyaya at gözlükleriyle bakmak, bilgisizlik gibi özelliklerin biri ya da birkaçını kişiliğinde barındırmak, vahşet sürüsünün bir parçası

olmak için yeterlidir. Dünyamızın ve ülkemizin tarihi bu türden örnek olaylarla dolu... Bütün bu kötülüklerle karşı koymak, dünyayı doğru algılamak, sorgulayabilmek, kendi yargılarını kullanarak doğru ile yanlışlı ayırt edebilmek hem kendini hem içinde yaşadığı toplumu eleştirebilmek mümkün. Vicdanlı ve iyi insanlardan oluşmuş bir toplum yaratmada Tarih Vakfı gibi STK'lara ve bu tür eğitim projelerine çok ihtiyacımız var.

Zeynep Adıgüzel'in ardından Tarih Vakfı adına söz alan Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, konuşmasında şu sözlerle yer verdi:

Devlet denetiminde örgün eğitimin başlaması 1850'li yıllarda başlıyor. O yıllardan günümüze devletin üzerinde hassasiyetle durduğu ders ise tarih dersidir. Türkiye tarihine baktığımızda da görüyoruz ki, her iktidar döneminde yazılan tarih kitapları değişiyor. Bu değişimdeki or tak özellik şu: her iktidar dönemi kendini meşrulaştıracak tarzda bir tarih yazıyor. Mesela II. Meşrutiyet dönemindeki tarih kitapları Orta Asya'dan başlar; II. Abdülhamid dönemindeki tarih kitapları başlangıç olarak Allah'ın dünyayı yarattığını, sonrasında da İslam tarihini anlatır. Yani her iktidarla birlikte yalnız kitapların değil, tarihin orijininin de değiştiğini görürüz. Neden tarih dersleri üzerinde bu kadar titizlikle duruluyor? Çünkü tarih dersi kimlik verir. Kimsiniz, nereden geldiniz, nereye gideceksiniz? Sizi ikna etmeye çalışır. Tarih

iki önemli işlevi vardır. Var olan iktidarı meşrulaştırmak ve kimlik oluşturmak. Bu ikisi bir araya geldiğinde muhakkak çatışmalar da meydana geliyor. Peki tarih dersi nasıl olmalı? Tarih dersi bize eleştirelliği öğretmeli; aynı konuya farklı perspektiflerden bakılabileceğini ve ayrıca her dönemde geçmişe farklı bakılabileceğini öğretmeli. Çünkü her dönemin hassasiyeti farklı.

Sonrasında söz alan Benim Adım 1864 isimli kitabın yazarı Elbruz Aksoy "1864 - 1950 sürecinde Çerkesler İktidar ve Yüzleşme" başlıklı konuşmasında, Türkiye'de yaşayan Çerkesleri soykırıma uğramış ve anavatanından sürülmüş bir halk olarak görmenin tarihsel empatinin oluşumuna ve tarihe bakışımıza nasıl katkıda bulunabileceğini tartıştı. Çerkes tarihinin farklı görüşteki insanlar tarafından değerlendirildiği zaman nasıl değişik yorumlara yol açtığını örneklerle açıkladı. Elbruz Aksoy konuşmasına şöyle devam etti:

Çerkestim ama Çerkeslik hayatımda olmayan bir

şeydi. Üniversitede Çerkes asimilasyonu araştırması ile başladığı yolculuğum. Yurttından ve yurtdışından Çerkeslerle sözlü tarih görüşmesi yaparak araştırmamı tamamladım. 20 senelik araştırma sonucunda Benim Adım 1864 kitabı çıktı. Çerkesler bu coğrafyada 150 yıldır var. Ben de bu kitapta 150 yılın bir fotoğrafını çekmeye çalıştım.

21 Mayıs 1864 Çerkesler için çok önemli bir tarihtir. Bu yıl da 21 Mayıs'ta Çerkes sürgünü ve soykırımını çeşitli etkinliklerle andık. Bu yara devam ediyor. Çerkesler olarak bu toplumun bir parçası da olmadık. Anavatanından da kopmadık, buralı da olmadık. Kırık dökük bir haldeyiz. Çerkeslerin soykırımına, sürgününe, iskânına dair çok az şey biliyoruz. Bunların hiçbirini okuduğumuz ders kitaplarında yazmıyor TC'nin tarih ders kitaplarında Çerkeslere yer bile yok. Sadece Çerkes Ethem konusuna yer veriliyor. Son yıllarda Çerkesler de kendi içinde birçok konuda yüzleşmeye başladılar. Bu kitapta bu

yüzleşmenin bir parçası oldu. Buradaki genç arkadaşlara tavsiyem, sözlü tarih üzerinden mutlaka o dar alanlarda çok kıymetli hikâyeler ve hatıralar var, onlara ulaşınlar. Onlar üzerinden giderek yeni keşfedilecek alanlar ve bilmediğimiz konular ortaya çıkacaktır. Herkesin en sevdiği çalışma alanı ile çalışmasını tavsiye ediyorum.

Açılış konuşmalarının ardından, tarihi olayların farklı perspektiflerden yorumlanmasını ve barış dili kullanarak tekrar yazılmasını amaçlayan projenin öğrenci oturumlarına geçildi.

Öğrenciler yaklaşık bir yıl süren çalışmalarını, ele aldıkları tartışmalı konuları nasıl araştırdıklarını, araştırma sürecinde hangi zorluklarla karşılaştıklarını, bu zorluklarla nasıl baş ettiklerini ve ele aldıkları tartışmalı tarihi olaya dair barış anlatısını nasıl geliştirdiklerini sundular. Konu seçimlerinin ardındaki sebepleri, çalışma süreçlerini ve bu çalışmanın kendilerine kaıklarını paylaştılar. Birinci öğrenci oturumunun moderatörlüğünü Yard. Doç. Dr. Erol Köroğlu yaptı. Dokuz

ortaokul ve lisenin tartıştığı ve sunduğu konular şunlardı:

İLELEVÖzel

Ortaokulu: Çanakkale: Savaşın Kenti mi, yoksa Barışın Kenti mi?

Ulus Özel Musevi Ortaokulu: "Vatandaş Türkçe Konuş": Eritme mi, Bütünleştirme mi?

Özel ALEV Ortaokulu: Lozan Barış Antlaşması: Zafer mi, Hezimet mi?

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Lisesi: Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılması. Barış Gücü Olmak mı, Savaşa Katkı Sunmak mı?

Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Tepeören Anadolu Lisesi: 1980 Askeri Harekati: Darbe mi, İhtilal mi?

HEV Özel Hırsar Lisesi: Türkiye'de Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınması (1934-1935). Verilmiş Bir Hak mı,

yoksa Kazanılmış mı?

Özel Alman Lisesi: Kırım Tatar Sürgünü: İhanet mi, Soykırım mı?

ODTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi: Köy Enalitipleri: Tutucu Bir Proje mi, İlerici Bir Proje mi?

Özel ENKA Lisesi: Çok Partili Hayata Geçiş: Erken mi, Geç mi?

İkinci öğrenci oturumunun moderatörlüğünü Prof. Dr. Füsün Üstel yaptı. Dokuz

ortaokul ve lisenin tartıştığı ve sunduğu konular şunlardı:

HEV Özel Hırsar

Ortaokulu: 1934 Trakya Olayları: Rendiiliğinden mi, Planlı mı?

İLELEV Özel 125.Yıl

Ortaokulu: Struma Faciası: Kayıtlı mı, Antisemitizm mi?

Terakki Vakfı Özel Şişli

Terakki Ortaokulu ve Tepeören Ortaokulu: 1964 Sürgünleri: Girmek mi Zor, Kalmak mı Zor?

Ulus Özel Musevi

Lisesi: İstiklal Mahkemeleri: Hukuksuz Uygulamalar mı, Siyasi Köpüklerin Dayatması mı?

Özel ENKA Ortaokulu: Çerkes Ethem Olayı: Bir Kahraman mı, yoksa Vatan Haini mi?

Özel Getronagan Ermeni Lisesi: 6-7 Eylül Olayları: Unutmak mı, Yüzleşmek mi?

ALKEV Özel Anadolu ve Fen Lisesi: Kıbrıs Harekati: Kurtarma mı, İşgal mi?

Özel ALEV Lisesi: Dersim'38: İsyen mi, Soykırım mı?

Özel Saint-Joseph Fransız Lisesi: Varlık Vergisi'ne Giden Yol: Savaş Ekonomisinin Sonucu mu, Sermayenin Türkleştirilmesi mi?

Sunumlar sonunda öğrencilere sertifikaları dağıtıldı.

"Barışın Dili"ni yakalamak ve yazmak için yıl boyunca çalışan öğrenciler "Tarih Panayırı"nda proje süresince hazırladıkları mektupları, kronolojileri, postcardleri, kitap ayrıçalarını, web sitelerini, broşürlerini sergilediler. Hazırladıkları yaratıcı çalışmaları stantlarını ziyaret eden davetlilerle paylaştılar ve davetlilerden gelen soruları yanıtladılar.

"Tarih Panayırı"nın ardından Fırat Güllü'nün moderatörlüğünde kapanış paneli yapıldı. Panelistler Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Prof. Dr. Füsün Üstel, Prof. Dr. Bahri Ata, Yard. Doç. Dr. Erol Koroğlu proje sürecini ve öğrenci çalışmalarını farklı bakış açılarıyla değerlendirdiler. Öğrenci kazanımları üzerinde görüşlerini belirttiler ve izlenimlerini paylaştılar. İzleyicilerden gelen yorumları ve soruları cevapladılar

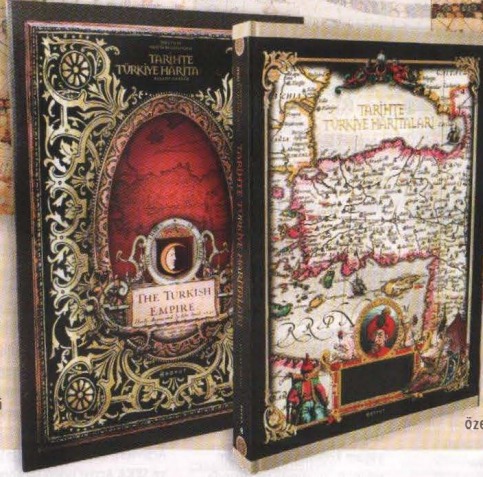

HBOYUT KOLEKSİYON KİTAPLARI

Merkezinde Asya Minör'ün yer aldığı
2000 yıllık
harita koleksiyonu

Tarihte Türkiye Haritaları

BÜLENT ÖZÜKAN

- Antik çağ anlatımları
- İslam coğrafyacıları
- Kilise etkisindeki haritalar
- Coğrafyanın dehası; Ptolemaios
- Keşifler çağıının destansı haritaları
- Osmanlı-Rus savaşlarının cephe haritaları
- Osmanlı paylaşılrken...
- Cumhuriyet dönemi

ADD, Almanya, İngiltere, Fransa, Ermenistan, Avusturya, Macaristan ve Rusya arşivlerindeki dijital belgelerle hazırlandı.

Ebat: 35x50 cm.
El yapımı cilt, iplik dikişli,
özel kutularında ve kişiye özel sertifikalarıyla.

Klaudios Ptolemaios

COĞRAFYA EL KİTABI

Geographike Hyphegesis

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ / İSTANBUL
CODEX SERAGLIENSIS G1 57
FAKSİMİLE / TIPKI BASIM

1300'lerin başında
Konstantinopolis scriptorium'da
hazırlanan en nadide el yazması...

İlk küresel dünya haritası.
10 Avrupa, 4 Afrika haritası. Anadolu, Ege, Akdeniz ve
Kıbrıs dahil 12 Asya haritası.

700 yıl sonra bilim dünyasıyla buluşuyor.

ARAŞTIRMA RAPORU

El Yazmaları ve Mehmet II'nin (Fatih)
Entellektüel Kişiliği Üzerine

A.M.CELALŞENGÖR KATKILARILF
İLBİR ORTAYLI SUNULMU

ALFRED STÜCKELBERGER,
FLORIAN MITTENHUBER, ROBERT FUCHS

1927-29 ve 2003-2011
restorasyon öyküleri.

Topkapı Sarayı Müzesi, İsviçre Bern Üniversitesi
Ptolemaios Araştırma Merkezi
ve Boyut Yayın Grubu
işbirliğiyle.

Tabula Peutingeriana

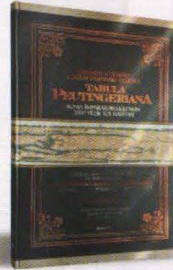
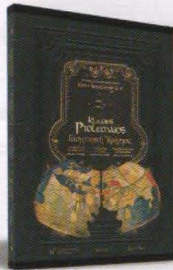
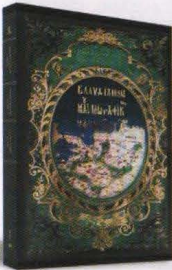
OSMANLI VE TÜRKİYE
COĞRAFYASINDAKİ İZLERİYLE ROMA YOLLARI
ZENGINLEŞTİRİLMİŞ, FAKSİMİLE / TIPKI BASIM

BÜLENT ÖZÜKAN

682 cm uzunluğunda 48 cm yüksekliğinde
tekparça harita.

Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının yolları ve
menzilleri üzerine tarihe interaktif yolculuk.

Roma, Konstantinopolis (İstanbul), Antiochia
(Antakya), Nicomedia (İzmit), Nicea (İzmit) ve
Türkiye'den 168 yerleşim yeri.

İŞBİRLİĞİ YAPILAN KURUM VE KURULUŞLAR

EBAT: 35X50 CM., EL YAPIMI CİLT, İPLİK DİKİŞLİ, ÖZEL KUTULARINDA VE KİŞİYE ÖZEL SERTİFİKALARIYLA.

Detaylı bilgi için, 444 53 53 www.boyutstore.com

TARİH VAKFI'NIN DESTEKLEDİĞİ "İZMİT SEKA'NIN DÖNÜŞÜMÜ" PROJESİ DEVAM EDİYOR

Kocaeli Dayanışma Akademisi'nden (KODA) bir grup öğretim üyesi "Endüstriyel Alanların Yeniden Kullanımı: Mekânsal ve Ekolojik Dönüşümler Açısından Kocaeli-SEKA Fabrikası Örneği" adlı çalışmayı yaklaşık bir yıldır sürdürüyor. Proje Tarih Vakfı'nın ve Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin desteğiyle yürütülüyor.

KOCAELİ DAYANIŞMA AKADEMİSİ

SEKA Fabrikası, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde devlet eliyle inşa edilen ve işletilen bir sanayi yerleşkesi olma özelliğiyle, endüstri arkeolojisi ve Cumhuriyet Dönemi mirası olarak özel bir örnek. SEKA, bir fabrika olarak üretim yapan bir mekân olmanın ötesinde, her yönüyle gelişen bir yaşam alanı olması ve kent belleğiyle bütünleşmesi açısından özgün bir değer. Fabrikanın; kentin sosyal, kültürel, ekonomik yaşamına etkisi, kentte yaşayan çok sayıda kişinin hayatının bir şekilde SEKA Fabrikası'yla buluşması, kentin modernleşmesindeki öncü rolü, tesisin somut miras değerini somut olmayan

miras özelliğiyle pekiştiren bir durum.

Bu miras, SEKA'daki endüstriyel yapıların taşıdığı teknik donanımın kendisinde, o yapılarda ve makinelerde icra edilen ücretli çalışma deneyiminde, işçi ailelerinin dayanağı olan karşılıksız ev içi emekte, sendika ve diğer örgütlerle kurulan bağlarda, çalışanların yaşam koşullarında, üretim etkinliği etrafında ve dışında gerçekleştirilen mekâna dayalı sosyal aktivitelerde ve yarattığı kentsel gelişmede yatan emek mirası.

SEKA mirasını, bir web sitesi (www.izmitseka.com) aracılığıyla ortak bellek mekânı haline getirerek kent belleğinde kalıcı kılmak amaçlanıyor. Çalışma kapsamında öncelikle sözlü

tarih görüşmeleri yapıldı. Farklı disiplinlerden gelen çalışma grubu üyeleri, araştırmalarını tartışarak, disiplinlerüstü bir yaklaşımla ortaklaştırdılar. Site, SEKA Kurumu ve Sendikoz-İş Sendikası tarafından yayımlanmış olan dergiler, yerel basın, kurum yayınları, yerel kütüphaneler, Milli Kütüphane, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Sümerbank Arşivi ve SEKA Arşivi'nden taranmış bilgiler; İşletme ve Teknoloji, Mimari, Kent, Sosyal Yaşam, Emek, Ekoloji başlıkları altında düzenlenmiş halde sunuluyor. Ayrıca Arşiv bölümünde sayfalarda yer verilemeyen çok sayıda doküman, görsel vb. araştırmacıların kullanımına sunuluyor. www.izmitseka.com adresinde yer alan

sitede benzer yaklaşımlarla yapılan yeni çalışmaların sonuçları yüklenebilecek, sosyal medya hesaplarından gelen kişisel belge, fotoğraf, anlatılarla güncelleme yapılabilecek. Bu yolla sitenin kamusal bir arşive dönüşmesi ve kent belleğinde görünür kılınması amaçlanıyor.

Çalışmanın devamı olarak endüstriyel geçmişin miraslaştırılması ve yeniden işlevlendirilmesi örneği olarak Kocaeli-SEKA Fabrikası'nın ayrıntılı olarak incelendiği bir çalıştay düzenlendi. 3 Haziran 2018'de, KODA'da gerçekleşen çalıştay; endüstriyel miras, müzecilik, kentsel ekoloji, kentin bireysel ve kolektif belleği, kentsel mekânlar ve emek tarihi ilişkisi gibi temalar başta olmak üzere ilgili bilim

ÇALIŞTAY
03.06.2018
11.00-16.30

İZMİT SEKA'NIN DÖNÜŞÜMÜ

www.izmitteseka.com

KODA
Tarih: Örnekteki Mh. Ankara Cd.
Tahsin Marmeri Sok. No: 4/1
Sıhhiye/İzmit
www.kocaelidayanisma.org

TARİH VAKFI | **İZMİT SEKA'NIN DÖNÜŞÜMÜ**

insanlarını, Kocaeli yerel tarihine dönük çalışmalarıyla bilinen uzmanları ve kentsel mekan ve çevre sorunlarıyla ilgili yerel inisiyatifler ve sivil toplum örgütlerini buluşturdu.

Yine projenin bir ayağı olarak yürütülen SEKA tesisinin rekreasyon alanları olan SEKA Parkı'na ve Kağıt Müzesi'ne yönelik kent sakinlerinin farkındalıklarını

ölçen, bu alanlara atfedilen anlamları ve kullanımlarına ilişkin örüntüleri ortaya koyabilmeyle amaçlayan saha araştırmasının sonuçları da çalıştayda sunuldu

Çalıştayda Aslı Kayhan, Gül Köksal ve Hakan Koçak kendi çalışma alanlarından SEKA mirası üzerine sunumlar gerçekleştirdiler. Örgen Uğurlu da Ayşegül Kanbak'la birlikte saha araştırmasının

sonuçlarını özetleyen bir sunum gerçekleştirdi. Katılımcılarla yapılan tartışmalarla kent halkı tarafından bu çalışmanın nasıl sahiplenilerek sürdürüleceği sorusuna kalıcı yanıtlar üretilmeye çalışıldı. Bu anlamda çalışmanın, öncelikle Web sitesi üzerinden olmak üzere, kentteki ilgili kesimlerle, platformlarla birlikte devam ettirilmesi, kent düzeyinde kolektif bir miras, koruma hareketinin devam ettirilmesi önemli bir hedef olarak ortaya kondu. Sonuçta bu konuda umut verici bir anlayış birliği olduğu gözlemlendi, çalışma ilgili kesimlerce sahiplenildi.

Çalıştayda sunulan katkılar raporlaştırılacak ve tüm süreç boyunca yapılan araştırma sonuçları üzerinden hazırlanan makalelerle birlikte bir kitap halinde yayımlanacak. Öngörülen kitap endüstriyel miras ve korumaya dönük mimari ve sosyolojik

yaklaşımları; miras-yapım pratiklerine ilişkin siyasal incelemeleri, kent planlaması, çevre ve toplumsal cinsiyet perspektifli gibi farklı disiplinler katkıları içerecek.

<https://twitter.com/izmitteSeka>

<https://www.facebook.com/izmitte.seka.5>

<https://www.instagram.com/izmitte.seka>

DİPNOT

1. KODA (Kocaeli Dayanışma Akademisi), 672 sayılı KHK ile Kocaeli Üniversitesi'nden ihraç edildi. "Bu Suça Ortak Olmayacağız" bildirisi imzacısı ıg akademisyen ve Kocaeli Üniversitesi'nde halen çalışmakta olan iki öğretim elemanı tarafından kurulmuştur. Çalışmalarına halka açık seminerler, oluşturduğu Hayat Bilgisi Okulu kapsamında atölyeler, yürüttüğü araştırmalar ve bilimsel konferanslarla devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.kocaelidayanisma.org/tr/anasayfa/>

ARKEOLOJİ HABERLERİ

HAZIRLAYAN: OĞUZ TEKİN

SEMAVİ EYİCE'NİN VEFATI

Bizans ve Türk Sanatı uzmanı Prof. Dr. Semavi Eyice 28 Mayıs 2018'de 96 yaşında vefat etti. Bizans, Osmanlı ve özellikle İstanbul üzerine çalışmalarıyla tanınan Semavi Eyice 1924 yılında İstanbul'da dünyaya gelmişti. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra Viyana, Berlin ve İstanbul Üniversitelerinde arkeoloji eğitimi aldı. Uzun yıllarını geçirdiği İstanbul Üniversitesi'nin yanı sıra yurt dışında ve yurt içinde pek çok üniversitede dersler verdi.

KOÇ ÜNİVERSİTESİ AKMED 2018 BURS SONUÇLARI AÇIKLANDI

Arkeoloji, tarih, sanat tarihi ve kültürel miras alanlarında verilen AKMED 2018 yılı burs ve destek sonuçları Haziran ayı içerisinde belli oldu. 9 Yüksek Lisans ve 15 Doktora öğrencisine verilen bursların yanı sıra 18 proje de destek aldı. AKMED bu yıl iki yeni burs/destek programını da başlattı: Üniversitelerde arkeoloji, sanat tarihi, tarih ve kültürel miras alanlarında tez aşamasında olan yüksek lisans ve doktora öğrencileriyle, öğretim üyeleri -bir hafta süreli konaklama masrafları AKMED tarafından karşılanmak üzere- AKMED Kütüphanesi'nde çalışabilme fırsatı bulacaklar. AKMED'in başlattığı yeni bir burs programı ise Doktora Sonrası Araştırma Bursu. Antalya ile ilgili ilişkili olmak koşuluyla arkeoloji, sanat tarihi, tarih ve kültürel miras alanlarından bir projeye başvuran adaylardan biri, 1 Ekim 2018 tarihinden itibaren 6 ay süreyle Antalya'da ikamet edecek. Adayın projesiyle ilgili çalışmaları sürdürmenin yanı sıra AKMED'in bilimsel etkinliklerine de katkı sağlaması beklenmektedir. Başvuru sonu ermiş olup kazanan aday Temmuz ayı başlarında açıklanacak.

ANADOLU'DA HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİ'NDE ÖLÜ GÖMME ADETLERİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU,

23-26 TEMMUZ 2018
Kütahya'nın Çavdarhisar İlçesindeki Gediz Otel salonunda gerçekleştirilecek olan sempozyumun programı belli oldu. Açılış konuşmasını Prof. Dr. Elif Özer'in yapacağı sempozyuma 70'in üzerinde bildiri sunulacak. İlginç bildiriler arasında; Hasan Kasapoğlu "Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönem Mezar Tipleri", Raşan T. Polat "Mezar Hediyeleşim Anlamları", Sedat Çökay Keleş "Perge Gömütleri", Ahmet Yaraş "Allianoi Nekropolisleri", Bilge Hümmüzlü "Seleukeia Sidera Nekropolis'i", Inge Uytterhoeven-Sam Cleymans "Beşikten Mezara: Sagalassos Lahdi Örneği", Marc Waelkens "Dokimeloni Atölyesi", Elif Özer "Aizanoi Çocuk Mezarları", Fede Berti "İasos Nekropolisleri" sayılabilir.

UNESCO GEÇİCİ LİSTE'DE YENİLER!

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 7 kültür varlığının daha Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Mirası Geçici Listesi'ne girdiğini duyurdu. Listeye yeni giren 7 yerle birlikte, Türkiye'nin listedeki kültür varlığı sayısı 78'e yükseldi. Listeye yeni alınan kültür varlıkları şöyle:
1- Priene Arkeolojik Alanı (Aydın)
2- Sarıkaya Roma Hamamı (Yozgat)
3- Harput Tarihî Kenti (Elazığ)
4- Justinianus Köprüsü (Sakarya)
5- Danişment Beyliği başkenti Niksar: Anadolu Türk Medeniyeti'nin erken dönem kültürel mirası (Tokat)
6- Gaziantep Yeraltı Su Sistemleri: Kasteller ve Livaslar (Gaziantep)
7- Anadolu'daki ahşap çatılı ve direkli camiler: Konya Eşrefoğlu

Camisi, Kastamonu Mahmut Bey Camisi, Sivrihisar Ulu Cami, Afyonkarahisar Ulu Cami, Ankara Arslanhane Camisi.

HAYİRSEVERLİK

SEMPOZYUMU
2019 yılının Vehbi Koç Vakfı'nın 50. Kuruluş Yıldönümü olması vesilesiyle Koç Üniversitesi'nin üç araştırma merkezi AKMED, ANAMED ve GABAM, "Tarih Boyunca Anadolu'da Hayrseverlik" konulu uluslararası bir sempozyum hazırlıyor. Antalya'daki Suna e İnönü Kırcaç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) salonlarında 2019 yılı Mart sonunda gerçekleştirilecek sempozyuma yurt içi ve yurt dışında 30'a yakın bilim insanı davet edildi. Sempozyumda Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında/devletlerinde hayrseverlik, hayır kurumları ve hayrseverlik faaliyetlerinin geniş bir çerçevede ele alınması ve bildirilerin aynı yıl bir sempozyum kitabında yayımlanması öngörülmüyor.

ULUSLARARASI PROPONTİS VE ÇEVRE KÜLTÜRLERİ SEMPOZYUMU, 15-19 EKİM 2018

Çanakkale'nin Biga İlçesindeki Atatürk Kültür ve Kongre Merkezi'nde düzenlenecek sempozyumda; kolonizasyon,

seramik, numismatik, mimari, epigrafi, mezarlıklar ve ölü gömme adetleri, antik ekonomi, din, arkeometri gibi konular tarih, arkeoloji, sanat tarihi ve antropoloji açısından ele alınacak ve sunulan bildiriler daha sonra sempozyum kitabında yayımlanacaktır.

11. KARİA, KARİALILAR VE MYLASA SEMPOZYUMU, 10-11 AĞUSTOS 2018

Milas'taki Milashan Hotel'de düzenlenecek sempozyuma 20 konuşmacı bildirileriyle katılıyor. Bildiriler esas olarak Muğla ili ve çevresinin tarih, arkeoloji, sanat tarihi değerlerinin araştırılması ve korunmasına yönelik. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu bölgede arkeolojik kazı ve yüzey araştırması yapan akademisyenler oluşturuyor.

LİSE ÖĞRENCİLERİ TARİH YARIŞMASI SONUÇLANDI!

Koç Üniversitesi AKMED tarafından Antalya'daki lise öğrencileri arasında düzenlenen "Antalya tarihi, arkeolojisi ve kültürü" konulu serbest makale yarışmasında ödülleri sahiplerini buldu. 1. Haziran'da düzenlenen ödül töreninde birinciliği Erünl Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri Merem Asya Başkan ve İrem Banış, "Antikçağ'dan Osmanlı'ya Antalya'nın Ticaret Tarihi" başlıklı çalışmalarıyla aldılar. İkincilik ödülünü, Adem Tolunay Anadolu Lisesi öğrencisi Deren Güzel Tekçe "Geçmişten Günümüze Antalya'nın Mimari Dokusu" başlıklı çalışmasıyla, üçüncülük ödülünü ise Antalya Anadolu Lisesi öğrencisi Mustafa Ümit Ünal "Antalya'nın Tarihî Bölgesi: Kaleiçi" başlıklı çalışmasıyla aldı. Ayrıca, Erünl Sosyal Bilimler Lisesi'nden İbrahim Atak Çek ve İstek Özel Antalya Muratpaşa Yeditepe Koleji'nden Bartu Badem, "Teşvik" ödüllerine layık görüldüler.

Antalya'yı yazan liselilere ödül

Liseliler öğrencilerin katıldığı Koç Üniversitesi AKMED Antalya Tarihî, Kültürü ve Arkeolojisi Serbest Makale Yarışması sonuçlandı. Dereceye giren öğrencilere ödülleri dün verildi.

HABER: YUSUF

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

TARİH VAKFI-ANAMED

KÜTÜPHANE KONUŞMALARI

Tarih Vakfı'nın Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ile ortaklaşa olarak düzenlediği "Kütüphane Konuşmaları" 3 Temmuz 2018 tarihinde başladı. Her ayın ilk Salı günü saat 18.00'de ANAMED Kütüphanesi'nde gerçekleştirilecek olan konuşmalar, Tarih Vakfı ve ANAMED ile bağlantılı araştırmacıların yeni çıkan kitaplarını okuyuculara tanıtmayı amaçlıyor. Her konuşmada, ilgili kitabın yazarı ya da editörü, uzman bir moderatör eşliğinde konuk edilecek ve çalışma hakkında detaylı bilgi verilecek. Moderatörün soru ve yorumlarıyla bir sohbet tarzında yapılması planlanan tanıtımlar, okuyucuların katılımıyla da zenginleştirilecek.

Dizinin ilk konuşması, Prof. Dr. Edhem Eldem'in (Boğaziçi Üniversitesi/College de France)

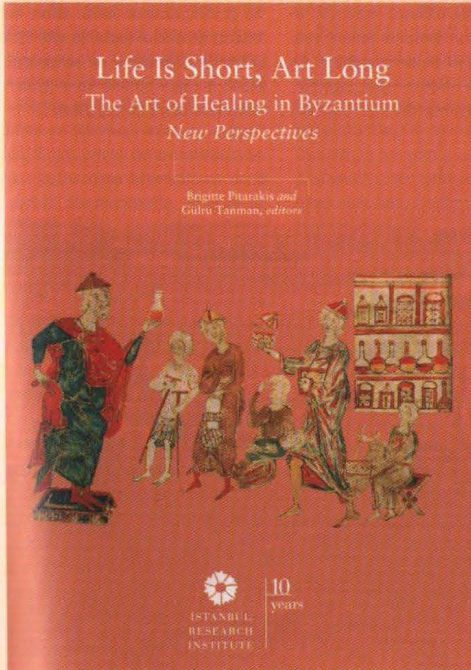
önümüzdeki aylarda Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanacak olan *Reessamlar, Kaptumbağalar, Tarihçiler* adlı kitabı üzerine olacak. Moderatörlüğünü Doç. Dr. Ömer Turan'ın (İstanbul Bilgi Üniversitesi) üstleneceği konuşmada Edhem Eldem'in *Toplu Sosyal Tarih* dergisi başta olmak üzere çeşitli süreli yayınlarda yayımlanmış olan

makaleleri ele alınacak. ayrıca Collège de France'da verdiği konuşmanın tam metni ilk defa olarak Türkiye'de okuyucu ile buluşacak.

Dizinin ikinci konuşması, 7 Ağustos 2018 tarihinde Dr. Brigitte Pitarakis (CNRS, Fransa) ve Dr. Buket Kitapçı Bayrı (ANAMED/GABAM) ile devam

edecek. Bu konuşmada Brigitte Pitarakis'in Gülrü Tanman ile birlikte editörlüğünü üstlendiği *Life is Short, Art Long: The Art of Healing in Byzantium, New Perspectives* adlı kitap tanıtılacak. 2018 yılında İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayımlanan çalışmada, 2015 yılında Pera Müzesi'nde aynı adla açılan sergi ve sergiye eşlik eden sempozyumun bildiri ve 13 bölüm halinde sunuluyor. Moderatörlüğünü Koç Üniversitesi Geç Anlık Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi bünyesindeki tarihçilerden Buket Kitapçı Bayrı'nın yapacağı söyleşide Bizans'ta şifa pratikleri ele alınacak. Türkçe olarak yapılması hedeflenen konuşmaların ilk aşamada 6 oturum olarak yıl sonuna kadar devam etmesi planlanıyor.

Yer: Anamed Kütüphanesi
İstiklal Cad. No. 181
Beyoğlu

BİR NOSTALJİNİN ÖYKÜSÜ: DENİZ HAMAMINDAN PLAJA.

ZAFER TOPRAK

İstanbul sekenesi plajla birlikte dört yanı duvarla çevrili mahallesini terk ediyor. denize iniyor. Bundan böyle kentin insanı daha bir görünür oluyor. "cemaat"ten "cemiyet"e yükseliyor, ufkunu açıyor. Başta boş zaman değerlendirme anlayışı olmak üzere yeni bir tüketim örüntüsü kente çağdaş bir görünüm kazandırıyor. Son kertede denizin kent yaşamının bir parçası olması, İstanbul'a kendine özgü bir özgürlük anlayışını getirmiş oluyor. Soyunan İstanbul, geçmişin her türlü huraşelerini ve önyargılarını geride bırakıyor. Plaj bir anlamda İstanbul sekenesini özgür kılıyor.

"Denize inmek medeniyetin
şiarıdır"

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

KARALARDAN DENİZLERE AÇILIŞ

İnsanların karalara oranla çok daha geniş bir alanı kapsayan denizlerle olan ilişkisi uygarlığın gelişimini de

belirleyen temel etmenlerden biri olageldi. Denizlere açıldığı oranda uygarlık yeni evrelere ulaşmış, Avrupa'nın uzun yıllar dünyada hegemonik bir konum edinmesi denizler sayesinde olmuştu. İspanyol ve Portekizlilerin denizlere açılımı, yeni kıtaların keşfi modern çağların da başlangıcını oluşturmuştu. İngiltere, Hollanda, Fransa denizler sayesinde

de yeni coğrafyalar edindiler. İşte bu gelişmeler sonucunda Osmanlı kendini Akdeniz'e sıkışmış buldu. Atlantik'teki gelişmeleri izleyememesi sonucu zamanla Batı'nın yörüngesine girmek zorunda kaldı. Deniz ülkelerin gelişimini sağladığı gibi aynı zamanda özgürlüğün de simgesiydi. Modern çağla birlikte kara iktidarı simgeledi; deniz ise özgürlüğü...

Sarayburnu'nda
denize giren
yoksullar

Suna ve İnan Kırac
Vakıf Fotoğraf
Koleksiyonu

Türklerin denizi benimsemesi, onun önemini idrak etmesi epey geç oldu. Her ne kadar Akdeniz'in ünlü korsanları Osmanlı egemenliğini tanımışlarsa da, İnebahtı ve Navarin ertesi Osmanlı, Batı ile boy ölçülemez duruma düşmüştü. Kadirga bir süre sonra kalyonun üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı. Deniz aynı zamanda bilim ve teknoloji anlamına geliyordu. Birçok yenilik denize uyarlanıyordu. İngiltere'nin hegemonyası deniz gücüyle kanıtlanıyordu. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkelerin askeri gücü deniz güçleriyle orantılanır olmuştu. Zırhlı gemiler bundan böyle iktidarı simgeliyordu. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye verdiği siparişleri, Sultan Reşad ve Sultan Osman zırhlılarını teslim alamamanın ezikliği içerisinde Alman savaş gemilerine bayrak çekerek Sivastapol'u bombalaması ülkenin Cihan Harbi'ne girmesine neden olmuştu.

Cihan Harbi Türklerin denizle olan ilişkilerini de belirleyecekti. Devlet barış antlaşmaları imzalarken toplum da denizle barışacaktı. Cumhuriyet'in laik toplum anlayışı insanı daha görünür kılacak, artık Türk insanı soyunma özgürlüğüne kavuşacaktı.

Osmanlı'da uzun süre deniz mahremi bir parçasıydı. Üç yanı deniz olan İstanbul'da denizin ayrı bir yeri oldu. Ama denize girilmedi; sanki denize girmek yasaktı ya da gerçekten öyleydi. Tanzimat sonrasında Batı'ya yönelik özentî, Osmanlı toplumunu da etkilemekten geri kalmadı. Batı'da da denize girmenin kuralı vardı. Osmanlı'da bu kurallar daha da sıkıydı. Ve nihayet Osmanlı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizden tahta perdelerle ayrılmış olan deniz hamamları ile yetinmek zorunda kaldı.

HEKİMLER VE DENİZ BANYOSU

Denize girmenin günah olduğuna dair herhangi bir kayıt yok. Çölün ortasına vahiyle gelen bir dinin denizi gündemine alması da düşünülemezdi. Yasak olduğuna dair de herhangi bir ferman bugüne değin ortaya çıkmadı. Ayıp olduğu da şüpheli... Ama Osmanlı kendini karada daha güvenli hissetti. Denizlerdeki fetihlerini kendi himayesine aldığı deniz korsanlarına bıraktı. Fütihat büyük ölçüde karada gerçekleştirildi.

Bütün bunlara karşı denize girmenin tıbben sakıncaları olduğu defaten

zikredildi. Denize girmek için neredeyse tam teşekküllü bir hastaneden rapor almak gerekiyordu. Hekimler kendilerine "deniz sağlığı" anlamına gelecek bir alan açmışlardı. Kimlerin denize girebilecekleri, kaç dakika denizde kalacakları, hangi aylarda denize girilmesi gerektiği, denize girmeden önce ne tür önlemlerin alınması gerektiği, tüm bu hususlar "bilim"ın ışığında ayrıntısıyla sayfalara dökülmüştü.

Osmanlı'nın son döneminde deniz hamamları konusunu işleyen, daha doğrusu Osmanlı'yı uyaran bir dizi kitap yayımlanmıştı. Bu kitaplardan denize girmenin bir "adabı" olduğu görülmüyordu. Hekimlerin yazdıkları deniz kitapları yasaklarla doluydu. Deniz kitaplarının ya da risalelerinin ilkinin yazarı İbrahim Cemal (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane muallimin-i muavininden ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye azamüdevimesinden Tabib Binbaşı İbrahim Cemal) idi. Kitabın adı ise *Deniz Hamamı Risalesi - Deniz suyu, havası ve kumunun havâss ve tesirâtı ve suver-i istsimalı [kullanım şekilleri] hakkında malumat-ı nafi'ayı havâidir idi.*

Adalarda eşekle gezinti, 1920'ler

Zafer Toprak Arşivi

Moda deniz hamamından görünüm, 1920'ler

Suha ve İnan Kırış Vakti Fotoğraf Koleksiyonu

Bu risaleye göre bir tabibin, yani hekimin onayı olmadıkça denize girmek sakıncalıydı. Denize hangi zamanlarda gireceğini, deniz mevsiminde hangi yiyecek ve içeceklerin tüketileceğini yine tabip belirliyordu. Deniz kenarında oturuluyorsa iklim değişikliği sorun değildi. Ama içerlek bir yöreden deniz kenarına gelinmişse

suyun derecelerinin farklı olduğu bir durumda beden büyük sarsıntı geçirirdi. Bu arada "bâd-ı semûm" yani samyeli ile "eyyâm-ı bâhur", ağustosun ilk haftasında olan en sıcak günler arasında, yani Haziran'ın yirmisiyle ağustosun on biri arasında denize girmek sıhate muzır olduğu konusunda batıl inancın gerçekte

Erişkin, ya aç karına ya da yemek ertesi üç buçuk saat beکیدikten sonra denize girmeliydi. Çocuklar için bu süre iki saat olabırdı. Çocuklarla hastalıktan yeni kalkanlar uzun süre açlığa dayanamayacakları için onların erkence hafif bir kahvaltı yapmaları uygun düşerdi.

Çocuklar altı yaşını bitirmedikçe denize sokulmamalıydı. Yedi yaşına geldikleri zaman bile birdenbire denize götürülmemeli, önce evde sıcak banyo veya duş yaptırılıp tedricen soğuk suya alıştırmalıydılar. Denize girmeden önce beden ile suyun ısıları arasındaki fark ne kadar yüksek olursa denizden çıktıktan sonra da insanın bedeni sorunla karşılaşabilirdi. Bu nedenle denize gireceği zaman bir dizi beden hareketi yaparak terlenmeliydi. Kimileri, hatta hekimlerden bazıları, terli terli denize girmenin sakıncalı olacağını söylüyordu. Bu nedenle insanlar denize girmeden evvel terini kurutma yoluna gidiyorlardı. Oysa terin kuruması o kişilerin soğuk almalarına neden oluyor ve denize girdiğinde de üşümelerini artırıyordu.

Kısaca denize herkes giremezdi. Nitekim Doktor Adanalı Ahmed Şükrü'nün kitabının adı *Denize Kimler Gerebilir*'di.² Risaleye göre denize girmek yaşa, bünyeye ve mizaca göre değışirdi. Çocuklar denize girmemeliydi. Yedi yaşında ya da daha küçük bir yaşta bulunan çocuğun denize girmesi "katiyyen" men edilmeliydi. Kırk beş yaşını tamamlamış olanların da denize girmemeleri gerekirdi. Girdikleri takdirde çoğu kez "basura duçar oldukları" görülmüştü. Ayrıca suya belirli bir süre için girilmeliydi. 15-20 yaş aralığından bulunanlar bile ancak 10, bilemediniz 15 dakika suda kalmalıydılar.

denize girmeden önce iki üç gün beklenmeliydi. Özellikle küçük çocuklar ve hastalıktan yeni kalkmış, nekahet döneminde olan gençler için bu husus önemliydi. Bu iki üç gün bekleyiş kişinin sahil havasına uyum sağlaması için gerekiyordu. Gelenek, denize "kapuz kabuğu denize düştükten sonra" girmeyi uygun görüyordu. Her ne kadar haziranın ortalarından itibaren denize girilebilirse de en uygun zaman yaz mevsimi sonu ya da sonbahar başlangıcıydı. Çünkü o zaman su pek soğuk olmaz, hava da giderek soğumaya başlardı. Yoksa hava ile

bir ilişkisi yoktu. Yetişkinler bile ne sabahları erken vakitte ne de akşam güneş battıktan sonra denize girmeliydiler. En uygun saat öğleden iki saat öncesıyla beş saat sonrası arasındaydı. O süre, özellikle med ü cüzir olayının, yani gelgitin suları yükselttiği zaman deniz suyu güneşin hareketiyle kızışmış olan kumlu sahili yavaş yavaş örterek ısınırdı. Söz konusu olan saat özellikle çocuklarla hastalıktan yeni kalkanlara ve ilk defa olarak denize girecek olanlara uygun düşüyordu. İnsan yediklerini hazmetmeden denize girmemeliydi.

Korvet Tabibi Beşiktaşlı Salâhaddin Ali ise *Hamamlar - Deniz Hamamları ve Denizde Banyo - Banyoların tesirât-ı şifaiyyesi - ve - Istihâmât Suret-i İlerasındaki Şerait-i Sıhhiyye* başlıklı kitabı yazmıştı. Kitabın tanıtım metninde şu satırlar yer alıyordu. "Hamamlar ve deniz hamamları hakkında hâl-i

hazırda fenne muvafık herkesin anlayıp müstefid olabileceği tarzda kaleme alınmış gayet nafi malumat ve tedâbir-i mühimme-i sıhhiyyeyi ve denize girecekler için şayan-ı dikkat ve imtisal mütalaat-ı vakıfane muhtevi risaledir.³ Bu risalenin en ilginç yönü deniz hamamlarını kirlilik yönünden tasnif etmesiydi. "Hâl-i hazırda istihmam edilen İhamama girilen deniz hamamlarını gözden geçirelim. Hangisinin sıhate muvafık olup olmadığını tetkik edelim" diyor, Kumkapı'dan yola çıkarak tüm sahilleri dolaşıyordu. Özellikle Köprü ve Haliç'in her iki yakasında deniz hamamı yapmanın doğru olmadığını söylüyordu. Lağımın İstanbul'un dört bir yanında denize akması sağlık açısından mahzurluydu. Boğaz'ın bir bölümü bile yazar tarafından sakıncalı bulunuyordu. Anadolu yakasında Üsküdar, Çubuklu, Kanlıca, Göksu, Rumeli yakasında Beşiktaş, Ortaköy, Bebek ve İstinye deniz hamamına müsait değildi. Boğaz'da en uygun mahal Arnavutköy'dü. Marmara kıyısında Makriköy ve Fenerbahçe tercih görüyordu. Son olarak Adalar'a değiniyor, "Adalara gelince hem tebdil-i hava ve hem de istihmama İbanyo yapmayal pek müsait bir mahaldir" diyor.

DENİZ DONUNUN İCADI

Mayonun ilk adı "deniz donu" ya da "denize girmeye mahsus olan don"du. İlk zamanlarda erkekler donla yahut don üstünde peştemalla denize giriyorlardı. Sonraları, bol ve altı üstü bir tür kapalı mayolar çıktı. Kadınlar ise vücut tenasübünü hiç göstermeyen, bol biçim ve kollarının kırmızı bilekleri, paçalarının kırmızı da baldırları olan, ekseriya açık veya koyu maviden yahut kapalı düz renkte şeyler giyerlerdi. Bunlara mayodan ziyade elbise demek daha doğru olurdu. Kadınlar ilk zamanlarda deniz hamamlarına ya da sıcak sement hamamlarına giderlerken tedarikli olurlardı. Sırmalı havlularla peştemaller birlikte götürülür ve bunlar, o zaman şimdiki gibi plaj torbaları bulunmadığından kocaman bohçalarla taşınırdı. Sepet sepet yiyecek de hiç ihmal edilmezdi.⁴

İsmet İnönü
Heybeliada'da
kum
banyosunda

Suna ve İnan Kırac
Vakfı Fotoğraflı
İkinci sayfa

İnsanların uzun süre denize uzak durmalarını nedeni boğulma tehlikesiydi.⁵ Deniz mevsiminde birçok günlük gazete sık sık boğulma vakalarına yer veriyordu. Tabiiler bu konuya da dikkat çekiyor ve nedenlerini gündeme getiriyorlardı. Boğulma nedenlerinin başında deniz hamamının dışına denize girilmesi geliyordu. Bunun da nedeni deniz hamamlarında duhuliyenin, yani giriş ücretinin "fahiş" olmasıydı. Fakir halk, çocuk çocuk, amele tayfası bu ücreti ödeyemiyordu. Zorunlu olarak açıkta ve tenha mahallerde denize giriliyordu. Açıkta denize girmenin birçok mahzuru vardı. Soğuk algınlığı, sam vurması, dip temizliğinin olmaması nedeniyle ayak kesilmeleri ve benzeri birçok sakınca sayılıyor. Açıkta denize girmenin bir mahzuru da insanların hırsızlık nedeniyle elbiselerinden olmalarıydı.

Kum banyosu denizden istifade yöntemlerinden biriydi. Özellikle romatizma, felç ve benzeri hastalıklara iyi geliyordu. *Deniz Muallimi* başlıklı kitap ayrıca "Kum Banyosu Nasıl Yapılır?" diye bir bölüm açmıştı.⁶ Her şeyden önce tabip onayı olmaksızın kum banyosu yapılmamalıydı. Banyo yapılacak kumun ara sıra deniz suyuyla ıslanabilmesi gerekiyordu. Deniz suyundaki tuz iyot ihtiva ediyordu. Banyo öncesi kumun güneş altında ısınması beklenmeliydi. Kişi soyunup yalnız başı dışarıda kalacak şekilde kuma gömülmeli, en azından on dakika böyle kalmalıydı. Bu arada baş şemsiye ya da bir örtü ile güneşten korunmalıydı.

Tabiilerin kitapları yanı sıra yüzme öğrenmeye yönelik yayınlara da rastlanıyordu. Bahriye zabitanından Mim. Said Bey'in *Deniz Muallimi - Denizde... nehirlerde, göllerde duçar-ı kaza olmak ihtimaline maruz kalan hayat-ı beşeri bir çok muhatarattan kurtarmakla beraber, hıfzıssıhha nokta-i nazardan da şayan-ı ehemmiyet bir İen-i mahsusatır* başlıklı kitabı yüzme öğretmeye yönelik bir kitaptı. "Kurbagavari yüzme", "Arka üstü yüzme", "Köpekvari yüzme", "Yan taraf üzerine yüzme" ve "Suyun altından yüzme" belli başlı yüzme teknikleriydi. Ayrıca deniz kazalarında ne tür önlemler alınacağı kitapta yer alıyordu. Bunlar arasında "Elbise ile suya düşmek ve icab eden tedâbir" de görülmüyordu. Ve son olarak envai çeşit su oyunu sayılıyor: "Suda ip çekmek", "Suda esir almaca oyunu", "Yandan çarklı vapur tarzında yüzme oyunu", "Torpito vari yüzme oyunu", "Suda saat rakkası vari oyun icrası", "Suda vals oyunu", "Suda torba oyunu" bunlar arasındaydı.

DENİZ HAMAMI

Plajdan önce deniz hamamı vardı. Bugün artık aile albümlerinde ve eski dergilerde yer alan fotoğraflarda, eski kartpostallarda gördüğümüz deniz hamamları kıyından uzunca bir iskele ile ulaşılan, etrafı tahta perdelerle çevrili barakalardan oluşuyordu. Bu yapıların ortasında havuza benzer bir boşluktan insanlar denize girerlerdi. Aslında bu bile bir aşamaydı. Tıbben de denizin önemli

Kadınlara mahsus deniz hamamı, 1930'ların sonu

Bülke Uras Arşivi

sakıncaları vardı. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hekimlerimiz denize girmenin sakıncalarını sıralamış, ayrıca suyla temas için binbir kural getirmişlerdi. Ama yine de 1875'te, İstanbul Şehremaneti, yani İstanbul Belediyesi deniz hamamları hakkında bir nizamname çıkarmış, erkek ve kadınlar için ayrı ayrı deniz hamamları öngörmüştü. Nizamnamede bunların ebatları belirtilmiş, üstü örtülü "suffe" denilen bir sofa ya da revak şart koşulmuş, ayrıca bir kahvehane ve hela şartı koşulmuştu. Bu deniz hamamları her yerde de açılmayacaktı. Yasağın delindiği tek yer Tarabya'ydı. Delenler de sefaletlerin yazlık yalılarının çevresinde demirlemiş olan yat ve motorların denizcileriydi. Özellikle Amerikalı denizciler her sabah büyük bir şamata ile denize girerler, koy onların neşeli sesleriyle cınlardı.⁷

Tarabya eskiden beri Karadeniz'in serin esintilerinin hissedildiği makul bir sayfiye yeri idi. İstanbul'daki yabancı diplomatlar ya da kentte uzun süre kalan yabancılar yaz aylarını burada geçirmekten çok hoşlanırlardı. Tarabya'nın otelleri yaz aylarında

deniz banyoları, spor faaliyetleri ve hafta sonu eğlenceleri ile İstanbul'un özellikle üst gelir düzeyindeki halkını çekiyordu.

RUS GÖÇMENLER VE PLAJ MODASI

19. yüzyılın ortalarından itibaren deniz hamamları İstanbul'u kuşatmaya başladı. Deniz hamamından plaja geçiş ise bir devrim niteliğindeydi. İlhamı Mazhar, *Bir Ömür Boyunca* başlıklı kitabında "Plajlarda güneşlenerek denize girmeyi bize Ruslar öğrettiler" diyecekti. Rus devrimine karşı koyan ve ülkelerinden kaçan Beyaz Ruslar, paradoksal olarak İstanbul'da devrim niteliğinde bir dönüşüme neden olacaktı. Çarlık taraftarı Vrangeli ordusu Bolşeviklere yenilerek, Karadeniz limanlarına sığınmıştı. O zaman İstanbul'u işgal altında tutan İtilaf devletleri İstanbul'da ellerine geçirdikleri gemileri o limanlara göndererek asker, kadın, çocuk toplayabildikleri insanları İstanbul'a getirerek transit olarak Florya civarında kamplara yerleştirmişlerdi.

Mütareke ve İstanbul'un işgalıyla birlikte "mesire" anlayışı değişmişti.

Mesireler sayfiyeye dönüşmeye başlamıştı. Boğaz yerine artık Adalar'a ve Anadolu Yakası sahillere gidilir oldu. Bundan böyle İstanbul gençliği Göksu'da, Kağıthane'de, Boğaz'da kayık sefaları yerine sıkış tepiş otomobillere doluyor, Maslak'a gidiyordu ya da vapura binip denizde yüzmek veya dansinglerde eğlenmek üzere Büyükdade'nin yolunu tutuyorlardı.

Burhan Cahit, *Resimli Ay*'da yayımladığı "Büyükdade'de nasıl eğlenilir?" başlıklı yazısında bu tatil yerinin sadece İstanbul'un değil Şark'ın da en güzel sayfiyesi olduğunu yazacaktı. Büyükdade bundan böyle "kibar ve zengin halk sineline cazibeden" bir mekandı.⁸

Artık Cumhuriyet arifesi İstanbullu "monden" kadın Avrupa'yı yakından izliyordu. Batı tarzı giyinmeye özeniyor, Batı tarzı süsleniyordu. Kadın toplumsallaştıkça, bedeni dahil bireysel kimliği ortaya çıkıyor, moda-ya uyuyor, çorabından saçına kendisine Batı normlarında çekidüzen veriyordu. Nitekim daha Mütareke yıllarında çarşaf adı altında Paris ve Londra modaları yakından izlenmeye

başlamıştı. Bu tarihlerde yayımlanan *Sûs* ve *İnci* dergileri giyim, kuşam, süs konularında genç kızlara ve yetişkin kadınlara yol gösteriyordu. Bu da yetmezmiş gibi Kızıl Ordu'nun püskürttüğü Rus aristokrasisi, varını yoğunu geride bırakarak canhıraş İstanbul'a göçmüştü. Fakr u zaruret içindeki, geçim derindeki Rus göçmen kadınları kısa sürede İstanbul kadını için özentî vesilesi oldu.

Rus başı diye bilinen tülbenle başı bağlamak başörtüsünün yerini almış, bitlenen Rus kadınlarının saçlarını kestirmeleri sonucu ortaya çıkan "alagarson" model kısa saç modaya dönüşmüştü. Bu tür saç modeli Avrupa üzerinden gelen, Amerikan "flapper" modasına da uygun düşüyordu.

Bütün bunlara denize girmek ve dans etmek eklenmişti. Her ikisi de geleneksel normlara başkaldırı anlamına geliyordu. Kadın geçmişte olsa olsa kapalı deniz hamamında denize giriyordu. Oysa şimdi açıkta, alemin gözü önünde soyunuyor, kendini serin sulara atıyordu. Bir de

dansing modası çıkmıştı. Dansingler Müslüman kadının da müdavimi olduğu mekânlara dönüştü. "Flapper" modası, payitahtın genç kızlarını da sarmış, hanım hanımcık evinde oturan Osmanlı kadını bundan böyle eteğini kısaltmış, saçını kesmiş, denize koşmuş, Black Bottom, foxtrot, Charleston'un müptelası olmuştu.

ken bu kez kızgın kumlar üzerinde yatan Rus dilberleriyle önce göz, ardından deniz banyosu yaptılar.

Bu arada "Fülürye", Rus şivesi ile "Florya"ya dönüştü. Böylece mahremlik giderek kalktı; Türk kadınları ve erkekleri için de plajlarda açılıp saçılma devri başladı.

Plajların adına "aile gazinosu" eklenmesi onları ayrıcalıklı kılıyordu. Birçok plaj bu nedenle geri planında genellikle bir "aile gazinosu" açmıştı. "Aile gazinosu" terimi o yerin nezh bir mekân olduğu anlamına geliyordu.

Böylece plaj modasını İstanbul'a getirenler Rus göçmenler olmuştu. Florya'da sere serpe yarı çıplak denize giren Rus dilberleri kısa sürede İstanbul sekencesinin ilgi odağına dönüştü. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye koştu. Eskiden halk, tarihi çınarlar ve memba suları ile meşhur Fülürye'ye fülürye kuşunu dinlemek için gider-

PLAJ: GÖSTERİ MEKÂNI

Ancak, plaj kültürü denize girmenin ötesinde farklı boyutlar kazandı. Sanki bundan böyle Saraçhane'nin Direkleri arası deniz kıyılarına taşı- nıyordu. Kış aylarında Beyoğlu, o günkü adıyla Pera, bir gösteri mekânı iken bunun birkaç katı bundan böyle plajlarda sergilenmeye başladı. Ayrı-

Moda iskelesinde yüzme yarışları öncesi, 1932

Suna ve İnan Kırarç Vakfı Fotoğraf Koleksiyonu

ca plaj mekânları neredeyse tam gün kullanılıyordu. Sabah denize giren öğle ve akşam yemeklerini plajın lokantasında yiyor, akşama da alaturka ya da alafranga müzik eğlencelerine ya da operet veya tuluat gösterilerine kalıyor, dans müsabakalarıyla ertesi günün sabahını ediyordu.

1950 tarihli *Turistik İstanbul Rehberi* tüm bu Plaj Gazinoları'nı bir bir sıralıyordu. Plaj gazinoları İstanbul'un dört bir yanını kuşatmıştı. Buraları "yaz günlerinin yorgunluğunu gideren sıhhat ve eğlence mahalleri" olarak tanımlanıyordu. Belli başlı plaj gazinoları şunlardı: Florya Plaj ve Gazinosu, Büyükdade Yörükali Plaj ve Gazinosu, Heybeliada Plaj ve Gazinosu, Maltepe'de Süreyya Plaj ve Gazinosu, Suadiye Plaj ve Gazinosu, Cadebostanı Plaj ve Gazinosu, Fenerbahçe Plaj ve Gazinosu, Salacak Plaj ve Gazinosu, Boğaziçi'nde Küçüksu Plaj ve Gazinosu. Ayrıca, Ortaköy'de bulunan Lido Otel ve Gazinosu'nun yüzme havuzu da Boğaz'ın kenarında güzel bir eğlence ve istirahat yeriydi.⁹

Bundan böyle kentin en azından gelir düzeyi plaj kültürüne elverişli kesimi uzun yaz mevsimini deniz kenarında geçiriyordu. Plajda yüzüyor, lokantasında birasını, şarabını yudumlıyor, akşamına da plajın gösteri mekânında ya da plajın civarındaki gazinolarda eğleniyordu.

Hem plaj hem de gazino olarak işlenen yerlerden biri Büyükdere'deki Beyaz Park Gazinosu'ydu. Gazinonun hem matinesi hem de suaresi vardı. Matinelerde Fethi Ege Caz Orkestrası sahne alıyordu. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısında orkestranın yıldızı parlamıştı. Matinenin assolisti ise Perihan Altındağ Sözeri'ydı. 1950'lerin başında III. Selim'in Gözdesi ve Yıldızlar Revüsü gibi filmlerde oynamış, o zamanın ünlü gazinoları Belvü ve Küçükçiftlik'teki konserleriyle ün salmıştı.

Ünlü tiyatrocu ve tuluat üstadı Muammer Karaca, ekibiyle Beyaz Park'ta temsiller veriyordu. 1960'lı yıllarda adı duyulacak olan Çetin İnönü ise orkestrasıyla birlikte

1950'lerin sonlarına doğru Beyaz Park'ta program yapmaya başlamıştı.

Plajlarda göz banyosu yapmaya gidenleri cezbeden diğer bir etkinlik de düzenlenen plaj güzeli yarışmalarıydı. Beyaz Park bu alanda da ün salmıştı. Güzellik yarışmasıyla da yetinilmiyor, ayrıca dans müsabakaları da yapıyordu. Ardından bir de plaj güzeli balosu patlatılıyordu. Bütün bu etkinlikler Beyaz Park'a ayrı bir ün kazandırmıştı.

Plajların adına "aile gazinosu" eklenmesi onları ayrıcalıklı kılıyordu. Birçok plaj bu nedenle geri planında genellikle bir "aile gazinosu" açmıştı. "Aile gazinosu" terimi o yerin nezh bir mekân olduğu anlamına geliyordu. Aile gazinolarının farklı işletmecileri olabiliyordu. Plajın bir parçası olması da gerekmiyordu. Üsküdar'da, Salacak Parkı Aile Gazinosu'nun bulunduğu yerin tam altında, Kızkulesi'nin tam karşısındaki Salacak plajı vardı. Şimdiki "Kızkulesi Villaları'nın önüydü. Plaja

Safiye Ayla gazinoda konserde

Zafer Toprak Arşivi

**La Turquie
Kemalist
derysinde
Salacak Plajı,
1937**

Zafer Toprak Arşivi

gazinonun içinden geçip yaklaşık 80 basamaklık bir merdivenle inilirdi.

Salacak Plajı'nın iki ucunda denize doğru betondan iki uzantı bulunuyordu. Sağdaki uzantının ucu deniz seviyesinden yaklaşık 1,5 metre, soldakininki ise yaklaşık 50 cm yukarıydı. Gençler sağdakinden denize ya balıklama atlarlar ya da ters perende atarak girerlerdi. Sahilden 30 metre kadar ileride söz konusu iki beton çıkıntının uçlarını birleştiren ve yüzme bilmeyenlere bu sınırın ötesinin tehlikeli olduğunu ikaz eden ve beyaz boyalı mantarlarla su yüzeyinde duran ipten bir hudut çekilmişti.

Kıyı şeridinde bundan böyle plajlarla gazinolar yarışır haldeydiler. İnsanlar sıcak yaz gecelerinde kendilerini sokağa atmak, daha doğrusu deniz kıyılarınin esintileriyle bunaltıcı sıcağından korunmak yolunu gazinolara sığınarak bulmuşlardı.

Cumhuriyet'le birlikte artık İstanbul halkı denizle barışıyordu. Marmara'nın Rumeli ve Anadolu kıyılarında, Boğaz sahillerinde, Adalar'da gazino kültürü her geçen

gün geliyor; İstanbullu yemesinden içmesinden kesiyor, hanende dinlemeye gazinolara koşuyordu. Yenikapı'daki Çakıl Aile Bahçesi altı bin kişilik görkemli mekânıyla bu alanda başı çekiyordu. Semim Tanürek'ten Fahirülsa Solmaz'a, Özcan Tekgöl'den Abdullah Yüce'ye, Ateşböcekleri'ne, İsmail Dümbüllü'ye kadar nicelerini Çakıl Aile Bahçesi'nde dinleme olanğı vardı.

İstanbul'un yaz eğlenceleri ya plajların geri planlarındaki bahçelerde ya da kıyı gazinolarında lebi derya masalarında yaşanır olmuştı. Bugün kentin göbeği sayılacak kimi semtler o yıllarda nüfus yoğunluğuna uğramadığı için henüz sayfiye sayılıyordu. Bebek de bunlardan biriydi. Bebek başlangıçta deniz hamamıyla ünlenmişti. Ziya Osman Saba *Değişen İstanbul* adlı anı kitabında babasıyla Bebek deniz hamamına gidişlerini anlatıyor, bu arada deniz hamamının ayrıntılı bir tanımını veriyordu.

SUADİYE PLAJI VE İRAN ŞAHİ

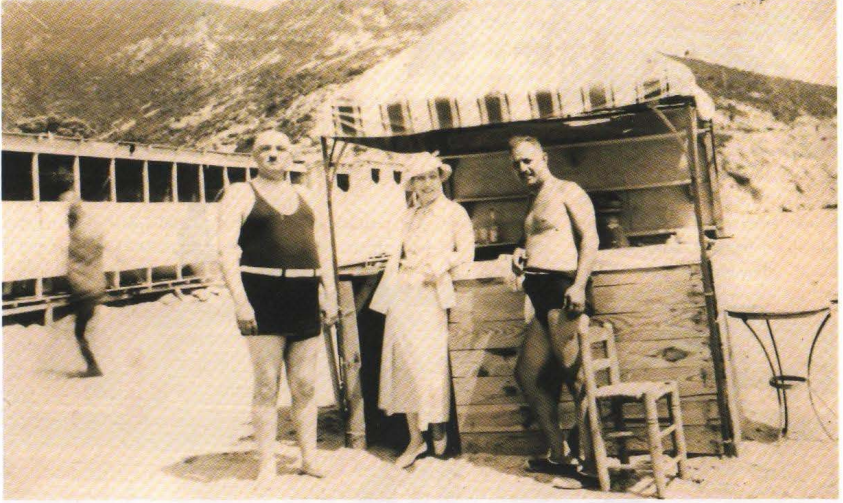
Suadiye, çevresindeki kıyı yörelerine oranla denizle daha geç tanıştı.

Caddebostan iskelesinden Bostancı mendireğine doğru sahil şeridi girintili çıkıntılıydı. Kayalık olan yerler vardı. Çam, söğüt, kavak, çınar ve bilumum ağaçların denize kadar uzandığı bir dizi koy vardı. Doğuya doğru bir ötesi Bostancı, Suadiye'ye göre çok daha şanslıydı. Deniz, Teksin, Yumurcak ve Derya adlarında yanı yana dizilmiş dört plajı vardı. Daha da ötede Küçükalyalı'da yalılara yakın Çamlık plajı, ardından İdealtepe'de iki halk ve bir özel plaj olmak üzere üç plaj kıyıyı donatmıştı. Süreyya Plajı ise dillere destan bir mekândı. Süreyya İlmen'in kurduğu bir plajdı.

İlmen asker adamdı, ama aynı zamanda işadamydı. Milletvekiliği yapmıştı. Kadıköy'de Süreyya 'Sineması'nı, Süreyya Opereti'ni kurmuş, Maltepe'de sanatoryum yaptırmış, Kadıköy yakasına tramvayların gelmesine Kadıköy'ün ve Üsküdar'ın elektriğe kavuşmasında katkıda bulunmuştu. Süreyya Plajı da onun eseriymi. Vaktiyle kabak, patlıcan ve salatalık tarlası olan bu yerleri yedi yıl uğraşarak plaja döndürmüştü. İlk kazmayı 1939'da vurmuştu. 1946 yılının 8 Haziran günü

**Yahya Kemal
Beyatlı Altınkum
Plajı'nda, 1934**

Doğan Paksoy
Koleksiyonu

açılışı yapılmıştı. Plaja bir de "mabet" yaptırmıştı. Sahilden elli, altmış metre uzakta zamanla plajın sembolüne dönüşecek olan "Bakireler Mabedi"ni kondurmuştu.

Kıyıda ki diğer plajların mekanlarıyla karşılaştırıldığında girintili çıkıntılı Suadiye'nin pek şansı yoktu. Ama şans 20'li yılların sonlarına doğru Suadiye'ye gülecekti. Hacı Eminzade

Mustafa çok yönlü bir girişimciydi. Rusya'ya deri ve tekstil ihracatıyla uğraşıyordu. Kazlıçeşme'de bir fabrikası vardı. Fabrika için besleyeceği hayvanlarını otlatacağı uygun bir yer arıyordu. Suadiye'de dolaşırken yolu sahile düşmüştü. Çevrede tek tük evler yer alıyordu. Sahilde sık ağaçlar arasında Sadı Bey'in köşkü vardı. Etraf yemyeşildi, topraktan envai türde kır çiçekleri, papatyalar, kırmızı

gelinekler fışkırıyordu. Gözüne bu kıyıyı kestirdi ve 130 metre uzunluğunda ve 180 metre genişliğinde 65 dönümlük bir arazi satın aldı.

Araziyi satın almıştı ama tabakhane kurmak, hayvan yetiştirmek böyle bir kıyıyı değerlendirme açısından anlamsızdı. Öte yandan yöre halkından da tepki gelmişti. Yakınmalar İstanbul Valisi Muhiittin Üstündağ'a

**Deniz tutkunu
gençler plajda**

BükeÜras Arşivi

kadar ulaşmıştı. Vali yakınmalarını ciddiye almış ve Hacı Eminzade Mustafa'ya tabakhane yerine bu güzel kıyıda otel yapmasını önermişti. İşte Suadiye tesislerinin başlangıcı, söylenti de olsa, bu tür bir öyküyle başlıyordu.

Bu arada Hacı Eminzade'nin deri işi de sarpa sarmıştı. Gündemde büyük buhran vardı. Rusya ile ticaretin boyutu iyice küçülmüştü. Sonunda fabrikasını da tekstil işi yapan Almanlara satacak ve Küçükyalı'da bir yalı satın alacaktı. Artık yazları buraya geliyordu. İşte Suadiye'de bir eğlence kompleksi kurma fikri bu aşamada ortaya çıktı. Fransa'ya iş için gittiğinde plaj kültürünü görmüş ve tesisleri çok beğenmişti. Böyle bir tesisi neden Suadiye'deki arsasına yapmasını?

Ancak sahil çok kayalıktı. Hacı Eminzade Mustafa yılmadı. İşçiler aylarca çalışarak kayaları kırdılar. Kayıklar-la kum getirildi. Her sezon yeniden kum takviyesi yapıldı. Nihayet hayaller gerçekleşti. Tesis kuruldu. İstanbul'daki ilk otel, lokanta, gazino, plaj ve gece kulübü kompleksi ortaya çıktı. Plaja ulaşan sokağa da Plaj Yolu adı verildi. Tesise nihayet bir de mini golf sahası eklendi. Ortaya son derece modern bir plaj tesisi çıkmış oldu.

Plaj, tesisleriyle birlikte kısa sürede bir eğlence mekânına dönüşecekti. Artık konserler, gösteriler, balolar düzenleniyordu. Münir Nurettin Selçuk, Safiye Ayla gibi dönemin ünlü sanatçıları bu mekânda sahne alıyorlardı. Gönül Yazar, Erol Büyükburç, Durul Gence, Erkut Taçkın, Erol Evgin, Omür Göksel gibi ses sanatçıları bu mekânda ünleneceklerdi. Sevim Tanıurek, Adnan Şenses, Sevim Çağlayan da bu plajın sahnesinde boy göstereceklerdi. Hatta Lin isimli bir Fransız kız, ilk kez bir atla striptizini burada yapacaktı.

Plajın diğer bir özelliği Atatürk'ün buraya sık sık uğramasıydı. Atatürk, Mustafa Güler'i Milli Mücadele yıllarından tanıyordu. İleriki yıllarda, 1960'larda Suadiye Gazinosu'nu

Kulüp Reşat adıyla işleten emekli deniz subayı Reşat Nuri Karakaya, gazeteci Yalçın Bayer'le yaptığı bir röportajda Milli Mücadele sırasında Sovyet Rusya'nın yardım amacıyla Ankara'ya gönderdiği silahları Tiflis'ten alıp Anadolu'ya sevk eden kişinin Mustafa Güler olduğunu söyleyecekti. Nitekim Cumhuriyet

Suadiye gazinosunun açılış sırasında da Gazi'nin Mustafa Güler'e yardımları dokunduğu, Gazi'nin direktifleriyle kurulan İş Bankası'nın açtığı kredinin Mustafa Güler'in çabalarını kolaylaştırdığı söyleniyordu.

Mustafa Güler, Gazi'yi birçok kez tesislerinde ağırlamıştı. Torunu Deniz

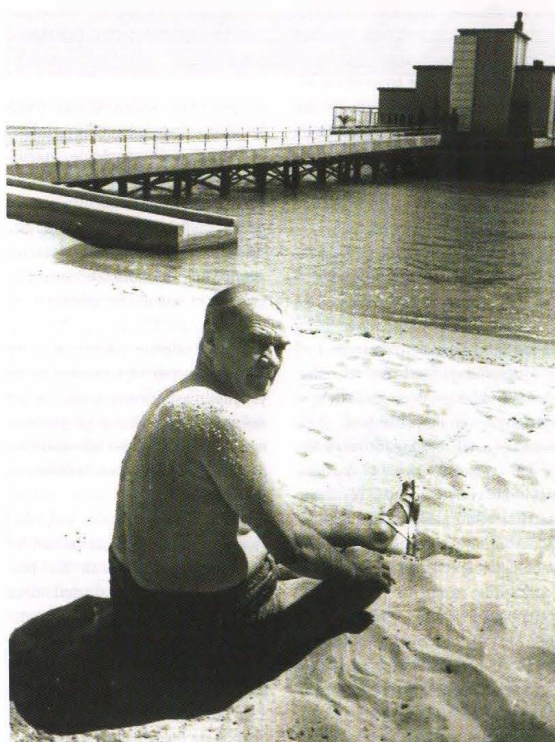
1935'te toplam 665 kişinin yaşadığı تنها bir semt olan Florya, Gazi'nin çabaları sonucunda, kısa sürede halkın benimsediği bir sayfiye yeri oldu. Beyaz Park, Caddebostan, Suadiye, Moda, Fenerbahçe gibi dönemin gözde sayfiye ve plajları arasındaki yerini aldı.

ilan edilip Gazi Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Mustafa Güler'in, Rusya'dan Gazi'ye on sekiz sayfalık bir tebrik telgrafı gönderecek kadar ona yakın olduğu rivayet olacaktı.

(Güler) Kurbanzade'nin aktardığına göre Gazi bir keresinde, 17 Eylül 1931'de Dolmabahçe'den Sakarya motoruyla Suadiye Gazinosu'nda verilen bir baloya katılmıştı. Gazi 29

Florya'da Atatürk kumda dinlenirken, 1936

Suna ve İsmail Kırar
Yakıtı Fotoğraf
Koleksiyonu

Florya'da Atatürk kürek çekerken, 1936

Suna ve İnan Kırac
Vakıf Fotoğraf
Koleksiyonu

Haziran 1934'te bu sefer yabancı bir konuğu Suadiye Plajı'na getirmişti. Yanına İran Şahı Rıza Pevlevi'yi alarak motorla Moda'dan Suadiye Plajı'na gelmişti. Mustafa Güler plaja, kumların üzerine birbirlerine eklenmiş geleneksel el dokumalardan oluşan halıları sererek misafirlerini karşılamıştı.¹⁰

FLORYA'NIN KEŞFİ

Gazi İstanbul'a her gelişinde, kent içinde olduğu kadar, otomobille o dönem İstanbul'un banliyölerinde de geziye çıkıyordu. O güne kadar bilmediği, görmediği köşelerde karşılaştığı vatandaşlarla sohbet eder, dert ve dileklerini dinlerdi. 1935'in Haziran ayının ilk cuma günü, yakın arkadaşlarıyla birlikte otomobillerle kent dışında, surların ötesinde böyle bir geziye çıkmıştı. Yeşilköy'ü geçtikten sonra Florya'da otomobili durdurdu. Yanındakilerle birlikte otomobilden indi. Yüksekçe bir noktadan uzun uzun sahili seyretmiş, yanındakilere dönüp "Bütün güzelliğine ve yakınlığına rağmen bu deniz bize küskün görünmüyor mu?" diye sormuştu. Ve sözlerine şöyle devam etmişti: "İstanbul'u fethetmişiz ama burasını henüz elde edemediğimiz".

Gazi, ardından sahile inmişti. Beyaz, incecik kumu avuçlarına alarak inceledi, daha sonra insana hasret, pırlıl pırlıl ve tertemiz denize dakikalarca baktı.

O gece bir milletvekilinin Yeşilköy'deki evinde kalan Gazi fazla beklemedi. Florya'yı deniziyle, kumuyla, doğallığıyla çok beğenmişti ve 1930'ların ilk yarısında, İstanbul'un gözde sayıye yerleri, plajları arasında adı bile geçmeyen bu semti İstanbul'a kazandırmak istiyordu. Ertesi gün yetkililerle görüşerek isteklerini açıkladı: Buraya her yaştan İstanbullunun yararlanabileceği modern tesisler ve kendisine de bir yer yapılmasını arzuluyordu. Böylece Ankara'dan İstanbul'a gelişlerinde, mevsim yaz ise, devlet işlerini de buradan sürdürecektik, fırsat buldukça da denize girecekti...

Florya Deniz Köşkü için hemen bir proje hazırlandı. Ancak bu projeyi yapanlar, her şeyden önce Cumhurbaşkanının güvenliğini düşündüklerinden, Atatürk'ün bir isteğini "kulak arkası" etmişlerdi. Bu projeye göre, köşk kumsalın sonundaki bir tepelik üzerine yapılacak, aşağıda da bir banyo yeri hazırlana-

caktı. Bu arada demiryolu hattının da geriye çekilmesi planlanmıştı. Bölge -Gazi'nin isteğinin aksine- tamamen halka kapatılacak. Atatürk'e özel bir yer haline getirilecekti.

Bölgenin halka açık olması halinde, Gazi'nin korunması kolay olmayacaktı. Ama Gazi halk adamıydı. Cumhuriyet halkın bağrından doğmuştu. Gazi'nin düşüncesi projeyi hazırlayanların tam tersiydi. O, bu kumsaldan ve denizden herkesin yararlanmasını istiyordu. Kararı kesindi: Florya halka açık olacaktı. Bu yüzden uzmanlara, "Ankara'da dağ başında yaşıyorum. İstanbul'da Saray'a hapis oluyorum. Bırakın; burada geleni gideni göreyim. Hiç olmazsa tren sesini işiteyim" demiş ve projede gerekli değişikliğin yapılmasını istemişti.

Gazi, yeniden hazırlanarak kendisine sunulan üç projeden, Cumhuriyet döneminin ilk mimarlarından Seyfi Arkan'ın hazırladığı çalışmayı beğendi. Mimarı, daha önceden yaptığı Çankaya'daki Hariciye Köşkü inşaatı nedeniyle tanınıyordu. Ama bu beğenide daha çok, mimarın deniz köşkünün bir halk plajıyla birlikte, bir bütün olarak ele alması etkili olmuştu. Projeye göre köşk, deniz üzerinde çelik

ayaklara oturacak, tek katlı ve ahşap iskeletli bir yapı olacaktı. Birbirini dik kesen iki dikdörtgen hacim olarak tasarlanan yapıya, kara tarafından yaklaşık 90 metre uzunluğunda bir köprüyle gidilecekti. Daha sonraları "Atatürk'ün özel mimarı" diye anılacak olan Seyfi Arkan'ın projesi hemen uygulamaya konuldu. İstanbul Belediyesi ise, modern halk plajının kabinlerinin yapımı için kolları sıvadı. Cumhurbaşkanlığı köşkünün inşaatı tam 43 gün sürdü ve ahşap yapı 1935 yılı yaz mevsimi başında tamamlanarak Gazi'nin emir ve istihale tahsis edildi.

İstanbul'a gelişlerinde Gazi, mevsim yazsa Florya Deniz Köşkü'nde kalmaya başladı. Köşk'ün yanı başına yapılan halk plajı da tamamlandığından sürekli halkla beraber, halkın içindeydi. Çoğu kez Köşk'ten çıkıp plaja geliyor, burada halkla beraber denize girip çıkıyor; halk da çocuk-cocuk cümbür cemaat, Atatürk'ü yakından görmek, Atatürk ile birlikte olmak imkânını elde ediyordu. Gazi teşrifat kurallarını umursamıyor, güvenlik tedbirlerine de aldırış etmiyordu. Kimi zaman Yeşilköy yolunda yürüyüşe çıkan Gazi, yolda rastladığı vatandaşlarla sohbet etmekten de çok hoşlanıyordu. Akşamlarını da çoğu kez sabahlara dek uzanan sofalarda, misafirleri ve yakın çevresindekilerle birlikte burada sürdürüyordu.

Florya'nın tek sorunu, kent merkezine uzak oluşuydu. Ancak İstanbul Belediyesi ile Devlet Demiryollarının ortak projesi sonucu gerçekleştirilen "kombine biletler" çözümü, plaja rağbeti artırdı. Kombine bilet alan, önce tramvay ile Sirkeci'ye geliyor, oradan da trenle Florya'ya gidiyordu. Akşama kadar denize girdikten sonra da, aynı yoldan geri dönüyordu. Plaj ücretinin de içine dahil olduğu bu biletler, büyük ilgi gördü.

KABOTAJ BAYRAMI VE GAZİ

Moda koyu Cumhuriyet yıllarında ve özellikle 1 Temmuz Kabotaj Bayramı nedeniyle genişlenmişti. Cumhuriyet'in ilk yılında Kaptan İhsan Akdağ ile lavanten bir ortağı Moda Koyu'nda

yeniden bir deniz hamamı kurmak üzere girişimde bulunmuşlardı. Plaj, kumsaldan denize doğru çıkan kazıklar üzerinde üç ahşap iskeleden oluşuyordu. Bunlar birbirine bağlanınca farklı büyüklükte iki havuz ortaya çıkmıştı. Atlama kulesi uzun iskelelerin ucunda bulunuyordu. Kadınlar Hamamı ise Kalamış tarafındaki is-

gösterileri için Moda Plajı'nı seçtiler. Kadınlar hamamı kısmında bacak güzelliği yarışmaları yapılırdı. Kızların başına çuval geçirilip Latin müziği eşliğinde yarışma düzenlenirdi."

Moda'da her yıl 1 Temmuz Kabotaj Bayramı kutlanır, plajda yüzme yarışları yapılırdı. Gazi, Moda De-

kelenin sol tarafında 100 m² genişliğinde, etrafı çuval bezlerle örtülü bir mekândı. Artık hamam anlayışından plaja doğru geçiliyordu. Bu mekânda spor etkinliklerine de önem verilmiş, yüzme ve su topu takımları oluşturulmuştu. Plaj daha sonraları Moda Spor Kulübü'nce yüzme havuzu olarak kullanıldı.

Nitekim kısa sürede Anadolu Yakası'nın su sporlarının merkezi Moda oldu. 1937 yılında ilk kez Macaristan-Türkiye yüzme yarışları burada düzenlenmişti. Birçok yüzücü ve tramlen atlayıcısı bu plajda ünlendi, Türkiye şampiyonu oldu. Atlamada Fahri Bey yıllarca birinciliği kimseye kaptırmamıştı. İbrahim Sulu, Haşim, Tevfik, Tankut, Haldun, Musa gibi birçok millî yüzücü ve su topu oyuncusu bu mekânda yetişti. Özellikle İbrahim

Sulu yıllarca Türkiye şampiyonluğunu elinde tuttu. Moda Plajı spor etkinlikleri yanı sıra gösteri ve eğlence mekânı olarak ünlendi. 1950'li yıllarda Almanya'dan gelen su perileri,

niz Kulübü'ne özel, ilgi duyuyordu. 1 Temmuz 1935 günü Kabotaj Bayramı nedeniyle Moda deniz koyunda yapılacak deniz sporları gösterilerini izlemek üzere Ertuğrul yatı ile gelmiş ve Moda iskelesine çıkmıştı. Gösteri ve yarışları Moda Deniz Kulübü'nden seyretmişti.

Bir yıl sonra 9 Ağustos 1936 Pazar günü Moda koyunda o günün İktisat Vekili Celal Bayar'ın himayesinde tertip edilen su sporları yarışlarında Gazi, Celal Bayar'ın yanı sıra başvekil İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile birlikte hazır bulunmuştu. Erkanıyla birlikte hakem dubasına çıkmış, öğleye kadar yarışları izlemişti. Öğleden sonra kürek ve yelken yarışlarını Ertuğrul yatından izlemişti.

Ertesi yıl, bu kez Kalamış ve Fenerbahçe'yi gezerek mendireğin onarılmasını ve Fenerbahçe'nin gençliğin deniz sporları ile uğraşabilmesi için merkez yapılmasını arzu et-

**Süreyya
Plajı'nda
Bakireler
Mabedi**

Bülke Uras Arşivi

**1 Temmuz
Kabotaj
Bayramı'nda
Atatürk
Moda'da, 1935**

Sunayve İnan Kırac
Vakfı Fotoğraf
Koleksiyonu

tığını söylemişti. Nitekim bu direktif kısa sürede yerine getirilmiş. Galatasaray Spor Kulübü'nün, Fenerbahçe Spor Kulübü'nün ve İstanbul Yelken Kulübü'nün deniz sporları tesisleri bu kıyıda geliştirilmişti.

Özellikle Kabotaj Bayramı yarışmalarında Anadolu ve Rumeli fenerleri tahlisiye istasyonlarının kürek ekip-

leri arasında ezeli rekabetten doğan iddialı ve çekişmeli yarışmayı izlemek Gazi'nin pek hoşuna giderdi. Kazanan ekibin çala-kürek Reisicumhur'un yatı önüne gelerek küreklerini havaya kaldırmak suretiyle Gazi'yi selamlamaları bu çetin rekabetin en renkli özelliğine dönüşmüştü.

FLORYA'DAN HEYBELİADA'YA

Florya Deniz Köşkü 1936'nın Eylül ayı başlarında, kısa bir süre de olsa, önemli bir konuyu ağırladı. Bu konuk, daha sonraları aşkı uğruna tah-tından feragat edecek olan İngiltere Kralı VIII. Edward idi. Gazi, VIII. Edward şerefine Köşk'te de bir kokteyl düzenletti. Kokteyl öncesi Köşk'ü gezen ve çok beğenen Kral, duygularını şöyle ifade etti: "Ben bir kralım; ama denizin üzerinde böyle şirin ve sakin bir dinlenme ve düşünme yerim yok. Deniz üstünde bir kulübem bile yok. Hele böyle halkın yanında, halkla iç içe bulunmak ayrıcalığı çok ama çok büyük bir şeydir." Gazi, 1937'nin Haziran başlarında Türkiye'yi ziyarette gelen Ürdün Kralı Abdullah'ı da Florya Deniz Köşkü'nde ağırladı.

Avrupa ufuklarını savaş bulutlarının kaplamaya başladığı 1938 yazının başlarında, Florya yine heyecanla Gazi'yi bekliyordu. Ama aradan geçen sürede çok şey değişmişti. Atatürk'ü her geçen gün biraz daha

halsiz ve yorgun düşüren hastalığın ismi belirlenmiş, tedavisine başlan-mıştı. Buna rağmen Gazi, devlet iş-lerini aksatmamaya çalışıyor; Hatay konusunda Fransa ile sürdürülen görüşmelerin anlaşmazlıkta sonuçlanmaması üzerine, sorunun gerekirse askeri yoldan çözümleneceğini göstermek için güney gezisine çıkıyordu. Adana ve Mersin gezileri Gazi'yi çok yordu; hastalığının seyrini de ağırlaştı ve Ankara'ya döner dönmez, İstanbul'a gitme kararını verdi.

Takvimler 27 Mayıs 1938'i gösterir-ken, Gazi İstanbul'daydı. Atatürk, o gece Dolmabahçe Sarayı'nda din-lendi. Ertesi gün aylardır göremediği Florya Deniz Köşkü'ne gitti. Burada bir süre kaldıktan sonra, Dolmabah-çe Sarayı'na dönerken, otomobilde birden rahatsızlandı. Göğsüne vuran sancı nedeniyle kalp krizi geçirdiği zannedildi. Yanında bulunan Salih Bozok bu nedenle Gazi'ye trinitrin hapı verdi. Sancı biraz hafifleyince de Gazi son sürat Dolmabahçe Sarayı'na götürüldü. Alelacele bulunup Saray'a getirilen Prof. Dr. Neşet Ömer Bey, yaptığı muayene sonucu sancının kalpten değil, karaciğerden kaynaklandığını belirledi. Bu arada Gazi, Dolmabahçe Sarayı'ndan Savarona yatına geçmiş, tedavisine burada devam edilmeye başlanmıştı. Bundan sonrasını, Atatürk'ün Florya'ya veda ettiği 10 Temmuz 1938 gününün öy-

**İsmet İnönü
Heybeliada'da
kumda
dinlenirken**

İnönü Vakfı Arşivi

küsünü, yakın arkadaşı Kılıç Ali'nin kaleminden okuyalım:

Atatürk, bir gün Acar motoruyla bir gezinti emretti. Motorda hemşireleri Makbule Hanımefendi, Afet (İnan) ve Sabiha (Gökçen) hanımlar; Prof. Neşet Ömer Bey, ben, Salih Bozok ve yaverleri beraber bulunuyorduk. Öğle yemeğini yine motorda, yattaki adetleri veçhile düzenlettikleri masalarda yedik. Yemekten sonra motorun salonundaki bir koltuk üzerine uzandılar. Acar ile önce Florya'ya girdildi.

Atatürk'ün hastalığını bilen Florya halkı, o gün Gazi'yi birdenbire Acar motorunda giyinmiş kuşanmış bir halde görünce, sevinç çığlıkları attı. Kılıç Ali bunu şöyle aktaracaktı: "Heyecanlı tezahürat yapılıyordu. Atatürk, bu samimi ve candan gösteri karşısında ayağa kalktılar, motorun yan küpeşesine kadar geldiler. Orada halkın alkışlarına, 'Yaşa, vavrol' seslerine mukabele ve motorun geçtiği sahillerdeki topluluklara ayrı ayrı iltifatlar ettiler..." Aslında o gün Atatürk Florya halkına, Florya halkı Atatürk'e veda ediyordu...

Devlet ricalinin ünlendirdiği bir diğer plaj Heybeliada Plajı'ydı. İnönü, Milli Mücadele sonrası rahatsızlığı ertesi nekahet dönemini geçirmek üzere 1924 yılında Heybeli'ye gelmiş ve adanın sükunetine hayran kalmıştı. Nitekim bir süre sonra adada bir mesken edinmiş veyazları Heybeli'de geçmeye başlamıştı. Hava durumu uygun oldukça Heybeli plajından denize girmeyi hiç savaclamayan bir

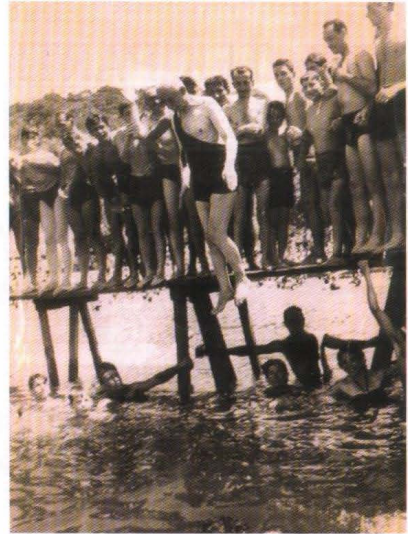
deniz dostu olmuştur. Plaja geldi mi bir kaynaşma belirir; elini öpmeye, imza almaya çabalarlar, resmini çekerler, çocuklar ardından koşardı. Askılı uzun bir mayosu vardı. Mayonun sağ askısı omuzuna takılı durur, öteki boşlukta sallanırdı. Plaj iskelesinden ünlü çivilemesini yapar, ayaküstü denize atlardı. Yanında da bir iki koruma görevlisi bulunurdu.

İsmet Paşa'nın tüm yaşamına egemen olmuş düzenlilik denize girmesinde de geçerliydi. Denizde üç dakika mı kalınacak, o üç dakika bir saniye şaşmazdı. Paşa iskeleden çıkar, bornozu sırtında kabinesine yollanırdı. Bir özelliği, plaja gelirken bile tam takım gri bir kostümle, fôrşapkası başında, yeleşti sırtında denize gelmesiydi.

Paşa'yla ilginç bir ânı Heybeliada'da Nejat Gülen dile getiriyordu: Plajda temizlik işlerine bakan Rizeli Mustafa adındaki delikanlı, yan gelir sağlamak için kazanda mısır haşlar satarı. Plajda denize girenler açık havada, sandalyelerde, sıralarda oturup o mısırlardan yerlerdi. İsmet Paşa bu mısır şölenine bir gün çok imrenmiş olacak ki, Mustafa'yı usulcacak yanına çağırması, mısırdan bir tane yemek istediğini, ama açıkta yiyemeyeceğini söylemiş, kabinesine döndükten sonra kendisine getirmesini söylemişti. Bir başbakanının açıkta, herkesin ortasında mısır yemesi uygun olmazdı. Ancak kabinesinde gizli gizli mısırını yiyebilirdi.¹²

SONUÇ

Cumhuriyet'le birlikte plaj kültürü İstanbul'da altın çağını yaşamaya

İsmet İnönü Heybeliada'da ünlü çivilemesini yaparken

İnönü Vakfı Arşivi

başladı. Bu bir ölçüde atılmışı yıllara kadar sürdü. Türkiye 1940'larla 1980'ler arasında bir demografik devrim yaşadı. Nüfus hızlı bir şekilde arttı. Ayrıca kırsallardan kentlere göç başladı. Bu dönüşümün en belirgin olduğu kent İstanbul oldu. İstanbul yarım yüzyılda 1 milyondan 15 milyona yükseldi. Bu insanlara kararlar yetmedi; deniz kıyıları da işgale uğradı. Ayrıca neredeyse kapalı bir deniz sayılabilecek Marmara da bu nüfus yoğunluğunu kaldıramaz oldu. Kıyıları betonlandı, asfaltlandı. İstanbul'un denizi kirlendi. Bundan böyle deniz risk faktörü taşır oldu. İstanbullular yeni yazlık mekânlara keşfetmeye ve Bodrum, Marmaris, Antalya gibi mekânlarda yazlık edinmeye başladılar. İstanbul'un deniz sefasi bundan böyle son buluyordu.

DİPNOTLAR

1. İbrahim Cemal [Mekteb-i Tibbiye-i Şahane muallim-i muavvininden ve Cemiyet-i Tibbiye-i Osmaniye azası müdavimesinden Tabib Binbaşlı, Deniz Hamamı Risalesi - Deniz suyu, havası ve kumunun hasas ve tesirleri ve suver-i islahatı hakkında muharrat-ı naklayı havasın, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1907.
2. Doktor Adanali Ahmed Şükrü, Deniz Kimler Gerebilir, Dersaadet: Matbaa-i Kütüphane-i Cihan, 1322 [Deniz hamamları, envai, menaili] Beşiktaşlı Salâhaddin Ali Korvet tabibî, Hamamlar - Deniz Hamamları ve Denize Banyo - Banyoların tesir-i şifayesi - ve - İstihlâmâtı Sureti - İcrasındaki Şerait-i Şihhiyye, Ayıldız Matbaası, 1334, s. 2-22.
3. Min. Sâdî Bahriye zabitanından, Deniz Muallimi - Denizde... nehirlerde, göllerde duvarı kaza olmak ihtimaline maruz kalan hayatı beşerî bir çok muhtarlardan kurtarmakla beraber, hüsnüsihha nokta-i nazarından da faydanı ehemmiyet bir şey-i mahsusur. İkinci tabii, İsmet Paşa Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Haziran 1329, s. 123-124.
4. Öhan Türker, Therapie'dan Tarabya'ya - Boğaz'ın Diplomatlar Köyünün Hakayek, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006, s. 36-37.
5. Beşiktaşlı Salâhaddin Ali Korvet tabibî, Hamamlar - Deniz Hamamları ve Denize Banyo - Banyoların tesir-i şifayesi - ve - İstihlâmâtı Sureti - İcrasındaki Şerait-i Şihhiyye, Ayıldız Matbaası, 1334, s. 2-22.
6. Min. Sâdî Bahriye zabitanından, Deniz Muallimi - Denizde... nehirlerde, göllerde duvarı kaza olmak ihtimaline maruz kalan hayatı beşerî bir çok muhtarlardan kurtarmakla beraber, hüsnüsihha nokta-i nazarından da faydanı ehemmiyet bir şey-i mahsusur. İkinci tabii, İsmet Paşa Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Haziran 1329, s. 123-124.
7. Öhan Türker, Therapie'dan Tarabya'ya - Boğaz'ın Diplomatlar Köyünün Hakayek, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006, s. 36-37.
8. Be. Cım. (Burhan Cahid), "Büyükdada nasıl eğlenilir?" Resimli Ay, sene 2, número 17/5, Haziran 1341, s. 35-36. "Sade İstanbul'un değil, Şark'ın da en güzel sayılsı olan Büyükdada bu sene emsalsiz bir rağbet kazanmıştır. Kibar ve zengin halkı sinesine çekti eden Büyükdada nın yaz hayranı nasıl geçiyor?" Rukm Ziyaoglu, Hayreddin Lökmanoglu 6 Emni Rayad Erer, Turattik İstanbul Rehberi, İstanbul: Halk Basımevi, 1950, s. 59.
9. Cümeyyet Ayıtuç, Süadiye, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010, s. 66-67.
10. Cemşit Piran, 20 No'lu Tramvay Kadıköy Moda, İstanbul: Gita Yayınları, 2017, s. 220-223.
11. Adaların Türk Turizmindeki ve Edabiyatındaki Yeri ve Önemi, İstanbul: Burgazada Lionses Kulübü Derneği Yayını, 1984, s. 199-200.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ŞARK İSTİKLAL MAHKEMESİ'NİN KURULUŞU VE CUMHURİYET HALK FIRKASI TEŞKİLATLARININ KAPATILMA MESELESİ (1925-1927)

MURAT TURAN

Erken cumhuriyet döneminde CHP'nin taşrada oluşturduğu parti teşkilatları, parti işlerinin yürütülmesi ve merkez-taşra bağlantısının sağlanmasının yanında, özellikle Doğu'daki en kuvvetli denetim ve şekillendirme mekanizmaları olma işlevini de taşımaktaydılar. Ancak Doğu vilâyetlerinde başlayan Şark İsyanı'yla birlikte alınan kararlar silsilesi; Tahrir-i Sükun Kanunu ve partinin taşrada dayandığı en önemli toplumsal kesim olan asker-sivil bürokratların Şark İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanması gibi çeşitli süreçlerle birlikte, Doğu'daki parti teşkilatlarının bir kısmının ortadan kaldırılması sonucunu da doğuracaktı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Doğu vilâyetlerinde başlayan Şark İsyanı birçok yeni kararın alınmasına neden olacak derecede önemli bir olaydı. Başvekil İsmet Paşa'nın ilk girişimi Tahrir-i Sükun Kanunu'nun kabul edilmesi ve Şark İstiklal Mahkemesi'nin kurulması oldu. Mahkemede yargılanmalar ve burada alınan kararlar konusunda ayrıntılı bilgi elde edebilmek imkânı bugüne kadar bulunmamaktaydı. 93 yıl boyunca TBMM Arşivi'nde muhafaza edilen ve 845 dosyadan oluşan Şark İstiklal Mahkemesi'ne ait defterlerin yakın zamanda tasnif edilmesiyle birlikte artık bu kararları inceleme imkânına sahibiz. Bilindiği üzere, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Doğu'da bulunan teşkilatları 1925'ten itibaren aşamalı olarak kapatılmıştı. Şark İstiklal Mahkemesi kayıtlarını inceleyerek kapatma kararının nerede alındığını tespit edebilmek mümkündür. Bu yazıda resmi yayınların, CHP yazışmalarının ve Şark İstiklal

Mahkemesi defterlerinin sunduğu veriler doğrultusunda Doğu teşkilatlarının geçirdiği değişimler ele alınacaktır.

DOĞU'DAKİ İLK TEŞKİLATLAR

Halk Fırkası teşkilat yapısını Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevcut teşkilatları üzerine kurmuştu.¹ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na geçildikten sonra Cemiyet'e ait idare heyetleri artık Halk Fırkası İdare Heyeti olarak görevine devam etmekteydi.² Halk Fırkası'nın ilk nizamnamesine göre Fırka'nın vilâyetteki mümessilleri mutemetlerdi.³ Fırka işlerinin yürütülmesinde ve merkez-taşra bağlantısının sağlanmasında önemli bir aşama olan mutemetlik uygulaması, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Kâtip-i Mesul uygulamasına benzetilmekteydi.⁴ Halk Fırkası'nın birinci nizamnamesinde mutemetleri Umûmi İdare Heyeti atarken, ikinci nizamnameyle

birlikte Mıntika Müfettişleri tarafından seçilip, Umûmi İdare Heyeti tarafından tayin edilmeye başladı.⁵ Taşra teşkilatı her ne kadar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevcut yapısı üzerine inşa edile de kuruluşun ilk yıllarında teşkilat kurmakta ve onu idare edecek temsilciler bulmakta bazı zorluklar yaşanmaktaydı. Bir dönem parti müfettişliği görevinde bulunmuş bir isim olan Hilmi Uran bu konuda yaşanan zorlukları şöyle tanımlamaktaydı:

Esasında vilâyetlerde parti faaliyetini idare edecek zat olarak da mutemet bulmak, parti teşkilatı kurmanın en müşkil tarafı idi ve bütün parti müfettişleri hakiki zorluğu burada bulurlardı... Mutemetler partiden bir ücret almazlar ve tersine çok defa zati işlerini de parti meşgûliyeti dolayısıyla yüz üstü bırakırlardı. Bu itibarla dürüst, namuslu, popüler olmak gibi lüzumlu vasıflarla

birlikte, mutemet olacak kimse-
nin geçim bakımından da hal ve
vakti yerinde olması ve partiyi
istismar ederek, parti sırtından
yükselmek hevesine kapılmama-
sı gerekirdi.⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında CHF'nin
Doğu'daki örgütsel yapısı hakkında
yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu
konuda veri sağlayan önemli kay-
naklardan biri, 1924-1926 yıllarını
kapsayan ve Urfa teşkilatı hakkın-
da bilgiler içeren "Cumhuriyet Halk
Fırkası Urfa Heyet-i İdaresi Mukar-
rerat Defteri"dir. Defterde, Milli
Mücadele'yi başarıyla sonuçlandıran
bir kuşağın kendisiyle hesaplaşma-
sının birer yansıması olarak mücade-
leye iştirak edenler ve etmeyenler
biçiminde bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Örneğin "Bölük Kumandanlığına" gönderilen bir yazıda adı
geçen kişiden şöyle söz edilmektey-
di:

Fransız vakayı zâilesinde Mersavı
Aşireti'nden Hasse Mersavı'nın
Reisi İbrahim Bey'in maiyetinde
olarak Urfa'da Kuvayı Milliye'ye
iştirak ettiği, edinilen tahkikat-
ten anlaşılmış olduğuna karar
verildi.⁷

Bazı tahkikatların olumsuz sonuç-
landığı görülmektedir. Özellikle Te-
rakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın
Urfa'da teşkilatlanmasıyla birlikte
bölgedeki siyasal iklim iyice değiş-
mişti. CHF mensuplarının "karşı ta-
rafa" geçmesi affedilemez bir davra-
nişti.⁸

Mollazade Abdulgani Beye...
Cumhuriyet Halk Fırkası azasın-
dan bulunduğunuz halde Terak-
kiperver Cumhuriyet Fırkası'nın
amaline hizmet ederek hususi
müzakerelerinde bulunduğunuz
istima olunmaktadır. Hakikat
olup olmadığının zeylen beyan
edilmesi zımında tezkere tasdi-
rine karar verildi.

Abdulgani Efendiye... Terakki-
perver Cumhuriyet Fırkası'nın
namzetlerine muavenet ettiği-
nizden, Cumhuriyet Halk Fırkası

defterinin 10 numarasında mu-
kayyet isminizin terkinine karar
verildi.

Doğu teşkilatları konusunda veri
sunan diğer bir kaynak "Cumhuri-
yet Halk Fırkası 1927 Büyük Kongre-
si Raporları Tetkik Encümeni
Mazbatası"dır. Eser 1927 öncesin-
de düzenlenen vilâyet kongrele-
rinin toplu halde dileklerini ve il-
gili kurumların verdiği yanıtları
içmektedir. Vekâletlerden istekte
bulunan vilâyetler arasında Doğu
vilâyetlerinden sadece Erzurum,
Kars ve Gaziantep yer almakta, diğer
vilâyetlerin dilekleri bulunmamaktadı-
r.⁹ Burada dikkat edilmesi gereken
nokta, kongrede Tetkik Encümeni
Mazbatası'nı hazırlayan kurulun dört
azasından ikisinin Siirt ve Elâziz CHF
müessesileri olmasıydı.¹⁰ Teşkilatın
bulunmadığı bir yerden CHF mümes-
sillerinin gönderilmesi mümkün de-
ğildi. Eğer ki Şark İsyanı'nın hemen
ardından bölgedeki bütün CHF teş-
kilatlarının kapatıldığı genellemesi
doğru olsaydı, isyanın başladığı alan
olan Genç-Ergani-Elâziz üçgenindeki
Elâziz teşkilatının hepsinden önce
kapatılması gerekirdi. Her ne kadar
Ankara'nın isteklerini karşılayacak
düzeyde olmasa da Siirt ve Elâziz
vilâyetlerinde 1927 tarihinde zayıf bir
teşkilatın varlığından söz edebilmek
mümkündür.

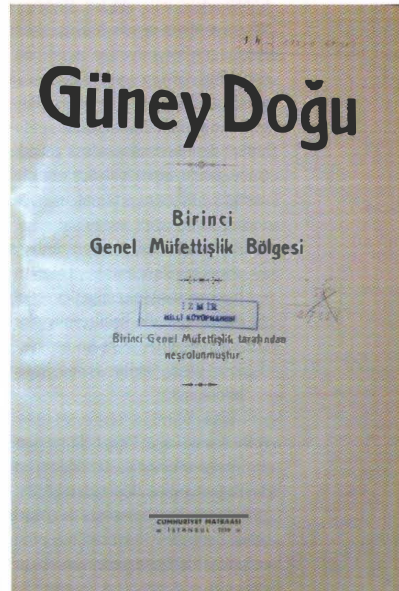
TAKRİR-İ SÜKŪN DÖNEMİ (1925-1927)

Takrir-i Sükun döneminde hem
CHF'nin Doğu'daki teşkilat yapısı
değişti hem de bölgenin idari yöne-
timi yeniden belirlendi. Şark İstiklal
Mahkemesi yargılamalarında CHF
teşkilatında görevli bazı yöneticile-
rin, muhalefet fırkası mensupları-
nın, idari görevlilerin, askeri perso-
nelin ve yerel eşrafın doğrudan veya
dolaylı olarak olayların içerisinde
anılması birtakım yeni kararların
alınmasına neden oldu. Terakkiper-
ver Cumhuriyet Fırkası'nın kapa-
tılma gerekçelerinden en önemlisi
Doğu'daki teşkilat mensuplarının
isyanı dahil olması gösterildi. CHF'nin
taşıra dayandığı en önem-
li toplumsal kesim olan yerel eşraf

Şeyh Said ve
arkadaşlarının
idam haberi.
Vakit Gazetesi,
5 Haziran 1925

<http://www.bosyt.pedia.com/447/51886/takrir-i-sukun-karunu-bizzaru-konuma-karutu>

Şeyh Said,
47 arkadaşıyla
birlikte
29 Haziran
1925'te idam
edildi

<http://www.muasir.org/2017/01/16/seyh-said-isyani-dogan-avcioglu/>

yürütecek olan Birinci Umûmî Müfettişlik birimi bölgenin en güçlü yönetime organı haline geldi.

Şubat 1925'ten itibaren "fevkalâde hal rejimi"ne özgü kararların alındığı yeni bir dönem açıldı. 23 Şubat'taki hükümet kararnameyi neticesinde Elâziz, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakir, Mardin, Siverek, Urfa, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri vilâyetleri ile Kığı ve Hınıs kazalarında bir ay müddetle örfi idare ilan edildi. Bölgede "isyan harekâtı ile alâkadar olan bilcümle ceraim" Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanacaktı.¹⁸ Milli Mücadele yıllarına ait Hıyanet-i Vatanıye Kanunu'nda "Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsâdâtta bulunan kesân, hain-i vatan addolunur" denirken, 1925 yılına gelindiğinde tehdit algısı oldukça genişlemiştir.¹⁹

Dini veya mukaddesetini diniyeyi siyasi gayelere esas veya alet itti-haz maksadıyla cemiyetler teşkili memnudur. Bu kabil cemiyetleri teşkil edenler veya bu cemiyetlere dâhil olanlar hain-i vatan addolunur.²⁰

Fethi Bey ile İsmet Paşa hükümetlerinin programlarındaki farklılık aslında olağanüstü bir dönemden geçildiğinin kanıtıydı. Kasım 1924'te göreve gelen Fethi Bey Hükümeti'nin programında "dâhili idarede esasen şayanı niemnuniyet bir derecede olan

asayişin takviye ve teyidiyle umûmî sükûn ve huzurun tarsini gayemiz olacaktır" denirken, Mart 1925'de göreve gelen İsmet Paşa Hükümeti'nin programı daha sert ifadeler içermektedir:

Hükümetin siyaseti umûmiyesi malûmdur. Siyaseti dâhiliyede her şeyden evvel hadısâtı ahirenin sürat ve şiddetle iftası ve memleketin maddeten ve manen ifsattan vıkayesi, umûmî huzur ve sükûnun muhafazası ve herhalde devlet nüfusunun teyit ve tarsini için seri, müessir tedabiri mahsusa ittihazını iltizam ediyorduz.²¹

Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte "irticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bais bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşvikât ve teşebbûsât ve neşriyatı hükümet, Reisicumhur'un tasdikî ile resen ve idareten mene mezon"²² ediliyor ve İstiklal Mahkemeleri'nin aldığı idam kararları "ordu, kolordu ve yahut müstakıl fırka veya mevki müstahkem kumandanları tarafından badettasdik derhal infaz" edilebiliyordu.²³ Ayrıca çıkarılan "isyan sahası teşkilâtı mülkiyesinde tadilat icrası için hükümete salâhiyet itası hakkında Heyeti Umûmiye kararı" neticesinde Doğu bölgelerinde gerekli görülen bütün idari değişiklikler yapılabiliyordu.²⁴ Bu olağanüstü dönem, 1927'de Takrir-i Sükûn Kanunu'nun sona ermesi ve Mayıs

1928'de "Şark mıntikasında muayyen vilâyet ve kazalarda ceraim takibatı ile cezaların tecili hakkındaki kanun"un yayınlanmasına kadar devam etti.²⁵

Şark İstiklal Mahkemesi yargılamaları esnasında mahkeme üyelerinin en fazla ilgilendiği konu bölgede görevli asker-sivil bürokratların ihmalkârlığı ve isyancıları desteklemeleriydi. Soruşturmalar neticesinde iktidar ve muhalefet fırkası mensuplarının, idari görevlerinin, askeri personelin ve yerel eşrafın doğrudan veya dolaylı olarak olayların içerisinde yer aldığı karışık bir durum ortaya çıkmıştı. Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Ahmed Süreyya Örgöçevren'in yargılama esnasında sanıklara yönelttiği sorular incelendiğinde bu konudaki açıklamaların ağırlık taşıdığı görülür.²⁶ Savcının sanıklara yönelttiği soruların büyük kısmı "Hangi şehir, kasaba ve köyle gittiniz; oralarda kimlerle temas kurdunuz?" biçimindeydi. Savcıya göre Diyarbakir'in Ergani Kazası'nın Piran Köyü'nde başlayan bu isyanın çok kısa zamanda genişlemesi aslında iyi bir hazırlık sürecine sahip olduğunun deliliydi.²⁷

...Nedense ne Genç Valisi bulunan İsmail Hakkı Bey ne de diğer hükümet makamları, vukuu muhakkak sayılacak kadar eser ve teşebbüsleri meydanda olan bu kanlı ayaklanmayı önleyecek tedbirleri daha önce almamışlar ve hattâ böyle büyük bir isyanın vuku bulacağına inanmamışlardır bile.²⁸

Savcı'nın Şeyh Said'e yönelttiği "Vali ve hükümet memurları ne olmuşlardı?" sorusunu Şeyh Said, "Vali esasen vilâyet yapan bir zat değil, onunla asker şube reisi mevkuf oldular, eski müftü Hacı İlyas Efendi'yi fetva vazifesine koydum" şeklinde cevaplandırdı. "Memurlar ne oldu?" sorusunu ise "Bize sadık olanlar işlerinde kaldılar, diğerleri çekildiler." biçiminde yanıtladı.²⁹ "Darahiniye'de kimle görüşünüz?" sorusunu "Yusuf Ağa'ya misafir oldum, ertesi günü Mehmet Ağa'ya gittik, vali beyi de ziyaret et-

tım sonra geldim." biçiminde yanıtlayınca, Savcı'nın "Vali ile ne görüşünüz?" şeklindeki ikinci sorusunu ise "Vali âb ve havasının fena olduğundan, rahatsızlığından bahsetti." şeklinde yanıtladı.²³

Diyarbakır'da bulunan Üçüncü Ordu Müfettişi Kâzım Paşa'nın söylediği "Bugün için muhiti tamamen asi görmek ve bu görüşle hareket etmek lazım gelir." cümlesi aslında mahkemenin yaklaşımına yakındı.²⁴ Mahkemenin Ankara'ya gönderdiği raporda isyan bölgesindeki karışık durum şöyle anlatılmaktaydı:

Mahalli hükümet ve memurlarının ciddi ve tam bitaraf icraat yapamadıkları, zavallı halkın istenen derecede kanunî himayeden mahrum kaldıkları söylendiği gibi, muhitteki derebeyliğin gelenek ve göreneğinin yok edilmesi, isyan hadisesinde süisti-malleri tespit edilebilecek bütün hükümet adamlarının kazai ve idari cezalardan kurtulmalarına göz yumulmaması... Isyan hadisesinde kötü durumlu olan bütün hükümet adamları cezasız kalmamalıdır. Mahkeme bu husustaki kanunî yetkisini kullanma vazifesini yapacaktır.²⁵

Mahkeme üyeleri soruşturma esnasında CHF'li bazı mebusların olayların içerisinde anılması üzerine Başvekâlet'e yazı gönderip bu mebusları yargılama yetkisinin mahkemeye verilmesini istedi. Mahkeme üyelerine verilen yanıtta, bu yetkinin mahkemeye verilebilmesi için öncelikle dokunulmazlık kanununun tümden kaldırılmasının gerektiği ve bu da mümkün olmadığı için şüpheli kişiler hakkındaki delillerin Meclis'e gönderilmesinin daha uygun olacağı belirtildi.²⁶ Ankara'daki yargılamalar neticesinde birinci dönemde Dersim mebusu Hasan Hayri Bey ile Bitlis mebusu Yusuf Ziya Beyler, Şark İsyanı'yla ilişkili görülerek idam edildiler. Birinci dönemde Dersim mebusluğu yapmış diğer bir isim Abdülhak Tefvîk Bey (Gençtürk) ise sekiz ay hapis cezasına çarptırıldı.²⁷

DOĞU TEŞKİLATLARININ TOPLUMSAL KÖKENİ: ASKER-SİVİL BÜROKRATLAR

CHF teşkilatında görev alan fırka başkanı ve azaların toplumsal tabanı genel olarak yerel eşraf ama daha çok asker-sivil bürokratlardan oluşmaktaydı. Bu oluşumun temelleri

Cemiyetleri zamanla Anadolu'nun birçok yerinde teşkilatlanıp Ankara Hükümeti'ne destek verdiler.²⁸

Teşkilatın genişlemesi Meclis açıldıktan sonra hız kazandı. Teşkilatını tamamlayan vilâyetlerden Meclis Başkanlığına gönderilen yazılarda, cemiyete üye olanların mesleki

Teşkilatını tamamlayan vilâyetlerden Meclis Başkanlığı'na gönderilen yazılarda, cemiyete üye olanların mesleki kimlikleri de bildiriliyordu.

Milli Mücadele döneminde atılmıştı. Müdafaa-ı Hukuk fikrinin Doğu'ya yönelik ilk oluşumu Vilâyet-i Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmasıydı. Cemiyet'in Erzurum Şubesi 3 Mart 1919'da açıldığında, teşkilatlanma çalışmaları öncelikle Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas vilâyetlerinde yürütülmüştü. Erzurum Kongresi'ne İstanbul Hükümeti'nin bazı engellemeleri nedeniyle Doğu vilâyetlerinden sadece Bitlis, Van ve Erzurum delegeleri katılabiliyordu.²⁸ Mustafa Kemal Paşa 1 Haziran 1919'da bazı vilâyetlere gönderdiği yazıda, Vilâyet-i Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin teşkilat yapısı hakkında bilgi istedi. Diyarbakır ve Elâziz vali vekillerinin verdiği yanıtta, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin henüz daha kurulmadığı bildirilmekteydi.²⁹ Teşkilatlanmanın yaygınlık kazanması Sivas Kongresi'nden sonra mümkün olabildi. Bu dönemde yayınlanan beyannamede "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti namı müştereki altında olmak ve hukukî millîye ve menafî-i Osmaniyye'yi müdafaa etmek üzere birleşmiştir." denilmekte ve bir anlamda yurdun her tarafında şubeler açılacağı duyurulmaktaydı.³⁰ Müdafaa-ı Hukuk Grubu Nizamnamesi'nde "Heyeti idare grubunun heyet-i faalesi ve umûmî ve kongreye kadar da bütün memleketteki Müdafaa-ı Hukuk teşkilâtının idare-i merkeziyesidir" ifadesine yer verilmekteydi.³¹ Müdafaa-ı Hukuk

kimlikleri de bildiriliyordu. Malatya teşkilatından gönderilen bir telgrafta binbaşı, tahrirat müdürü, marifet müdürü, ticaret odası başkanı, muhabere memuru, tüccar ve din adamlarından oluşan isimler yer almaktaydı. Erzurum, Diyarbakır ve Mâden'den gönderilen telgraflarda ise müftü, eski mebus, eski belediye başkanı, emekli yüzbaşı, muallim, mahkeme üyesi, mahkeme başkâtibi, idare meclisi başkâtibi ve dava vekili gibi meslekler öne çıkmaktaydı. Görüldüğü üzere mücadelenin önder kadrosu genel olarak yerel eşraf ve asker-sivil bürokratlardan oluşmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa bu birlikeliğin kongreler döneminde sürdürülebilmesi için birtakım çağrılara bulundu. Örneğin Mutki'de aşiret reisi Hacı Musa Bey'e gönderdiği yazıda "Ahiren Bitlis'in istirdadında orduya fiilen yaptığınız muavenetin kıymeti. Mutki mîntikâsinin düşmana karşı temininde ibraz buyurduğunuz gayret ve mesainin ehemmiyeti her zaman lisan-ı takdir ve şükranla یاد edilmektedir. Zâtinalizin Heyet-i Temsiliye azalığına intihap buyuruldu." ifadelerine yer verip, bu şahsın kongreye katılımını istemektedir.³²

Milli Mücadele'yi yürüten kadro toplum içinde en güçlü grubu teşkil eden yerel eşraf ve asker-sivil bürokratlara dayanmak zorundaydı. Farklı mesleklerle, toplumsal kökenlere, siyasi ve ideolojik fıkırlara mensup mebusların oluşturduğu Birinci Meclis, İkinci Meclis'e göre çok daha karışık bir

yapıya sahipti.³⁴ İkinci Meclis'te görev alacak Doğu vilayetleri mebusları belirlenirken, devletle iletişimi daha kolay olan idare, eğitim ve askerlik gibi mesleklerle sahip kişilerin tercih edildiği görülmektedir.³⁵ Meclis'e katılacak mebusların belirlenmesi bu şekilde gerçekleşirken taşra teşkilatı açısından bunun o kadar da kolay ol-

yen hareketler ve yayınlar konusundadır yapıldı. Şark İstiklal Mahkemesi üyeleri Elâziz, Diyarbakir, Malatya ve Urfa vilayetlerini gezerek çalışmalarını sürdürdü ve 7 Mart 1927'de alınan kararlar birlikte bu çalışmalara son verildi. Şark İstiklal Mahkemesi'nin göreve başladığı 12 Nisan 1925'ten 7 Mart 1927'ye kadar toplam 5.010 kişi

lendiği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, bu kararın alınmasını belirleyen ana etkenin Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan beş kişilik CHF mensubu olmadığı açıktır. Şark İsyanı'nın saha olarak geniş, zaman olarak uzun sürmesi birçok kişinin olayların içinde anılmasına neden olmuştu. Konuyu CHF teşkilatını da aşan ve daha geniş bir kesimi kapsayan bir olay olarak görmek gerekir. Bölgede devleti temsil eden valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, muhtarlar, askerler ve memurlar şu suçlara göre yargılanmışlardı: isyan hadisesinde memur olduğu vazifesini terk ve efradın firarıyetine sebebiyet vermek, vazife-i memuriyetini su-i-istimal etmek ve rüşvet almak, ahaliyi kavanin ve nizamata adem-i itaate teşvik edecek mahiyette söz söylemek ve para mukabilinde eşhas-ı maznune ve mahkumeyi serbest bırakmak, vazifelerini terk ve muhtelif cephelerde isyana müsellahan iştirak etmek, müsellah eşkiya karşısında mevki-i hizmetinden vazıh olmak...

Asıl suç unsuru isyanı başlatmak ve isyancılar destek vermektir: isyan mürettibleriyle teşrik-i mesai yapmak, ahaliyi isyana tahrik mahiyetinde neşriyatta bulunmak, isyanla alakadar olmak ve isyan sahasındaki eşhasla muhabberatta bulunmak, harekât-i isyaniye lehine propaganda yapmak, isyana iştirak ve esliha deposunu yağma etmek, isyana bî-fiil iştirak ve memur-in hükümetin eşyasını yağma eylemek, isyan ve hudud-i milli üzerindeki karakolları basarak efrağı esir ve silah ve cephanelerini ahz ve telgraf hatlarını tahrib etmek, isyana iştirak ve esir zabıti katle teşebbüs eylemek, isyana iştirak ve memur-in taziyik eylemek, harekât-i isyaniyeye iştirakla memurları haps etmek...

Mahkeme defterlerinde en ağır eylem olarak tanımlanan suç, rejimin varlığına yönelik girişimlerdi: Türkiye Cumhuriyeti aleyhine tefevvühatta bulunmak, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine müsellah çeteler teşkil etmek, Cumhuriyet kuvvetleri aleyhinde beyanatta bulunmak,

Şark İstiklal Mahkemesi'nin göreve başladığı 12 Nisan 1925'ten 7 Mart 1927'ye kadar toplam 5.010 kişi yargılandı. Bu yargılamalarda 1.811 kişi muhtelif cezalar aldı. 2.779'u berat etti, 207 vicahi ve 213 gıyabi olmak üzere toplam 420 kişi hakkında idam hükmü verildi.

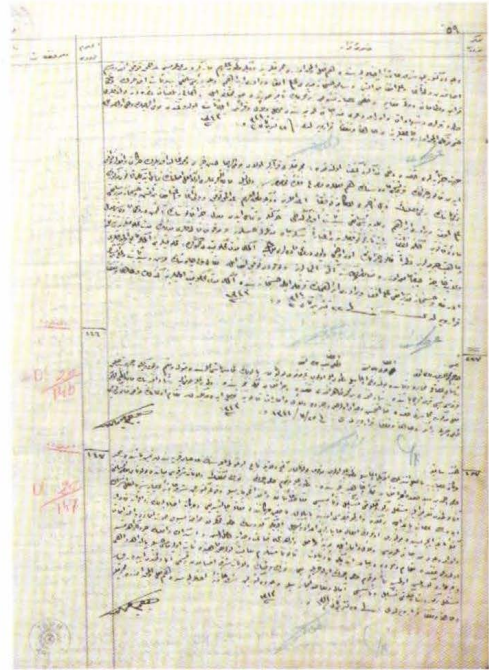
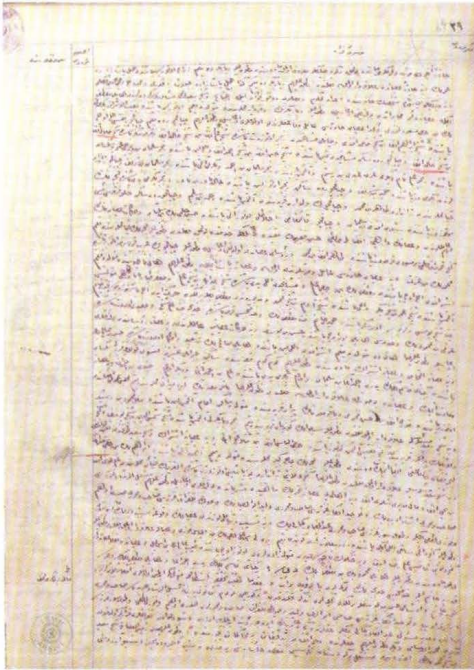
madığı anlaşılmaktadır. Taşra teşkilatında yerel eşrafın gücü elbette ki dikkate alınmaktaydı; ancak asıl olarak asker-sivil bürokratların desteği aranıyordu. Asker-sivil bürokratlar taşrada en güvenilir kesimdi ve aynı zamanda resmi görevleri nedeniyle denetimi en kolay olan kitleydi. Fırka ve devlet açısından taşra ile merkez arasındaki iletişimi bu kesimler yerine getiriyordu.³⁶ Taşrada devleti ve fırkayı temsil eden bu kesimlerin Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması, CHF yönetiminin yeni kararlar almasına neden oldu.

CHF MENSUPLARININ ŞARK İSTİKLAL MAHKEME İ'NDE YARGILANMA I

Şark İstiklal Mahkemesi'nde görev alacak isimler Meclis içinden seçilmişlerdi. Bu seçimde bir başkan, bir savcı ve ikisi asıl biri de yedek olmak üzere üç üye belirlendi. Seçim sonucunda mahkeme başkanlığına Hacim Muhyiddin Bey (Çarıklı), savcılığa Ahmed Süreyya Bey (Örgeevren), üyeliğe Ali Saib Bey (Ursavaş), Avni Bey (Bozok) ve Lütfi Müfid Bey (Özdeş) seçildi. Hacim Muhyiddin Bey sağlık sorunları nedeniyle istifa etti ve yerine Mazhar Müfid Bey (Kansu) seçildi ancak Hacim Muhyiddin Bey bir süre sonra görevine geri döndü. Yargılamalar irtica, isyan, memleketin huzur ve güvenliğini bozmak iste-

yargılandı. Bu yargılamalarda 1.811 kişi muhtelif cezalar aldı, 2.779'u berat etti, 207 vicahi ve 213 gıyabi olmak üzere toplam 420 kişi hakkında idam hükmü verildi.³⁷

Şark İstiklal Mahkemesi'nin mahkeme defterlerinde toplam 798 adet karar metni yer almaktadır. Bunlar içerisinde CHF teşkilatına mensup kişiler de bulunmaktadır. Ancak mahkeme kayıtlarında adından ilk söz edilen CHF teşkilatı değil, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası teşkilatıdır. 18 Mayıs 1925 tarihli ve 30 numaralı karar neticesinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Urfa Şubesi Kâtibi Fethi Bey "mensup olduğu fırka-i siyasiyenin Meclis-i Milli haricindeki cemiyet teşkilatını icra salahiyyetini istimal etmesine dini ve mukaddes olan hissiyat-ı diniyeyi alet itihaz ederek halk arasına nıfak ve şikâk ilkasına teşebbüs ve cüret eylemek" iddiasıyla beş sene ceza aldı ve bölgedeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubeleri kapatıldı.³⁸ Mahkeme üyeleri bu kararın bir benzerini CHF teşkilatı için verememişti. En azından mahkemeye ait 798 adet karar içerisinde bu konuda herhangi bir ifade yer almamaktadır. Bu konudaki kararların mahkemeye bırakılmayıp doğrudan Fırka Divanı'nda alındığı anlaşılmaktadır. Fırka Divanı'na ait zabıtlar elimizde olmadığı için bu konudaki yaklaşımın nasıl şekil-

Türk Cumhuriyeti'nin lâ-yenfekk ve küll-i vahid halinde bulunan Şark Vilayâtı aksâmından bir kısmını ana-vatandan tefrik maksat ve gayesiyle çalışmak, memleketin emniyet ve asayişine tehlike iras edecek derecede idare-i kclam ve irad-ı nutuk etmek, din ve şeriat perdesi altında Hükümet-i Cumhuriyet aleyhine müsellahan kıyam ve isyan etmek...

Şark İstiklal Mahkemesi defterlerinde yer alan 798 adet karar içerisinde CHF teşkilatına mensup beş kişinin adı geçmektedir. Bu isimlerden ilki 69 numaralı dosyada adından söz edilen Çapakçur Halk Fırkası Reisi Rüşdi Efendi'di. Rüşdi Efendi mahkemenin verdiği karar neticesinde 'hadise-i isyanıyede aslen veya fer'an zi-medhal bulunduklarına dair temin-i vicdana kafi delil ve emare-i kanuniye tahassül edememiş olduğundan' beraat etmişti.¹⁹ Mahkeme kayıtlarında adı geçen diğer bir isim Palu CHF Reisi Reşad Efendi'di. Reşad Efendi hakkında verilen karar şöyleydi:

Mahkeme Dosya Numarası: 227;
İlam Numarası:146

Reis: Hacim Muhyiddin Efendi,
Aza: Avni Beyefendi, Aza: Lütfi Müfid Beyefendi

Elâziz'de Rüesâ-yı usatla muhabere ve temasta bulunduğu iddiasıyla maznunun aleyh olup gayr-ı mevkuf bulunan Palu'nun Taşbaşı mahallesinde mütevellid ve mukim Dava Vekili ve Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi kırk üç yaşında Reşad Efendi bin Mehmed Tahir Efendi hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde: Maznunun aleyh mumaileyh Reşad Efendi'nin mabihi'z-zannı olan fiil-i mezkura mücaseret-i hakkında kanaat-bahş-ı vicdan olacak derecede delâil ve emarât-ı kanuniye tahassül edemediğinden makam-ı iddianın muvafık-ı kanun görülen talebi vechle beraatine vicahen ve müttefikan karar verildi:

25/11/1341 ve 1343
Avni
Lütfi Müfid
Hacim Muhyiddin²⁰

Elâziz teşkilatına mensup diğer bir isim CHF azası Ahmed Şükrü Efendi'di. Mahkemenin verdiği karar şöyleydi:

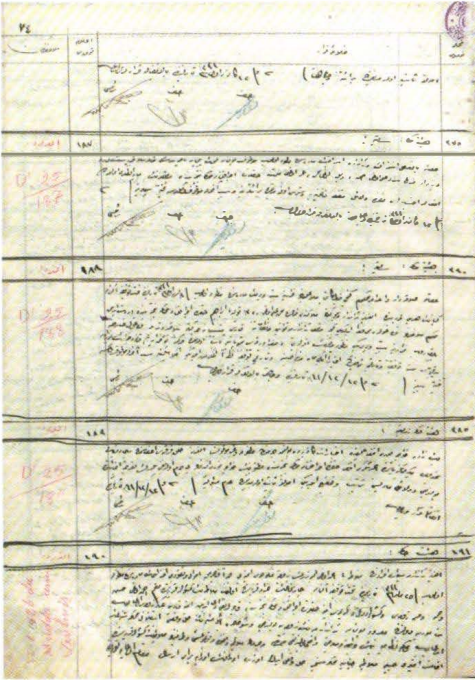
Mahkeme Dosya Numarası: 385
İlam Numarası: 189
Heyet-i Hakime: Sabıka
Elâziz'de

Beyzade Hoca Nuri Efendi aleyhinde ihbarât-ı kazibede bulunmak cürmünden maznun ve gayr-ı mevkuf Elâziz Halk Fırkası azasından Süleyman Bey'in mahdumu yirmi sekiz yaşında Ahmed Şükrü Efendi hakkında icra kılınan muhakeme neticesinde maznun Hoca Nuri Efendi'nin bi-cürm olduğunu bilerek li-garazın ihbarâtta bulunduğu delâil-i mahdusini tertib ve tasni' eylediği usulen sabit olamadığından adem-i mesuliyetine ve 12/12/1341 tarihinde ittifaqla karar verildi.

Aza Lütfi Müfid
Aza Avni
Reis Hacim Muhyiddin²⁰

Çapakçur Halk Fırkası Reisi Rüşdi Efendi hakkında verilen karar (sola)

Palu kazası CHF Reisi Reşad Efendi hakkında verilen karar (sağda)

Elaziz
Teşkilatından
CHF Azası
Ahmed Şükürü
Efendi hakkında
verilen karar
(solda)

Elaziz'de
Belediye Reisiği
Görevi Yapan
Ali Murtaza
Efendi hakkında
verilen karar
(sağda)

Mahkemede adı geçen beş kişiden ikisi ceza almıştı. Bunlardan ilki Elaziz'de belediye reisiği yapan Ali Murtaza Efendi'yi. Bu isim "Kaza Halk Fırkası Reisi namını takınarak" bazı usulsüz faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle görevinden uzaklaştırılmıştı:

Mahkeme Dosya Numarası: 769
Karar Numarası: 663
Heyet-i Hakime: Sabika
Elaziz'de

Hadise-i zaile-i isyaniyede usata bi'l-iştirak maslub Şeyh Said'in müfatahine ahaliden para toplamak maddesinden maznunun aleyhim ve gayr-ı mevkuf Erganlı Osman Bey zade ve Maden Bölüğünde Jandarma Başçavuşu Neşet ve Ergani Osmanisiyinde varidât katibi Nazif Efendi'yle ve Erganlı Zulfikar Bey zade Bedri, Mehmed oğlu Rifat, Şeyh Mahmud oğlu Abdulkadir, Tatar Ahmed oğlu Zulfikar, Zulfikar oğlu Ahmed, Hafız Ahmed oğulları Mahmud, Abdulvahid

nam-ı diğeri Aga Zulkıfı, Ömer oğlu Mustafa, Mustafa oğlu Mehmed, Şeyh Osman'ın hizmetkârı Abdullah oğlu Yusuf ve Müftü Hüseyin Hilmi Efendi oğlu Belediye Reisi Ali Murtaza Efendi ve Hüseyin nam-ı diğeri Acem oğlu Mustafa haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde: Merhumun ef 'al-i mezkureye ictisarlari hakkında hükmü kafi ve kanaati temin eden delâil ve emarât-ı kanuniye gayr-ı mevcud bulunduğundan beraetlerine ve ancak bunlardan Ali Murtaza Efendi Kaza Halk Fırkası Reisi namını takınarak vaz-ı imza ve tertip ettiği cetvelde mütebey-yin ve mütehakik olmayan ef 'alı bazı ehas hakkında derc etmiş olduğunun; Neşet ve birader-i Nazif Efendilerin de pederleri mahkum olmuş ve kendileri de mütegalibe miyanında zikr edilmiş olmalarına nazaran o muntıkada devam-ı memuriyetleri caiz olamayacağını ait olduğu mercilerinin nazar-ı dikkatinin celbine 31/10/26 tarihinde Bedri

hakkında gıyaben diğerleri hakkında vicahen bi'l-ittifak karar verildi.

Aza Bozok Mebusu Avni
Aza Kırşehir Mebusu Lütfi Müfid
Reis Hacim Muhyiddin Giresun
Mebusu⁴²

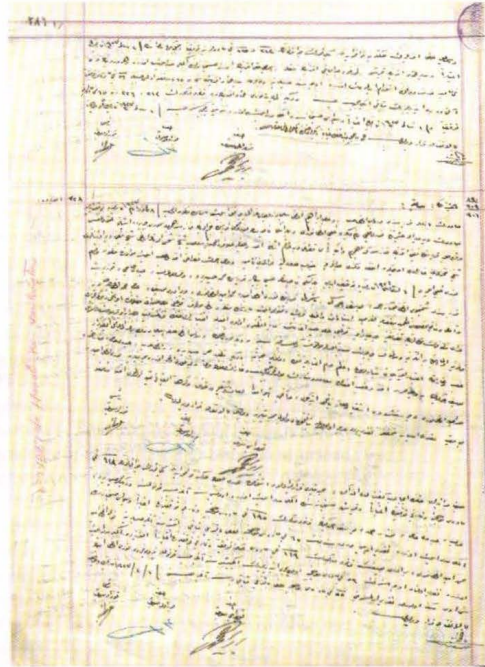
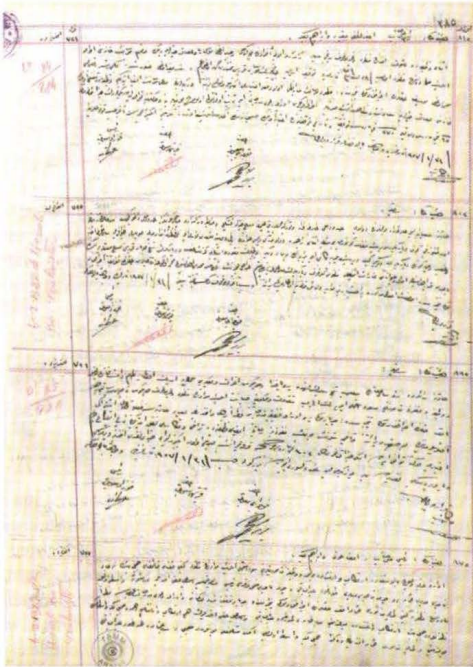
Mahkemenin ceza verdiği diğer bir isim Çerme Nahiyesi CHF Reisi İsmail Hakkı Efendi'yi. Bu isim hapis cezasına çarptırıldı:

Evrak Numarası: 875

Karar: 727

Heyet-i Hakime: Reis: Ali Saib,
Aza: Avni ve İbrahim Beyler
Mülâhazatı: 06/03/927'de Havali
Kumandanlığına verilmiştir.
Elaziz'de

İdare-i örfiye vaziyetinden bi'l-istifade irtikab ve irtışada bulunmak ve vazife-i memuriyetlerini su-i istimal eylemek mevaddından maznun Kığı kazası Kaymakamı Cemil Bey, Çan Nahiyesi Müdürü Osman ve Çerme Nahi-

yesi Müdürü Turgud Abdalbaki, Çerme Nahiyesi Halk Fırkası Reis-i sabık Komiser İsmail Hakkı Efendiler ve rüşvete vasıta olmak maddesinden maznun Kığı tapu memuru Osman Efendi haklarında icra kılınan muhakeme neticesinde, cereyan-ı tahkikât ve muhakemâtı ve evrak-ı dava mündericât-ı umumiyesine nazaran maznurlardan Cemil Bey irtikab ve irtişada bulunduğu Müdür Osman, Turgud Abdalbaki ve İsmail Hakkı Efendilerin hem irtikab ve irtişada ve hem de Cemil Bey'e vasıtalıkta bulunduğu ve tapu memuru Osman Efendi'nin de keza Cemil Bey'e vasıta olduğu anlaşılmakla bunlardan Cemil, Müdür Osman, Turgud Abdalbaki ve İsmail Hakkı Efendilerin hareketlerine tevafuk eden yeni Türk Ceza Kanunu'nun 213 ve 225'inci maddelerine tevfikân ve Cemil Bey'den maadasının 1 Şubat 1927 tarihinden itibaren ve Müdür Osman Efendi'nin Kırşehir, Turgud Abdalbaki Efendi'nin Muğla, İsmail Hakkı Efendi'nin Edirne Ha-

pishanelerinde ikmal-ı müddet eylemek üzere ve her dördünün de fi-ma-ba'd hizmet-i devlette istihdam edilmemek üzere üçer sene hapislerine ve bunlardan Müdür Osman Efendi'nin sını 65'den fazla olması hasebiyle 56'ncı maddesine tevfikân altında biri indirilerek mütebaki iki buçuk sene hapsine ve diğer tapu memuru Osman Efendi'nin de kanun-ı mezkurun 213, 226 ve 65'inci maddelerine tevfikân ve 1 Şubat 1927 tarihinden itibaren ve Sivas Hapishanesinde ikmal-ı müddet eylemek üzere tenzilen bir buçuk sene hapsine 1 Şubat 1927 tarihinde Cemil Bey hakkında giyaben diğerleri hakkında vicaen bi'l-ittifak karar verildi.

Aza Kocalı Mebusu İbrahim
Aza Dozok Mebusu Avni
Reis Kozan Mebusu Ali Saib⁴¹

Şark İstiklal Mahkemesi yargılamalarına konu olan CHF mensuplarından ikisi ceza almış, diğer üçü beraat etmişti. Mahkeme kayıtları

içerisinde CHF teşkilatlarının kapatılması konusunda herhangi bir karar metni yer almamaktadır. Terakkiper Cumhuriyet Fırkası teşkilatlarının kapatılma kararı Şark İstiklal Mahkemesi'nde alınırken, CHF teşkilatlarının kapatılma kararının Fırka Divanı'nda alındığı anlaşılmaktadır.

CHF TEŞKİLATLARININ DARALTILMASI

Şark İsyanı'ndan sonra Ankara'nın görevlendirdiği CHF'li vekiller Doğu vilâyetlerini tefiş etmek ve CHF teşkilatları denetlemek maksadiyla 1925'in Temmuz ayında bölgeyi ziyaret ettiler.⁴² Vekiller Urfa'da hükümet ve belediye daireleri ile CHF teşkilatıyla görüştüken sonra buradaki ziraat ve maarif çalışmaları hakkında bilgi aldılar.⁴³ Daha sonra Diyarbakir'de yedi valinin ve jandarma kumandanlarının düzenlediği bir toplantıya katıldılar.⁴⁴ Vekiller Mardin'e geçip burada belediyeyi ve CHF teşkilatını ziyaret ettiler.⁴⁵ Vekiller daha sonraki günlerde

Çerme Nahiyesi
CHF Reisi İsmail
Hakkı Efendi
hakkında
verilen karar
(solda)

Çerme Nahiyesi
CHF Reisi İsmail
Hakkı Efendi
hakkında
verilen karar
(sağda)

Vekillerin Urfa, Mardin ve Malatya'da CHF teşkilatı ile görüşme yapmalarına rağmen Diyarbakır'da böyle bir görüşme yap(a)mamaları anlamlıdır. Olayların geçtiği alana olan yakınlığı nedeniyle buradaki CHF teşkilatının kapatılma ihtimali yüksektir.

Malatya'da belediye başkanını, CHF teşkilatını, Türk Ocası'nı ve askeri kumandanlığı ziyaret ettikten sonra⁴⁸ Sivas, Tokat, Samsun ve Çorum üzerinden Ankara'ya döndüler.⁴⁹ Vekillerin Urfa, Mardin ve Malatya'da CHF teşkilatı ile görüşme yapmalarına rağmen Diyarbakır'da böyle bir görüşme yap(a)mamaları anlamlıdır. Olayların geçtiği alana olan yakınlığı nedeniyle buradaki CHF teşkilatının kapatılma ihtimali yüksektir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki CHP kataloglarında yapılan incelemelerde 1925-1927 aralığında Doğu teşkilatlarındaki değişimi konu eden herhangi bir karar metnine rastlanmamıştır. Diğer taraftan CHP'ye ait çeşitli yayınlarda Doğu teşkilatındaki bazı iller hakkında "parti teşkilatı yoktur" açıklaması dışında herhangi bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Şark İsyanı'nın üzerinden iki sene geçtikten sonra Şubat 1927 tarihli Urfa gazetesinde çıkan bir yazıda

vilayette bulunan CHF namzetleri tanıtılmakta ve dolayısıyla teşkilatın burada devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁰ Ancak Urfa teşkilatının 1927'den sonra kapatıldığı görülmektedir. 1931'de düzenlenen CHF Kongresinde söz alan Umumi Kâtip Recep Peker yaptığı konuşmada bazı vilayetlerde Fırka teşkilatının bulunmadığından söz etmekteydi. Fırka teşkilatının bulunmadığı yerden biri Urfa vilayeti idi:

Fırka teşkilatı bulunan Gümüşhane ve Van vilayetleri kongrelerini geç yaptıklarından henüz temenni raporları gelmemiştir. Muş ve Siirt vilayetleri kongrelerini yapmamışlardır. Bayazıt (Ağrı), Diyarbakır, Elâziz, Hakkâri, Mardin ve Urfa vilayetlerinde Fırka teşkilatımız vücutlanmamıştır. Bu sebeple mevcut 63 vilayetten onunun temenni raporları yoktur.⁵¹

1927 tarihinde faaliyette olan Urfa teşkilatı 1931'e gelindiğinde artık açık

değildi. Recep Peker'in 1931'de açıkladığı liste ile 1939'da düzenlenen CHP Kurultayında açıklanan listede farklıdır. 1939'da Fırka teşkilatı bulunmayan yerler Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâziz, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van vilayetlerinden oluşmaktaydı. 1931'de Fırka teşkilatı bulunan Van ve Muş ve Siirt vilayetleri 1939'da açıklanan listede "parti teşkilatı yoktur" şeklinde tanımlanıyordu.⁵²

22 Haziran 1936 tarihine ait bir arşiv belgesinde "parti teşkilatı yoktur" diye tanımlanan yerler Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâziz, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van vilayetleri olduğu belirtilmekteydi. Bu belgede adı geçen vilayet merkezlerinde Fırka teşkilatı bulunmamasına rağmen, Bingöl'e bağlı Kığı ve Tunceli'ye bağlı Pülümür kazalarında parti teşkilatının açık olduğu bilgisi yer almaktadır.⁵³ Görüldüğü üzere CHF teşkilatları aşamalı olarak kapatılırken, vilayet merkezinde teşkilatın bulunmadığı kimi yerlerde

1936 yılında CHP'nin teşkilat yapısı

kaza teşkilatı ile çalışmasını sürdürüyorlardı. Teşkilatların 1927'den sonra niçin kapandığı konusunda bilgi veren en önemli belge Umûmî Kâtip Recep Peker'in 12 Temmuz 1933 tarihli şu yazısıdır:

Birinci Umûmî Müfettişlik mıntıkasındaki dokuz vilâyetten Hakkâri, Elâzız, Bayazıt, Urfa, Mardin, Diyarbakir vilâyetlerinde teşkilâtımız yoktu. Bu mıntikanın Van, Siirt, Muş vilâyetlerindeki teşkilâtımız da Fırka'nın nizamlı çalışmasında faydalı olacak bir yürüyüşle gidemiyorlardı. Vaziyet Umûmî Müfettiş Beyefendi de hazır olduğu halde Umûmî Idare Heyeti'nde görüşüldü ve bu üç vilâyetteki teşkilâtımızın kaldırılması karar verildi. Ve bu karar Umûmî Riyaset Divanı'nca tasdik olundu.

İş bu karara göre teşkilâtımız bulunmayacak olan bu vilâyetlerde kurulma ve açılma şartları tamam oldukça Halkevleri açılacak ve bilumum intihapların idari işlerindeki Fırka'ya ait vazifeleri Halkevleri reisleri idare edecektir. Umûmî Müfettiş'in Fırka işleriyle Halkevleri üzerindeki mesaisinin muhabere ve muamelelerini yapmak üzere Umûmî Müfettişin emrine bir de Fırka Kâtibi gönderilmiştir.

Bu vaziyete göre Firkamızın azasından her hangi bir zatın teşkilâtımız bulunmayan bu vilâyetlerden birine nakli halinde nizamname mucibince kayıtları Fırka reislerine gönderilme-yerek bu vilâyetlere nakledecek arkadaşların teklif varakalarının doğrudan Umûmî Müfettişliğe gönderilmesini Umûmî Idare Heyeti kararı olarak tamamen arzeder, muhabbellerimi sunarım efendim.⁵⁴

Recep Peker'in açıklamasında yer verdiği "Vaziyet, Umûmî Müfettiş Beyefendi de hazır olduğu halde Umûmî Idare Heyeti'nde görüşüldü." ifadesinden de anlaşılacağı üzere Umûmî Müfettişlik birimi CHP'nin Doğu teşkilatları konusunda söz söyleme hakkına sahipti. CHP yönetimi Doğu bölgelerinde parti ile alakalı çalışmaları daha çok Umûmî Müfettişlik üzerinden gerçekleştirilmeye çalışmaktaydı. 1933'te Umûmî Müfettişlik bünyesinde parti işlerini yürütebilmesi Umûmî Müfettişin emrine bir Fırka Kâtibi gönderilmişti.⁵⁵ 1935'te ise Müfettişlik bünyesinde "CHP İşleri Bürosu" kurulmuştu. Ancak Müfettişliğin parti işlerini yürütmekle ilgili görevinin daha erken tarihlerde başladığı açıktır. 27 Kasım 1927 tarihli Umûmî Müfettişlik Teşkilatı Dair Kararname'de yer alan "Umûmî Müfettiş mıntıkası dâhilinde

hükümetin vekili ve umum vekillerin mümessilidir" maddesi bu işlevi açıklamaktadır.⁵⁶

SONUÇ

CHF'nin taşrada dayandığı en önemli toplumsal kesim olan asker-sivil bürokratların Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması, Fırka yönetiminin yeni kararlar almasına neden oldu ve teşkilatlarının büyük kısmını kapatma kararı aldı. Şark İsyanı sonrasında Doğu'daki CHF teşkilatlarının kapatılması kararının Şark İstiklal Mahkemesi'nde değil, CHF Divanı'nda alındığı anlaşılmaktadır. Bu konuda her hangi bir merin elimizde bulunmasa da bütün bulgular bu yöndedir.

Şark İsyanı'nın ardından Doğu teşkilatlarının tamamen kapatıldığı yönündeki "genelleyici" tarih yazımı hatalıdır. 1925-1927 aralığında CHF'nin Doğu'daki teşkilatlarının büyük bir kısmı kapatılırken, bir kısmı çalışmaya devam etmekteydi. 1927 tarihinde Urfa ve Elâzız vilâyetlerinde teşkilat çalışmaları sürmekteydi. CHF yönetimi her ne olursa olsun teşkilatını devam ettirmek zorunluluğu duymuyordu. Van, Siirt ve Muş vilâyetlerindeki teşkilatlar "Fırkanın nizamlı çalışmasında faydalı olacak bir yürüyüşle gidemediği" gerekçesiyle kapatılabilmisti.

1936 yılında
CHP'ye üye
sayısı

Fırka yönetimi vilâyet bazında teşkilatlanmadığı bazı yerlerde kaza teşkilatını açık tutabiliyordu: Bingöl ve Tunceli'de parti teşkilatı bulunmamasına rağmen, Kığı ve Pülümür kazalarında teşkilatın varlığı söz konusuydu.

Doğu teşkilatlarının Şark İsyanı sonrasında tamamen kapatıldığı yönündeki "hazır" ifadeler bu teşkilatların yeniden açılışından söz edilirken de

kullanılmaktadır. Kapatılan bu teşkilatların 1946'dan sonra yeniden açıldığı yönündeki ifadeler doğru değildir. Teşkilatların yeniden açılışıyla ilgili kararlar CHP'nin 1943 yılında düzenlenen parti kongresinde alınmıştır.

4 Ağustos 1943'te CHP yönetiminin Doğu'daki idarelerine gönderdiği talimatnâme yeni teşkilatların nasıl kurulacağı açıklanmış ve 1944'ün

Eylül ayından itibaren ilk teşkilatların kurulmasına başlanmıştır.⁷

Cumhuriyet'in ilk 27 yılında Doğu teşkilatlarında yaşanan değişimleri ve bu değişimlerin nedenlerini anlamak için en iyi yolu dönem kaynaklarının daha fazla incelenmesidir. Bu sebeple Şark İstiklal Mahkemesi defterleri Doğu'daki gelişmelerin anlaşılması noktasında önemli veriler sağlayabilecek nitelikte bir kaynaktır.

DİPNOTLAR

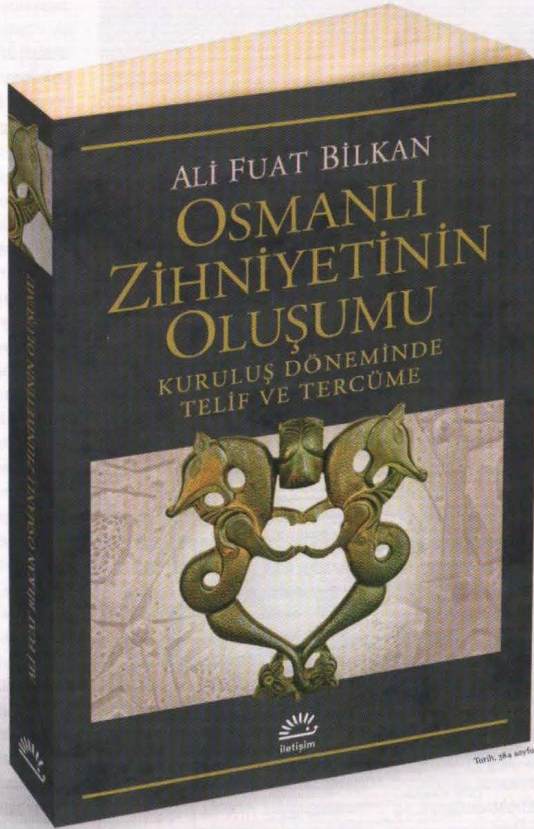
1. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınevi, İstanbul, 1998, s.69-70.
2. C.H.P'nin Yirmi Dokuzuncu Yılındaki 9 Eylül 1952, s.25-26.
3. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kuruluşu (1923-1937)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 366.
4. Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin 94 Yıllık Tarihleri*, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971, s. 43.
5. Tunçay, a.g.e., s. 386.
6. Hilmi Uzun, *İktisatçılarımız*, Ankara, 1959, s. 231.
7. Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyet-i İdare Mükarrefat Defteri (1924-1926), (Hazırlayan: Müslüm Akalın), Şurkav Yayınları, Urfa, 1999, s. 13.
8. Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyet-i İdare Mükarrefat Defteri (1924-1926), s. 29-31.
9. Mete Tunçay, "CHP'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan II Kongresi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, Cilt:26, No:1-4, Ocak-Aralık 1981, ss. 304-313.
10. Tunçay, a.g.m., s.305.
11. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:6, Başvekalet Nispetiye Müdürlüğü, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1934, no:64, karar no:1547.
12. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:1, Başvekalet Müdevvenat Müdürlüğü, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1929, no:8, karar no:2.
13. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:6, no:66, karar no:556.
14. *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1923-1960)*, Cilt:1, Başbakanlık Basmevi, Ankara, 1978, s. 7-15.
15. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:6, no:89, karar no:578.
16. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:6, no:105, karar no:595.
17. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:6, no:145, karar no:134.
18. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:9, Başvekalet Müdevvenat Müdürlüğü, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1931, no:122, karar no:1239.
19. Ahmet Süreyya Orgeveren, "Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi", *Dünya*, 16 Nisan 1957.
20. Orgeveren, a.g.m., 15 Nisan 1957.
21. Orgeveren, a.g.m., 23 Nisan 1957.
22. Orgeveren, a.g.m., 18 Nisan 1957.
23. Orgeveren, a.g.m., 23 Haziran 1957.
24. Orgeveren, a.g.m., 14 Mayıs 1957.
25. Orgeveren, a.g.m., 29-30 Mayıs 1957.
26. Firgin Aybura, *İstiklal Mahkemeleri*,

- 1923-1927, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982, s. 15-16.
27. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919-1923. I. Dönem Milletvekillerinin Özetçileri*, Cilt:3, s. 180-181, 286-287, 292-293.
28. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919-1923. Cilt:4, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları*, Ankara, 1993, s. 6-9.
29. Kemal Atatürk, *Nutuk (Vesikalar)*, Cilt:3, Milli Eğitim Basmevi, İstanbul, 1961, s. 901-904.
30. Faik Reşit Ünat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, Cilt:1, Sayısı: Haziran 1941, Maarif Vekilliği, Ankara, s. 6.
31. Faik Reşit Ünat, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, Cilt:3, Sayısı: Maarif Vekilliği, Ankara, Nisan 1944, s. 10-11.
32. Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 120.
33. Atatürk, a.g.e., s.937-939.
34. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Dönüşü (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 389.
35. Birinci ve ikinci dönemde Meclis'te bulunan Doğu bölgesi temsilcilerinin toplumsal kökenleri tasniflendiğinde yerel esraf ve asker-sivil bürokrat ağırlıklı olduğu görülür: asker-sivil bürokrat %77.5 yerel esraf %16.25, serbest meslek %6.25. Bkz. Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Yayınları, İstanbul, 2011, s. 236-264.
36. Hakkı Uyar, "Türkiye'de Tek Parti Döneminde CHP'nin Toplumsal Kökenleri İkinci Seçmenler Örneği (1935)", *Bölge Bellek*, Yıl:1, Sayı:2, Yaz 2004, s. 142.
37. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/1, s. 3-12.
38. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/1, s. 43-45.
39. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/1, s. 75-85.
40. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları,

- TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/2, s. 698-699.
41. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/3, s. 1172-1173.
42. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/5, s. 2334-2335.
43. Şark İstiklal Mahkemesi, Kararlar ve Mahkeme Zabıtları, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, TBMM Basmevi, 2016, Cilt:6/5, s. 2384-2387.
44. Teşkilatı Mülkiye'nin Umumiyele İslahı", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1341.
45. "Dahiliye ve Sihiye Vekilleri Uzun Şark Seyahatı", *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1341.
46. "Vekillerin Seyahatı", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1341.
47. "Vekiller Seyahatı", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1341.
48. "Seyahat Eden Vekiller", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1341.
49. "Vekillerin Avdeti", *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1341.
50. Başar Başarır, "Urfa'da Cumhuriyet Halk Fırkası", *Toplumsal Tarih*, Sayısı: Eylül 1995, s. 11.
51. *CH T Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 18.
52. C.H.P. Büyük Kurultay Azalarının İsimleri, Ankara, 1939, s. 3-23.
53. BKA, CHP Kataloğu, Fon.490.01.0.0 Yer:284.119.4.
54. *Cumhuriyet Halk Fırkası Kütüphanemizin T. Teşkilatına Umumi Tebliği*, Temmuz 1933'ten Birincikurultay 1933 sonuna kadar. (Mahremdir. Hizmette mahsustur. Fırka bürolarında kullanılmaktadır.) Cilt:3, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 9.
55. *Cumhuriyet Halk Fırkası Kütüphanemizin T. Teşkilatına Umumi Tebliği*, Temmuz 1933'ten Birincikurultay 1933 sonuna kadar. (Mahremdir. Hizmette mahsustur. Fırka bürolarında kullanılmaktadır.) Cilt:3, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934, s. 9.
56. *Düstur, Üçüncü Tertip*, Cilt:9, no:8 karar nâme no:5858.
57. "Henüz parti teşkilatı yapılmamış ve tamamlanmamış olan ilçe ve bucak merkezlerinde, ilgili idare kurullarınca müteebbis bir zata veya heyet yollanarak, tüzümlerinin 8. maddesinin saydığı şartları haiz veya sayda parti üyesi partiyet sayılabilecek, oralarda ilk kongreye kadar devam etmek üzere birer geçici idare kurulu teşkil edilecek". BKA, CHP Kataloğu, Fon: 490.10.0 Yer: 6.29.4.

Osmanlı Devleti'nin zihniyet ikliminin incelikli bir haritası

Ali Fuat Bilkan, dönemin sadece siyasî ve dinî metinlerini değil, tarih, bilim, sanat ve bilhassa edebiyat literatürünü -sadece "yüksek" edebiyatı değil halk arasında rağbet gören edebiyatı da- inceleyerek, Osmanlı zihniyet ikliminin oluşumunu resmediyor.

FUTBOL TARİHİMİZİN TARTIŞMALI KONUSU: İSTANBUL FUTBOL LİĞİ NE ZAMAN BAŞLADI?

MELİH ŞABANOĞLU

Türkiye'nin en eski ligi olan İstanbul Futbol Ligi hangi yıl başladı? Gerçekte bugüne kadar birkaç kez sorulmuş olsa da yanıtlanmamış bir sorudur bu. Bu yazıda İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman başladığı saptanmaya çalışılacak. Bunun için konuya ilişkin kaynaklar sıralanacak ve bunlar öznellikten uzak bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışılacak.

Galatasaray Spor Kulübü'nün bir numaralı kurucusu Ali Sami'nin (Yen) 1920 tarihinde İstanbul Association Futbol Ligi'nin geçmişi hakkında kulüp yöneticilerine yazdığı rapor. Bu raporun konuyla ilgili transkripsiyonu eksiksiz olarak ilk kez yayınlanıyor

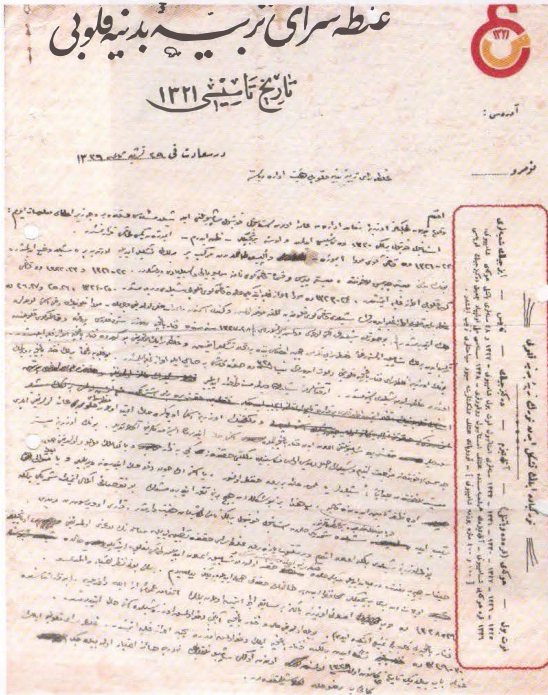
Galatasaray Spor Kulübü Müzesi

İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman başladığına ilişkin ilk olarak Türkiye'de spor tarihiyle ilgili kaleme alınmış önemli çalışmalara göz atacağız mevcut durumu saptamak adına. Türkiye'de birisi hariç tüm spor ve futbol tarihi çalışmaları İstanbul

Futbol Ligi'nin ilk kez 1904'te oynadığı konusunda görüş birliğine sahiptir. Bunlar içinde İstanbul Futbol Ligi'ni 1904 dışında bir tarihte başlatan tek çalışma M. Ali Oral'a ait olan Türkiye Futbol Tarihi adlı kitaptır. Oral'ın kaleme aldığı kitapta İstanbul

Futbol Ligi'nin başlangıç tarihi olarak 1903 sezonu verilir; kitaba göre lig 1904 Nisan ayında tamamlanmış ve imogene şampiyon olmuştur.¹ Kaleme almış olduğu *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi* adlı çalışmayla Türkiye'deki spor tarihçiliğini yakından etkilemiş olan Rüştü Dağlaroğlu ise İstanbul Futbol Ligi'nin 1904 yılı sonbaharında düzenlenmeye başladığını yazar.² *Tercüman* gazetesinin 1981'de yayınladığı *Tercüman Spor Ansiklopedisi*'nde de ligin başlangıç tarihinin 1904 olduğu kaydedilir.³ Cem Atabeyoğlu'nun hazırladığı ve artık bir klasik kabul edilen *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*'nde ligin başlangıç tarihi benzer biçimde 1904 olarak verilir.⁴ Türkiye Futbol Federasyonu'nun bir ekibe⁵ hazırlanmış olduğu *Türk Futbol Tarihi* adlı çalışmaya göre de İstanbul Futbol Ligi 1904'te başlamıştır.⁶ Son olarak Mehmet Yüce de 2014'te yayınladığı *Osmanlı Melekleri* adlı kitabında İstanbul Futbol Ligi'nin 1904'te başladığı yolundaki görüşü yineler.⁷ Görüldüğü üzere birisi hariç Türkiye'de futbol tarihi konusunda yapılan tüm çalışmalar ligin 1904'te başladığı konusunda hemfikiridir.

Bu çalışmaları kullandıkları kaynaklar bakımından incelediğimizde şunu görüyoruz: Yüce'nin kitabı hariç bu çalışmaların hiçbirisi kaynak göster-

mez. Mehmet Yüce ise temelde dört kaynak kullanır. Bunlar sırasıyla şunlardır: Orijinalı Galatasaray Spor Kulübü Müzesi'nde bulunan Ali Sami Yen'in Galatasaray Spor Kulübü yönetimine yazdığı 29 Teşrinisani 1336 (29 Kasım 1920) tarihli açıklama. *The Levant Herald and Eastern Express*⁸ gazetesinde yer alan iki yazı ve Abidin Daver'in 26 Aralık 1929 tarihli *Türkspor* dergisinde yayınlanan yazı dizisi.

Mehmet Yüce, Ali Sami'nin Galatasaray Spor Kulübü yönetimine yazdığı 29 Teşrinisani 1336 (29 Kasım 1920) tarihli açıklamada kullandığı "İstanbul Futbol Birliği 1320'de tesis edilmiş ve o sene birinciliği -zannederim- Imogene gemisi kazanmıştır" ifadesini ligin 1904'te başladığı yolundaki görüşünün merkezine koyar.⁹ Ali Sami'nin bu açıklamasını kaynaklar içinde en önemlisi ve anlaşılabilir olanı diye niteler.¹⁰ Abidin Daver'in anlatısını da Ali Sami'nin açıklamasını desteklemek üzere kullanır. Yüce, *The Levant Herald* gazetesinde yer alan iki makedale ise "ligin ilk sezonunun başlangıç tarihinin açıkça belirtilmemiş olduğunu" savunur."

İstanbul Futbol Ligi'nin hangi tarihte başladığını saptayabilmek için konuya ilişkin kaynakları ortaya çıkarmak, bunları tarih disiplininin gerektirdiği biçimde tasnif etmek ve özelliklerden uzak bir yaklaşımla değerlendirmek gerekiyor. İstanbul Futbol Ligi'nin başlangıcına ilişkin kaynakları sınıflandıracak olursak, elimizde dört tane birincil kaynak bulunurken ikincil kaynak sayısı sadece birdir. O da Mehmet Yüce'nin çalışmasıdır.

Birincil kaynakları sıralayacak olursak, bunlardan ilki Galatasaray Spor Kulübü'nün bir numaralı üyesi Ali Sami Yen'in 1920'de Galatasaray Spor Kulübü yöneticilerine yazdığı rapordur. Bir diğer birincil kaynağı Abidin Daver'in 1929'da yazmış olduğu yazı oluşturmaktadır. Bu ikisini birincil kaynak yapan unsur, Ali Sami ve Abidin Daver'in Galatasaray'ın kurucu kuşağına mensup futbolcular olarak İstanbul Futbol Ligi'nin başlangıcına bizzat şahit olmaları ve yıllar sonra

bu döneme ilişkin açıklama yapmış olmalarıdır. Her ikisinin de açıklamaları anı türü içinde değerlendirilir. İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman başladığına ilişkin diğer birincil kaynakları *The Levant Herald* gazetesinde yer alan iki yazı oluşturmaktadır. Bunlar 1906 ve 1908 tarihlerinde kaleme alınmış olmaları itibarıyla dönemsel

kaytlardır ve ligin ne zaman, niçin ve nasıl oluştuğuna dair önemli bilgiler içerirler.

İstanbul Futbol Ligi'nin kurulmasına ilişkin birincil kaynak niteliği taşıyan kayıtları ele almaya zaman dizisini izleyerek *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanan yazılarla başlayalım.

The Levant Herald'da yer alan birincil kaynak niteliğindeki ilk yazı 1906'nın sonuna doğru yayınlandı. 1 Aralık 1906 tarihli gazetede "Constantinople Association Football League" başlığıyla yayınlanan yazıda İstanbul'da futbolun geçmişinin oldukça eski olduğu, ama gerçekte 1895-1897 döneminde İstanbul'u ziyaret eden Cockatrice, Melita gibi gemilerle yapılan maçlara tarihlendiği vurgulanıyordu. Yazıda bunun ardından diğer İstanbul kulüplerinin de kurucusu olduğu söylenebilecek Kadıköy AFC'nin (Association Football Club) 1902'de ortaya çıktığı vurgulanıyordu. Kadıköy'ü sırasıyla Moda, Imogene ve Elpis'in kuruluşlarının izlediği söylendikten sonra bu dört kulübün önceki yıl bir lig kurdıklarını ve ligin katılımcıları tarafından satın alındığı belirtilen bir şildin se-

zonu birinci bitiren takımda kalacağı yazılmıştı gazetede.¹² Özetlemek gerekirse yazıda kullanılan şu ifadeler dikkat çekerek:

- İstanbul Futbol Ligi bir sezon önce, yani 1905-1906 sezonunda dört takımın katılımıyla oluşturulmuştur.

- Bu dört takım Kadıköy, Moda, Imogene ve Elpis'iir.
- Şilt ligin başlaması vesilesiyle satın alınmıştır.

Görüldüğü gibi *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanan birincil kaynaktan niteliğindeki ilk yazıda ligin ne zaman ve nasıl başladığı net ve anlaşılabilir biçimde okurlara aktarılmıştı.

The Levant Herald gazetesinde yayınlanan ikinci yazıya gelince. Birincil kaynak niteliğine sahip bu yazı ilkinden yaklaşık 15 ay sonra yer aldı gazetede. "Association Football in Constantinople" başlıklı ve 1908 yılının Mart ayında yayınlanan bu yazı, İstanbul Futbol Ligi'ne ilişkin oldukça kapsayıcı ve bilgilendirici bir niteliğe sahiptir. "I'm Football" imzasıyla yayınlanan yazıda özetle şu görüşler dile getirilmişti: 1905 yılında bir association futbol ligi kuruldu. Ligin kurulmasında iki amaç gözetilmişti: İlk amaç değişik kulüpleri uyumlu biçimde bir araya getirmektir. İkincisi ise futbolun İstanbul'da tanıtılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlamak.¹³ Hemen farkedileceği gibi *The Levant Herald*'daki ikinci yazıda da İstanbul Futbol Ligi'nin kuruluş tarihi olarak

İstanbul Association Futbol Ligi'nin kurucularından Moda Association Futbol Kulübü. 1903 yılında kurulan Moda'da Britanya vatandaşlarıyla Osmanlı Rumları birlikte oynuyorlardı. Ancak kulüp yönetimi Britanyalıların elindeydi. Britanya bayrağının renkleri olan kırmızı-mavi parçalı bir formaya sahip olan Moda'nın kaptanının R. Heald (oturanlar içinde sağdan ikinci) olduğu düşünülmüştür

İstanbul Association Futbol Ligi'ni 1905'te kuran kulüplerden birisi de Elpis Association Futbol Kulübü'ydü. Mavi-beyaz çizgili formaya sahip olan Elpis'in oyuncularının tamamı Osmanlı'nın Rum vatandaşlarıydı. Ancak Rumların en iyi futbolcuları Kadıköy ve Moda'da futbol oynadığından Elpis lig tarihi boyunca oldukça zayıf bir kulüp kimliğine sahip oldu

1905 tarihi açık ve net biçimde ifade edilmiştir.

Sırada bir diğer birincil kaynak, Ali Sami'nin 1920'de Galatasaray Spor Kulübü yönetimine sunduğu rapor var. Orijinali Galatasaray Spor Müzesi'nde bulunan belge 29 Teşrinisani 1336 (29 Kasım 1920) tarihinde "Galatasaray terbiye-i bedeniye kulübü heyet-i idaresine" hitaben yazılmıştır ve şöyle başlar:

Vuku bulan talebiniz üzerine zaman-ı idareme ait olan İstanbul futbol şampiyonluğu ile şilt meselesi hakkında ber-vech-i zır ıta-yı malumat eylerim.

İstanbul futbol birliği 1320'de tesis edilmiş ve o sene birinciliği zannederim- İmojen gemisi kazanmıştır.¹⁴

Türkiye'de spor tarihi yazımı sadece bu cümleyi dikkate alır. Oysa Ali Sami bir sonraki cümlede aynen şunları yazmıştır:

1321-22'de Kadıköy, Moda, İmojen ve Elpis takımlarından mürekkep bir birlik teşkil edilen¹⁵ ortaya bir "şilt vaz edilmiştir".¹⁶

Burada hemen belirtilmesi gereken küçük bir konu var. Ali Sami'nin kaleme aldığı ve halen Galatasaray Spor Kulübü Müzesi'nde yer alan belgenin yine müzede yer alan bir transkripsiyonu mevcut. Ancak bu transkripsiyonda, orijinal metinde yazılı olan dört kelime yer almaz. Transkripsiyon aynen şöyledir: "1321-22'de Kadıköy, Moda, İmojen ve Elpis takımlarından mürekkep bir "şilt vaz edilmiştir." (sic)? Transkripsiyonda bulunmayan, ancak orijinal metinde yer alan dört kelimeden oluşan söz öbeği şöyledir: "bir birlik teşkil edilen".

Görüldüğü gibi Ali Sami'nin açıklamasında İstanbul'daki organizasyonun kuruluşunu işaret eden iki ayrı tarih var: Konuyla ilgili ilk cümlesinde İstanbul futbol birliğinin 1904'te kurulduğundan ("tesis edilmiş") söz ediyor Ali Sami. Bir sonraki cümlesinde ise 1905'te dört takımın oluşturduğu ("teşkil edilen") bir birlikten bahsediyor. Bununla ilgili tartışmayı değerlendirmeye bölümünde yapacağımızı belirterek sonuncu birincil kaynağa geçelim. Bu kaynak hatırlanacağı gibi Abidin Daver'in 1929 yılının *Türksöpor* dergisinde kaleme almış olduğu yazı dizisinin 26 Aralık tarihinde yayınla-

nan üçüncü bölümüdür. Burada Abidin Daver futbol liginin kuruluşuna ilişkin şunları yazar:

İstanbul Futbol Ligi Mister Ceymis Lafonten tarafından 21-1320'de teşkil olunmuş. Lige, Kadıköy, Moda, İmojen, Elpis takımları girmiştir. İmojen İngiliz sefaret maiyetine memur, İmojen isimli küçük bir yatın takımıydı. İstanbul Ligi için Mister Lafonten İngiltere'den bir de şilt getirtmiştir.¹⁸

Bu açıklamada ligin kuruluşu görüldüğü gibi 1904'e tarihlendiriliyor, ancak şiltle ligin başlangıç tarihi arasında bir yıl fark bulunduğu dile getiriliyor.

Bu konuda son olarak önemli olan iki noktaya temas etmek gerekiyor. Bunlardan ilki *The Levant Herald* gazetesinin bize sunduğu bir veri. İstanbul'daki futbol maçlarına sayfalarını ilk açan mecra olan *The Levant Herald*'in arşivi incelendiğinde İstanbul Futbol Ligi'yle ilgili ilk haberin 30 Aralık 1905'te yayınlanmış olduğu görülmektedir. Söz konusu haberde Kadıköy'ün Moda'yı 5-0 yendiği belirtilmiş ve o güne kadarki maçların

sonucunda oluşan puan cetveline yer verilmişti gazete sütunlarında.¹⁹ İstanbul Futbol Ligi'yle ilgili ilk haberin *The Levant Herald*'da 30 Aralık 1905 tarihinde yayınlanmış olması bize ligin 1905-1906 sezonunda başladığını düşündürmesi bakımından önemlidir.

İkinci olarak, her ne kadar birincil veya ikincil kaynak olmasa da Türkiye'de spor tarih yazımını yakından etkileyen bir başka yayına da değinmekte fayda var.²⁰ Bu yayın *Türkiye İdman Mecmuası*'nda yer almış olan "Futbol" başlıklı yazıdır. 1922'in son döneminde Ankara'nın denetimindeki Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın yarı resmi yayın organı olarak basın hayatına atılan *Türkiye İdman Mecmuası*'nın ilk sayısında yayınlanan bu yazıda İstanbul Futbol Birliği'nin 1319'da (1903) James La Fontaine tarafından kurulduğu, ama ilk sezonun tamamlanmadığı bilgisi-ne yer verilmişti.²¹

Elimizdeki tüm kaynakları ortaya koyduğumuzda şöyle bir tablo ortaya çıkıyor:

The Levant Herald gazetesinin 1 Aralık 1906 tarihli nüshası ligin 1905'te başladığını yazıyor.

The Levant Herald gazetesinin 7 Mart 1908 tarihli sayısında ligin 1905'te başladığı vurgulanıyor.

Ali Sami'nin Galatasaray Spor Kulübü yönetimine sunduğu raporda İstanbul futbol birliğinin 1904'te kurulduğu yazıyor. Bunun yanı sıra 1905'te dört takımdan oluşan bir birliğin meydana getirildiği de söyleniyor.

Türkiye İdman Mecmuası İstanbul Futbol Birliği'nin 1903'te kurulduğunu yazıyor.

Abidin Daver ise İstanbul Futbol Ligi'nin 1904'te kurulduğunu aktarıyor.

Kısaca Türkçe kaynaklarda lig için üç farklı tarih yer alırken İngilizce kaynaklar 1905'i, tek tarih olarak veriyorlar.

DEĞERLENDİRME

Bu veriler ışığında şimdi İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman başlamış olabileceğini tartışabiliriz. Ancak bundan önce, özellikle *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanan yazıları daha iyi anlamlandırabilmek için İstanbul Futbol Ligi'nin nasıl oluştuğuna ve

aynı yerde bulundukları sosyalleştirici bir etkiye sahipti. Burada özellikle ilkbaharla sonbahar mevsimleri arasında düzenlenen tenis, kriket, binicilik ve yatçılık faaliyetleri Britanya cemiyet yaşamının vazgeçilmez bir parçasıydı. Ancak aynı şeyi futbol için söylemek o kadar kolay değildir. Bunun iki temel nedeni var. İlk olarak

Futbol diğer sporların icra edilmediği zaman diliminde yapılan bir spor etkinliğine dönüştü. Yani futbol karşılaşmaları, sonbaharın son aylarıyla ilkbaharın ilk ayları arasında, özellikle de kışın başladığı aralık ayında oynandı daha çok.

bu yazıları yayınlayan *The Levant Herald* gazetesini hakkında arka plan bilgisi vermeye ihtiyaç var.

Çok iyi bilindiği üzere İstanbul'da ilk futbol oynayanlar Britanya kolonisi-ne mensup yabancılar. Koloninin üyelerinin bir kısmı LaFontaine ailesi gibi sonradan Birleşik Krallık uyruğu-na geçen Levanten ailelere mensup yabancılar.²² diğer kısmı ise Birleşik Krallık doğumlu olup İstanbul'da, borsacılık, gemicilik, madencilik, simsarlık türü faaliyetlerle uğraşan Britanyalıları. İstanbul'da görev yapan büyükelçilik çalışanlarıyla Birleşik Krallık'ın başkentteki karakol gemisi konumundaki Imogene türü yat ve gemilerin mürettebatları da bu koloniye mensup.

Buradan bir adım daha geriye gidilecek olunursa, İstanbul'da tenis, kriket, binicilik ve yat gibi modern sporları getirenlerin de Britanyalıları olduğu görülür. Neredeyse tüm modern sporların Britanyalıları tarafından İstanbul'a getirilmesinin arkasında yatan neden, Britanyalıların modern sporları sosyalleşme amacıyla icra etmeleridir. Başka bir şekilde söylenecek olursa, modern spor etkinlikleri, Britanya kolonisinin cemiyet hayatının çeşitlenmesinde ve derinleşmesinde kültürel faaliyetler kadar etkili olmuştur. Bu açıdan modern sporlar kadınlarla erkeklerin aynı zamanda

futbol diğer modern sporlara oranla daha üst düzey bir atletizm, beceri ve takım oyunu felsefesi gerektiriyordu. Bu ise daha fazla sayıda antrenman anlamına geliyordu. İstanbul'daki Britanya kolonisi-ne mensup insanların belirli seviyede futbol oynamak için daha fazla antrenman yapmaya pek istekli olmadıkları açıktır. İkinci olarak futbolun sosyalleşme açısından, özellikle kadınlar için çok cazip bir spor olmadığı anlaşıyor. Tüm bu nedenlerden ötürü Britanya kolonisi içindeki futbolcu ve kulüp sayısının artmaması dikkat çekicidir.

Futbola ilişkin Britanya kolonisindeki oluşan iklimin bir başka sonucu daha oldu: Futbol diğer sporların icra edilmediği zaman diliminde yapılan bir spor etkinliğine dönüştü. Yani futbol karşılaşmaları, sonbaharın son aylarıyla ilkbaharın ilk ayları arasında, özellikle de kışın başladığı aralık ayında oynandı daha çok. Buna ek olarak futbolcu ve kulüp sayısının azlığı nedeniyle futbolun daha çok dış temaslar çerçevesinde oynanan bir spor olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Bu dış temaslar arasında, İzmir'de yaşayan Britanya kolonisi-ne mensup takımların İstanbul ziyaretlerinde yapılan karşılaşmalarla, payitahta gelen gemilerin yolu ve mürettebatlarıyla oynanan futbol maçlarını sayabiliriz. Demek oluyor ki futbolda düzenli bir ligin

ortaya çıkması için Britanyalıların İstanbul'un otokton halkına futbol öğretmesi ve bu modern sporun İstanbullular tarafından benimsenmesi gerekiyordu. İstanbul'da futbola ilgi gösteren ilk kesim Rumlar oldu. Futbolu hızla öğrenen Rumlar, hem Britanyalıların kurduğu Kadıköy ve Moda gibi kulüplerde futbol oynamaya başladılar, hem de Elpis örneğinde görüldüğü üzere kendi kulüplerini kurmaya yöneldiler. Tüm bu gelişmeler, tenis, kricket, binicilik ve yatçılık gibi sporlarda düzenli yarış ve turnuvaların 19'uncu yüzyılın ikinci yarısına tarihlenirken, futbol da düzenli bir ligin niçin 20. yüzyılın başında ancak oluşturulduğunu bize yeterince açıklar.

İstanbul'daki Britanya kolonisinin cemiyet haberlerini takip ettiği temel mecra *The Levant Herald* gazetesi olmuştur. Bu mecra, adından da anlaşılacağı gibi İstanbul'da yerleşik olan Britanya kolonisi mensuplarına, Levantenlere ve yabancılara yönelik İngilizce ve Fransızca yayın yapan bir gazeteydi.¹³ Bu nedenle sayfalarında sık sık cemiyet haberi tarzında spor etkinliklerine de yer verirdi. *The Levant Herald* bilinebildiği kadariyle sayfalarında spor haberlerine yer

veren İstanbul'da ilk mecra olmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul'daki ilk futbol yazı ve haberleri de *The Levant Herald*'da yayınlanmıştı. Şu açıktır ki İstanbul'daki Britanya kolonisiyle kurulan özel bağlar, İstanbul Futbol Ligi'nin kuruluşuyla ilgili *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanmış olan yazı ve haberleri, birincil kaynak olmalarının ötesine taşıyarak tarihçi gözünde daha da değerli kılar.

Diğer taraftan *The Levant Herald* gazetesi futbol karşılaşmalarını bir muhabir ya da yazarla izlemiyor, maçlarla ilgili haberler düzensiz aralıklarla, aynı anda hem İstanbul Futbol Ligi Komitesi'nin, hem de Kadıköy Kulübü'nün başkanı olan James La Fontaine tarafından gazetenin yazı işlerine servis ediliyordu. Dolayısıyla *The Levant Herald*'da yer alan tüm futbol haberlerinde gazetenin muhabirlerinin değil, La Fontaine'in görünmeyen elinin de bulunduğunu bilmek önemlidir. Bu özel durum, yani "içeriden" bakış açısı, *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanan iki yazıda da hemen göze çarpar. Özellikle ikinci yazının futbol maçlarını seyredenlerce değil, bizzat ligi kuranlar ve lig karşılaşmalarını organize edenler ve yönetenler ta-

rafından kaleme alındığı kesindir. Başka bir deyişle *The Levant Herald* gazetesindeki yazılar gerçekten görülen ve yaşanan zamanın kipiyle, yani d'ili geçmiş zamanla yazılmıştır; duyuların hikâye edildiği zaman kipi olan miş'li geçmiş zamanla değil.

Bu açıdan değerlendirildiğinde *The Levant Herald* gazetesinde yayınlanmış olan yazılar, hem dönemsel olmaları, hem ligi kurmuş olan Britanyalıların görüşlerini doğrudan aktarmaları, hem de yayınlanmalarından sonra tekdüz edilmemeleri nedeniyle bugün itibarıyla elimizdeki en güvenilir birincil kaynak niteliğine sahiptir. İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman kurulduğu konusunda bize en güvenilir ve doyurucu açıklamayı *The Levant Herald* gazetesinde yer almış olan yazıların ortaya koyduğu açıktır. Dolayısıyla bu yazılardan yola çıkarak İstanbul Futbol Ligi'nin 1905'te kurulmuş olduğunu söylemek, Leopold von Ranke'den ödünç alarak "wie es eigentlich gewesen", tarihte gerçekten ne olmuştu sorusuna verilecek en doğru yanıt olacaktır.

Ancak diğer taraftan Abidin Daver ve her ne kadar iki ayrı tarih verse de Ali Sami'nin İstanbul'daki futbol organi-

1905'in sonbaharında kurulan Galatasaray, İstanbul Association Futbol Ligi'ne katılma kararı aldıktan sonra İngiltere'den sarı-siyah parçalı forma ısmarlamıştı. Formalar 1906 yılının Haziran ayında geldi. Galatasaraylıların yeni formalarıyla yaptıkları ilk işlerden birinin kendi aralarında antrenman yaptıktan sonra fotoğraf çekilmek olduğu anlaşıyor

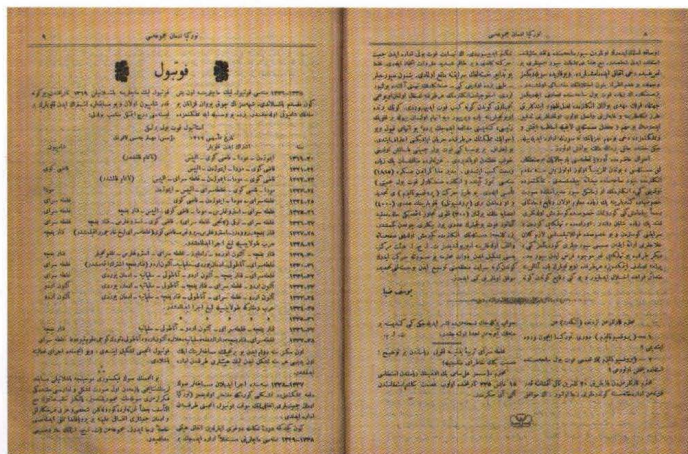

zasyonunu 1904'ten itibaren başlatıyor olmasını da anlamaya çalışmalıyız. Benzer biçimde Türkiye İdman Mecmuası'ndaki 1903 tarihini de.

Daha önce değinildiği gibi İngilizce ve Türkçe kaynaklar arasında tarihlen-dirme konusunda önemli bir fark var. Ancak bu iki yayın türü arasındaki tek fark bu değil. İngilizce yayınlarla Türkçe yayınlar arasında önemli bir fark daha var. Şöyle ki Türkçe kaynakların iki tanesinde (Ali Sami'nin açıklamasıyla Türkiye İdman Mecmuası) lig kavramı yerine İstanbul Futbol Birliği kavramı kullanılır. Lig kavramını kullanan sadece Abidin Daver'dir. Buna karşın İngilizce kaynaklar İstanbul Futbol Birliği kavramını hiç kullanmazlar. Kullandıkları tek kavram İstanbul Futbol Ligi'dir.

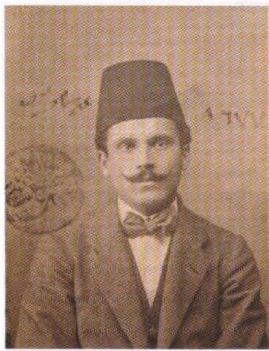
Bu ayrım, yani İstanbul Futbol Birliği kavramı yerine İstanbul Futbol Ligi kavramını kullanmak aslında aynı zamanda bir zihniyet ayrımına da işaret ediyor. Ali Sami, Abidin Daver ve Türkiye İdman Mecmuası'nda görmüş olduğumuz tarih farklılıklarının temel nedeni de büyük bir olasılıkla bu zihniyet farkı.

Türkçe kaynaklarda Britanya kaynaklarına oranla gördüğümüz farklı tarihlerin en temel ve muhtemel nedeni, Fransızca bilenlerin "association football" kavramını "futbol birliği" olarak tercüme etmeleriydi. Fransızca bilen futbol sevenler bu nedenle "Cadi-keuy Association Football Club", "Moda Association Football Club", "Imogene Association Football Club", "Elpis Association Football Club" gibi isimlendirmeleri gördüklerinde Kadıköy, Moda, İmogene ve Elpis'in zihinlerinde canlandırdıkları bu futbol birliği bağli kulüpler olduğunu düşünüyorlardı. Bizi böyle düşünmeye iten neden, hem Ali Sami'nin, hem de Türkiye İdman Mecmuası'nın İstanbul Futbol Ligi ya da İstanbul Association Futbol Ligi yerine "İstanbul Futbol Birliği" kavramını kullanmış olmalarıdır. İlatılancağı gibi Ali Sami, "İstanbul Futbol Birliği 1320'de tesis edilmiş" diye yazmıştı raporunda Türkiye İdman Mecmuası ise İstanbul Futbol

Birliği'nin "tarih-i tesisi" olarak 1319 yılını göstermişti.

Oysa "association football" kavramı birliği, federasyonu ya da ligi değil de oynanan futbol türünü işaret ediyordu. Bilindiği gibi bugün Avrupa'da futbol olarak adlandırılan spor ile rugby adıyla bilinen spor, ortaçağ'da futbol adı verilen aynı oyundan türetilmiştir. Ortaçağ'da futbol adıyla oynanan oyun, modern çağlarda İngiltere'deki seçkin kamu okullarında (Public Schools) büyük oranda şiddetten arındırılarak yeniden canlandırılmaya başlandı 19. yüzyılın ortalarına doğru.²⁴ 1863'te İngiltere'nin güneyindeki bazı kulüpler Londra'da bir araya gelerek bir birlik oluşturdular. Kurulan birliğe, "Football Association" (Futbol Federasyonu) denildi. Bu birlik, yani federasyon futbolun nasıl oynanmasına gerektiği yolunda bir dizi kural getirdi. Örneğin

neğin ortaçağ'daki futbolda serbest olan elle oynamak, rakibe vurmamak, rakibi tekmelemek gibi uygulamalar yasaklandı. Ancak bu toplantıya katılan Rugby College, ortaçağ'da olduğu gibi futbolun ayağın yanı sıra elle de oynanmasına devam edilesini isteyerek bu karara karşı çıktı. Böylece ortaçağ'daki oyunun yapısını korumak isteyenler Rugby College etrafında birleşerek Rugby Football Union'ı kurdular.²⁵ Bu iki ayrı örgütlenme futbolun iki farklı kavramla adlandırılmasına yol açtı. Federasyonun (Football Association) koyduğu kurallarla oynanan futbol ise "rugby futbol" diye. Bu adlandırma bugün Avrupa'da futbol olarak bilinen oyunun isminin değişmesine yol açtı. İngiltere'de futbola artık, "association" kelimesinde bulunan "soc" kökünden türetilen ve "federasyoncular" manasında kullanılan "soccer" denmeye başlandı. Ancak bu adlandırma sadece Britanya sınırları içinde geçerli oldu. Britanya sınırları dışında "soccer" a "association football" denmeye devam edildi.

20. yüzyılın ilk yıllarında futbola merak salan ve Mekteb-i Sultanî'de okuyan Ali Sami ve Abidin Daver gibi gençlerin böylesi bir tarihi arka plandan haberlerinin olamayacağı açıktır. Onlar Fransızca bildikleri için "association football" kavramını "fut-

Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakı'nın yarı resmi yayın organı olarak 1922'de yayın hayatına atılan Türkiye İdman Mecmuası'nın ilk sayısında yer alan "Futbol" adlı yazıda İstanbul Futbol Birliği'nin 1903'te tesis edildiği, o sezon organizasyonun "natamam" kaldığı bilgisi verilmişti

Ali Sami Yen Galatasaray Futbol Kulübü'nün kuruluşunda oynadığı önemli rol nedeniyle arkadaşları tarafından "reis" olarak adlandırıldı. 1906 yılında Mekteb-i Sultanî'den mezun olan Ali Sami 1911'de Mekteb-i Hukuk'a bu fotoğrafı kayıtlı yaptırmıştı

Istanbul Association Futbol Ligi ve Kadıköy Kulübü başkanı James La Fontaine'in de yer aldığı fotoğrafın Galatasaray'ın lig kapsamında Kadıköy'le oynadığı dördüncü karşılaşma öncesinde çekildiği düşünülmüyor. Fotoğraftaki parçalı forma sarı-siyahı. Fotoğrafa göre Galatasaray bu maçta 10 kişiyle çıkmış görünüyor; bu o dönemde sıkça görülen bir durumdu. Soldan sağa ayakta: Boris Nikolov, Milo Bakic, Mazhar Arat, James La Fontaine, Asım Tevfik Sonumut, Emin Bülent Serdaroglu, Bekir Sıtkı Bircan. Oturanlar: "Dalaklı" Hüseyin, Mehmet Ali Tamay, Ali Sami Yen, Celal İbrahim, Hasan Basri

bol birliği" olarak tercüme ettiler. Bu adı taşıyan kulüpleri de daha önce kurulmuş olduğunu düşündükleri bir futbol birliğinin üyesi olarak algıladılar. Oysa böyle bir birlik, yani federasyon yoktu. Olan tek şey "Istanbul Association Futbol Ligi"ydi ve bu lig, Britanya kaynaklarının da ısrarla altını çizdiği gibi 1905'te kurulmuştur; 1904 veya 1903'te değil.

Diğer taraftan şunu da söylemek gerekiyor: Türkiye'de spor tarihi konusunda çalışma yapanların tümü, ya Osmanlıca bilmediklerinden ya da Osmanlıca el yazısı okuyamadıklarından ligin başlangıcı konusunda Ali Sami'nin transkripsiyonu bugüne kadar eksik yapılmış olan açıklamalarına sadık kaldılar. Tarihsel anlatıların Ali Sami'nin eksik çevrilmiş olan "Istanbul futbol birliği 1320'de tesis edilmiş ve o sene birinciliği -zannedirim- Imojen gemisi kazanmıştır. 1321-22'de Kadıköy, Moda, Imojen ve Elpis takımlarından mürekkep bir şilt vaz edilmiştir" açıklamasının üzerine inşa ettiler. Oysa bugün itibarıyla söz konusu belgenin transkripsiyonun eksik olduğunun ortaya çıkması, bu anlatıların temelini ortadan kaldırmıştır.

Tartışmada en son olarak Türkçe spor tarihi çalışmalarında söylenen, "Istanbul Futbol Ligi 1904'te kuruldu, şilt ise 1905'te ortaya kondu" söyle-

mini ele almak gerekiyor. Bu görüşe göre lig, 1904 yılında kuruldu. Ancak şampiyon olanın bir yıl elinde tutmaya hak kazandığı ve ismini kazandığı şilt ise 1905'te sisteme dahil oldu. Şilde ilk olarak 1905-1906 sezonunun şampiyonu Kadıköy'ün adı kazandı. Hemen fark edileceği gibi bu oldukça zayıf bir varsayımdır. Çünkü eğer ileri sürüldüğü gibi şilt, ligin başlamasından bir yıl sonra sisteme dahil olmuşsa, yapılacak ilk şeyin şilde, bir önceki sezonun şampiyonu olduğu söylenen Imogene'in adını kazımak olacağı açıktır. Bu, her şeyden önce Imogene Kulübü'nün hakkıydı ve diğer kulüplerin de buna ses çıkarmaları gerekirdi. Oysa Ali Sami'nin raporundan dolayı bugün itibarıyla şunu biliyoruz: Şilde ilk olarak 1905-1906 sezonunun birincisi olan Kadıköy'ün adı kazandı, Imogene'in değil.²⁶

SONUÇ

Istanbul Futbol Ligi'ne gidilen yolda ilk önemli etap 1902 yılında James La Fontaine'in Horace Armitage'la beraber Kadıköy Association Futbol Kulübü'nü kurması oldu. Bu kulüpte Britanyalılar ve Rumlar birlikte yer alıyorlardı. Ancak 1903 yılında Kadıköy içinde çıkan bir ihtilal yeni bir kulübün doğmasına yol açtı: Moda Association Futbol Kulübü. Moda da Kadıköy gibi Britanyalılarla Rumların

karması niteliğinde bir kulüptü, ancak yönetime Britanyalılar hâkimdi. Moda'nın ortaya çıkmasını, Birleşik Krallık'ın payitahttaki karakol gemisi kimliğine sahip HMS Imogene'in mürettebatının kurduğu Imogene Association Futbol Kulübü izledi. Elpis ise muhtemelen James La Fontaine'in aklına bir İstanbul ligi düzenleme fikri geldikten sonra onun önerisiyle İstanbul Rumlarının kurduğu bir kulüp oldu. Kulüp kurma sürecinin 1904-1905 sezonunda tamamlandığı ve bu kulüplerin kendi aralarında maçlar yapmaya başladığı anlaşılıyor. Nitekim 1904 yılının sonbaharında Ali Sami henüz Mekteb-i Sultani'nin beşinci sınıf talebesiyken bu maçlardan birini izlemişti. Bu Ali Sami'nin hayatında izlediği ilk futbol maçıydı ve onun yaşamını kökten değiştirecekti. İzlediği bu maçtan sonra okula döner dönmez izlemiş olduğu maçı andıran bir müsabaka organize etmeye çalıştı.

1904-1905 eğitim sezonu, 1894'ten bu yana futbol topunun var olduğunu bildiğimiz Mekteb-i Sultani'de futbolun neredeyse tüm öğrencilerce benimsendiği bir döneme karşılık gelir. Bu dönemde Mekteb-i Sultani'de daha önce rugby futbol kurallarıyla oynanan futbol, karakter değiştirilerek association futbol'a evrildi. Mektep talebesi futbol oynarken artık ellerini kullanmamayı öğrenmişti.

İstanbul Futbol Ligi'nin başladığı 1905 sonbaharında futbola meraklı mektep öğrencileri Ali Sami'nin önerisiyle İmogene ile Moda'nın oynadığı maçı birlikte izlediler. Bu maçta Moda'nın gösterdiği performans mekteplileri umutlandırdı ve bu takımı yenebileceklerini düşünmeye sevk etti. İstanbul Futbol Ligi kapsamında oynanan İmogene-Moda karşılaşması Mekteb-i Sultani öğrencilerinin Galatasaray adında bir futbol kulübü kurmalarıyla sonuçlandı. Formalar dikildi ve Moda'ya maç yapması için bir mektep gönderildi. Belirlenen gün ve saatte Mekteb-i Sultani öğrencileri dikirmiş oldukları formalarla sahaya çıktılar. Ancak karşılarına bir takım çıkmadı; Modalılar maça gelmemişlerdi. Bunun üzerine mektep talebesi civarda bulunan başka bir takımı, Faure Lisesi'yle maç yaptı. Böylece James La Fontaine'in rüyası olan, futbolu İstanbul'un otokton halkına yaygınlaştırmak yolunda önemli bir merhale daha geçilmiş oldu.

İlk sezonu 1905-1906 yılında oynanan ve şampiyonluğu Kadıköy'ün kazandığı İstanbul Futbol Ligi'ne, ikinci sezonda iki yeni takım daha katıldı: Bunlar Galatasaray ve Baltalimanı'ydı. Ancak bu sezonda maçlar tamamlanamadı. Ancak Osmanlı'nın Müslüman tebaasından futbolcuların çoğunlukta olduğu Galatasaray'ın ligde mücadele etmesi, Fenerbahçe'nin kuruluşuna yol açan süreci tetikledi.

İstanbul Futbol Ligi'nin dördüncü sezonu Britanyalıların ayrılmasıyla tamamen bir Rum takımına dönüşen ve adını "Podosfairikos Omilos Kadikour" (Kadıköy Futbol Kulübü) olarak değiştiren Kadıköy'le, sadece Britanyalıların kulübü durumundaki Moda'nın rekabetine sahne oldu. Final maçlarının ilk ayağında Moda Kadıköy'ü 4-0 yendi. Finalin ikinci ayağında maç 1-1 berabere giderken Kadıköy taraftarları hakemin kararlarını protesto etmek amacıyla sahaya girince karşılaşma tatil edildi.

İstanbul Futbol Ligi gerçekte futbolu İstanbul'a tanıtmak ve yaygınlaştırmak ve kulüpler arasında ahenkli bir rekabet ve işbirliğine sahne olması amacıyla oluşturulmuştu. Ancak bu amacının sadece yarısını gerçekleştirebildi. Kulüpler arasında ahenkli bir işbirliği neredeyse ilk sezondan itibaren gerçekleşmeyen bir amaç olarak kaldı. Her şeye rağmen James La Fontaine'in 1905'te dört kulüple oluşturduğu İstanbul Futbol Ligi, 1959'da Milli Lig kuruluncaya kadar Türkiye'nin en önemli ve en çok izlenen spor etkinliği konumunda oldu. 1959'a kadarki hayat koşusunda sadece Balkan Savaşı ve 19gal İstanbul'u dönime tarihlenen üç sezonda rekabete sahne olmaması, Birinci Dünya Savaşı sırasında bile maçların yapılması futbol liginin İstanbul'un en önemli etkinlik sahnelerinden birisi olduğunu gösterir. Yazının amacı da böylece önemli bir organizasyonun tarihçesini doğru bilinen yanlışlardan arındırmak için tarihçileri göreve çağırmaktan öte değildir.

DİPNOTLAR

- 1 "İstanbul Pazar liginin 1903 senesi futbol mevsiminde: Cemiyat Lafontaine kurdu. (...) Tek devreli olarak yapılan bu maçlar 1904 senesi nisan ayında sona ermiş ve takımlar şunecileyi almışlardır. (...) (aie) M. Ali Oral, *Türkiye Futbol Tarihi* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1954), 40.
- 2 "Memleketimizde ilk lig maçları 1904 yılı sonbaharında İstanbul'da tertip edildi." Ruşü Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi: 1907-1957* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1957), 165.
- 3 "Türkiye'deki ilk ligin 1904 yılında James La Fontaine tarafından İstanbul'da kurulduğu bilinir." Tercüman Spor Ansiklopedisi, Mirhat Perin vd. (İstanbul: Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık, 1981), "Lig" maddesi.
- 4 "1904 – Bir İngiliz Takımındaki Türk Futbolcu: İstanbul'da yerleşmiş bulunan bir İngiliz ailesinin ferdi olan ve Türkiye'de ilk futbol oynayan kişilerden biri bulunan Mr. James Lafontaine'in girişimiyle gerçekleştirilen İstanbul Futbol Ligi ilk şampiyonunu çıkardı." (aie). Cem Atabeyoğlu, *Türk Futbol Tarihi* (Ankisiopedis: İstanbul: Fotospor, 1993), 48.
- 5 Erdoğan Arınarın koordinatörlüğündeki yazar ekibi Tefvik Arın vd., Cem Atabeyoğlu, Nurihan Aydın, Ergün Hıçılmaz, Haluk San, Orhan Vedia Sevinç ve Vala Somali dan oluşuyordu.
- 6 "Card-Kesey Football Club (Kadıköy Futbol Kulübü)" kurucularından James Lafontaine'in girişimleriyle 1904 yılında İstanbul'da, Türkiye'nin ilk futbol ligi kurulmuştu." (aie). Tefvik Arın vd., *Türk Futbol Tarihi 1904-1994* (İstanbul: Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, 1992), 28.
- 7 "... Dört kulübün katılımıyla 1904-1905 sezonunda lige başlandı. İlk İstanbul Ligi'ne katılan takımların hiçbir kurucularından anlaşılacağı üzere Türk takımı değildi." (aie). Mehmet Yüce, *Osmanlı Melekleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 143.
- 8 Bundan sonra mevsimde *The Levant Herald* olarak anılır.
- 9 Mehmet Yüce, *Osmanlı Melekleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 139.
- 10 "Römsü adı Constantinople Futbol Ligi Şilt Şampiyonası olan İstanbul Futbol Ligi'nin ne zaman başladığı yönünde elimizdeki elle tutulur çok az kaynak var. Bunlardan en önemlisi ve anlaşılabilir olanı Ali Sami Bey'in bu konudaki yazılı açıklamasıdır." (aie). Daha fazla bilgi için, Yüce, *Osmanlı Melekleri*, 139.
- 11 "Her iki makedalede de ligin ilk sezonunun başlangıcı tarihi açıkça belirtilmemekle birlikte..." (aie) Yüce, *Osmanlı Melekleri*, 141.
- 12 "These four clubs formed themselves into a League last year, and a championship shield was purchased by subscription (burada muhtemelen üye kulüpler arasında "subscription" kelimesi düzlemlenmiş yazılmıştır - y.n.) and now represents the trophy to be held by the season's successful winner." (aie). "Constantinople Association Football League," *The Levant Herald and Eastern Express* XXVI/48 (December 1, 1906), 609.
- 13 "An Association Football League was established in 1905 with the object of bringing various Clubs together and working in harmony for the introduction and extension of the game." (aie). "Association Football in Constantinople," *The Levant Herald and Eastern Express* XXVII/10 (March 7, 1908), 93-94.
- 14 Ali Sami Yen, "Şilt Açıklama," *Galatasaray Spor Kulübü Müzesi Belgeleri*, 1-2.
- 15 Dilbilgisi kuralına göre bu kelimenin "edilip" olması gerekir. Açıklamada selven yanlış yazılmış gibi duruyor.
- 16 Yen, *Galatasaray Spor Kulübü Müzesi Belgeleri*, 1-2.
- 17 Ali Sami Yen, "Şilt Açıklama – Transkripsiyon," *Galatasaray Spor Kulübü Müzesi Belgeleri*, 1-4.
- 18 Abidin Daver, "1313 Senesinde İstanbul'da İlk Defa Olarak Bir Futbol Maçı Yapılıyordu," *Türkiye* 1/13 (26 Kanunuevvel 1292), 4-5.
- 19 "Constantinople Association Football League," *The Levant Herald and Eastern Express* XXV/53 (December, 30 1905), 520.
- 20 Örneğin Türkiye'de spor alanında yapılmış en kapsamlı monografilerin birisine imza atmış olan Atıl Kahraman, kaleme aldığı *Osmanlı Devleti'nde Spor* adlı kitapta *Türkiye İdman Mevzuası'nın yayınladığı bu yazıyı kaynak olarak kullanır. Daha fazla bilgi için bkz. Atıl Kahraman, Osmanlı Devleti'nde Spor*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 679-681.
- 21 "1319-1318 senesi futbol ilk maçlarına en beşgün mukaddem başlandı. Şühşehiz en çok puanı kazanan bu senenin şampiyonu olacaktır. Biz de bu vesile ile memleketimizde futbol ilk maçlarına başlanılan 1319 tarihinden bu güne kadar şampiyon olan ve bu müsabakalara iştirak eden kulüplerin bir listesini derç imeyi münasib bulduk. İstanbul Futbol Birliği Tarih-i Tesis: 1319, Müessis. Mister Cemil Osman Sen 1319-1320 iştirak eden kulüpler imojen – Moda – Kadıköy – Elpis (kutabmam kalmışdır) (...) (aie). Daha fazla bilgi için, "Futbol," *Türkiye İdman Mevzuası*, 1/1 (1 Teşrin-i Sani 1318), 9.
- 22 La Fontaine ailesi hakkında daha fazla bilgi için, James La Fontaine, *A Short History Of The La Fontaine Family* (London: yy., 1934).
- 23 *The Levant Herald* hakkında daha fazla bilgi için, Gazanfer İbrahim, "Elimdeki Malumatı Avrupa'da Neşretsem," *Atıf Tarih* 36 (Ekim-Kasım 2015): 54-61. Gazetecinin ilk dönemi ve Edgah Whitaker portresi için, Burhan Çağlar, "Brief history of an English-language journal in the Ottoman Empire: The Levant Herald and Constantinople Messenger (1859-1878)," (yüksek lisans tezi, Toronto Üniversitesi, 2017).
- 24 Modern sporlardan şiddetin arıtılmasına ilişkin daha fazla bilgi için, Norbert Elias, "Spor ve Şiddet Üzerine," *Toplumbilim* 16/8 (Ekim 2002): 89-100.
- 25 Daha fazla bilgi için, Alfred Wahl, *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 15-17.
- 26 "1321 22, 1322 23'te Kadıköy Kulübü ihraz-ı galebe etmiştir. (...) Bu suretle şiddin atfı levhası dolmuş bulunuyordu." Yen, *Galatasaray Spor Kulübü Müzesi Belgeleri*, 1-2.

SÜRGÜNDE MODERN ŞEHİRCİLİK AKLININ TERBİYESİ

BARIŞ ÜLKER

Alman sosyal demokrat politikacı ve ulaşım uzmanı Ernest Reuter'in Nazi Almanyası'ndan kaçarak geldiği Türkiye'de 1935 ve 1946 yılları arasında sürdürdüğü faaliyetlerini sadece Mülkiye'de verdiği derslerle ve daha sonra kurulacak olan Şehircilik Araştırma Enstitüsü çalışmalarıyla sınırlandırmak yetersiz olacaktır. Reuter, Türkiye'de modern yönetim sanatının gelişmesi ve bunun şehircilik alanına tatbik edilmesi için de önemli katkılar sunmuştur.

Mustafa Kemal (Atatürk)'ün bir daveti nedeniyle frak giyen Ernst Reuter, 1936

Landesarchiv Berlin (LAR), E Rep. 200 21, Nr. 278

Ernst Reuter, Elizabeth Howard'a yazdığı 24 Eylül 1938 tarihli mektubun son kısmında, kendisini sürgündeki kariyer hayatında belki de ilk defa çok mutlu eden bir haberi şöyle paylaşıyor:

Şimdi kesinleşen bir anlaşmaya göre Ekim'in ortasından başlayarak Siyasal Bilgiler Okulu'nda şehircilik üzerine haftada iki defa ders vereceğim. Ders gelecek sene Haziran ayına kadar devam edecek ve altmış saati içeriyor. Dersleri Türkçe yapmam ve her seferinde aşağı yukarı basıma hazır bir yazı temin etmem ge-

rekiyor. Buna ek olarak, Siyasal Bilgiler Okulu'nun bünyesinde işleyecek Şehircilik Araştırma Enstitüsünün kurulması için hazırladığım programı teslim edeceğim. Okul direktörü bu enstitünün önümüzdeki bütçe döneminde, yani Haziran 1939'da, açılacağını ümit ediyor. Aslına bakılırsa, şu anda yaptığım varoluşumu yeniden kurma çabası ve bu sefer daha iyi bir temelin üzerine artık beni mutlu edecek ve aynı zamanda bir anlamı olacak bir iş edinme girişimi. Zaten, eğer bu işi başarmayı becerilebilsem, geleceğe çok farklı hakabilirim ve dışarıya, yani diğer ülkelere ve olasılıklara, kendimi şimdi içinde bulunduğum gerçekten dar kapsamlı iş alanına kıyasla, çok daha iyi hazırlayabilirim... Sonuç olarak, en azından yeni bir umut.'

Mektuptan yaklaşık iki ay sonra, Reuter Ankara'daki Siyasal Bilgiler Okulu'nda (Mülkiye) şehircilik dersini okutmaya başlar ve Türkiye'den ayrılacağı 1946 yılına kadar okuldaki görevini sürdürür. Yine mektubunda bahsettiği şehircilik alanında araştırmalar yapacak enstitü, Reuter'in tüzüğü hazırlayıp olgunlaştırmasına rağmen, Berlin'e dönmesinden yedi yıl sonra İskan ve Şehircilik Enstitüsü adıyla kurulur. Kendisi ile dört yıla yakın bir süre çalışan Fehmi Yavuz

(1953 - 1982 İskan ve Şehircilik Enstitüsü Direktörü, Mayıs 1960 - Eylül 1960 Mili Eğitim Bakanı, Eylül 1960 - Ocak 1961 İmar ve İskan Bakanı, Ocak 1961 Kurucu Meclis Üyesi, 1961 - 1964 Türk Belediyecilik Derneği Başkanı) enstitünün kurulamamasını İkinci Dünya Savaşı dönemindeki güçlüklerle ve 1943 yılı başına kadar Reuter ile çalışan bir asistan ve doçentin bulunmamasına bağlar.⁴ Kuruluşu 1953 yılında Reuter'in ölümüne rastlayan enstitünün adı 1986'da Ernst Reuter İskan ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak değiştirilir.

Alman sosyal demokrat politikacı ve ulaşım uzmanı Ernest Reuter'in Nazi Almanyası'ndan kaçarak 1935 ve 1946 yılları arasında Türkiye'de geçirdiği sürgün hayatını sadece Mülkiye'de verdiği derslerle ve kurulacak Şehircilik Araştırma Enstitüsü çalışmalarıyla sınırlandırmak yetersiz olacaktır. Tarife uzmanı olarak Maliye Bakanlığı ve onu takiben Ulaştırma Bakanlığı'nda (1939 - 1940) hazırladığı raporlar, Mülkiye'de şehircilik dersi profesörü olarak yayımladığı 3 kitap ve 74 makale, İçişleri Bakanlığının iki yıllık stajını tamamlayan kaymakamlar için organize ettiği kurslarda 1942 ve 1946 yılları arasında her dönem verdiği konuşmalar, Türkiye'deki çeşitli şehirlere yaptığı geziler, kendisi ile aynı dönemde Türkiye'de sürgünde bulunan Alman bilim insanları ve

uzmanları ile yaptığı görüşmeler ve dünyanın farklı yerlerinde bulunan entelektüeller, sığınmacılar ve politikacılarla yaptığı yazışmalar Reuter'in sürgündeki çok yönlü kariyerini anlamakta önemli ipuçları vermektedir. Ancak resmin tamamını görebilmek için Reuter'in Türkiye'ye gelmeden önceki yaşamına kısa da olsa bakmalıyız.³

1889 yılında Almanya'nın Apenrade kentinde (Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Danimarka topraklarında kalmıştır) doğan Reuter, 1907 yılından 1912 yılına kadar Marburg, Münih ve Münster Üniversitelerinde tarih, coğrafya ve Almanca eğitimi alır. 1912 yılında Marburg'da devlet memurluğu sınavını verir ve aynı sene Sosyal Demokrat Parti üyesi olur. 1915 yılında askere alınarak Birinci Dünya Savaşı'na katılır ve hemen arkasından 1916 yılında Ruslara esir düşer. 1917 devriminden sonra Volga Almanları Sovyet Cumhuriyeti'nin Komiserliğini yapar. Birinci Dünya Savaşı bitiminde Almanya'ya döndüğünde Komünist Partisi Berlin Bölgesi Sekreterliği ve Parti Genel Sekreterliği görevlerinde bulunur. 1918'den 1921'e kadar süren Komünist Partisi serüveninin ardından, 1923 yılında tekrardan Sosyal Demokrat Parti'ye döner.

Reuter 1925'ten itibaren Alman Belediyeler Birliğinde aktif görev alarak kentlerin imar ve finansman konuları ile ilgilenir. 1926 – 1931 yılları arasında Berlin Belediye Meclisinde modern ulaştırma sistemi üzerine yoğun şekilde çalışır ve bugün hala varlığını sürdüren Berlin Ulaşım Anonim Şirketi'nin (BVG) kurucula-

rından biri olur. 1931'den 1933'e kadar Magdeburg Belediye Başkanlığı yapar, ancak Nasyonal Sosyalist rejimin 1933 yılında çıkardığı yasa gereği görevinden alınır. İlki 1933 yılının Haziran ayından 1934 yılının Ocak ayına kadar ve ikincisi 1934 yılının Haziran ayından Eylül ayına kadar olmak üzere iki defa toplama kampında kalır. İngiliz Quaker mezhebinin üyelerinin yardımı ile toplama kampından çıkartılır ve 1935 yılının Ocak ayında Mayıs ayına kadar İngiltere'de yaşar.

Bu dönemde Almanya'dan Türkiye'ye sürgüne gelen birçok akademisyen ve uzmanın aksine, Ernst Reuter Yahudi kökenli değildir. Kendisi eski sosyal demokrat meslektaşı Fritz Baade'nin aracılığı ile Türkiye'deki iş olanakları hakkında bilgi edinir ve sanayi danışmanı Max von der Porten ile bağlantıya geçer. Porten'in çabaları sonucu 1935 yılının Haziran ayında Ankara'ya gelen Reuter, Ma-

liye Bakanlığında ekonomi ve hukuk sistemlerinde planlanan modernleşme adımlarına destek amaçlı tarife uzmanı olarak göreve başlar.⁴

1936 - 1937 yılları arasında Mülkiye'de şehirçilikte sermayenin, makinanın ve organizasyonun rolü konularında mimar Martin Wagner'in verdiği konuşmalar, okulun müdürü (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı) Emin Erişirgil'i şehirçilik kürsüsü kurmaya teşvik eder. 1925 yılından 1933 yılına kadar Berlin'de şehir planlamasının başında olan Wagner'in tavsiyesi üzerine Reuter kürsü başkanı olarak 1938 yılında atanır. Bu görevin yanı sıra, 1939 yılına kadar Maliye Bakanlığında, bu tarihten sonra da Ulaştırma Bakanlığında uzmanlık görevini sürdürür. Ancak Bakanlık, Reuter'in sözleşmesinin 1940 yılında tekrardan yenilemeyeceğini bildirir. Bu tarihten itibaren Mülkiye'deki görevi Reuter'in ailesi ile birlikte sürgündeki hayatını devam ettirebilmesini sağlar. 1946 yılının Eylül ayında Almanya'ya dönme kararını aldığını okul müdürüne bildirir ve aynı yılın Kasım ayında Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamak üzere daha sonra Belediye Başkanı olacağı Berlin'e hareket eder.⁵

Literatürde Ernst Reuter'in Weimar Cumhuriyeti dönemindeki (1919-1933) ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki (1946-1953) siyasi yaşamı, Türkiye'de

Harabe alanı, Hans Wilbrandt'tan Ernst Reuter'e gönderilen kartpostal, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), E Rep. 200-21, Nr. 436

Ernst Reuter öğrencileri ile Ankara'da, 1942

Landesarchiv Berlin (LAB), E Rep. 200-21, Nr. 317

Ankara yakınındaki Ayaş, tarihsiz

Landesarchiv Berlin
(LAB), E Rep. 200-21,
Nr. 495

geçirdiği tarife uzmanlığı ve şehir-
cılık profesörlüğü dönemlerine kı-
yasla, çok detaylı çalışılmış durum-
dadır.⁶ Ancak, dört araştırmacının
çalışmaları Reuter'in Türkiye'deki
katkılarını anlamak için önemli bir
temel sağlamıştır. İskan ve Şehirci-
lik Enstitüsü'nün 1982 yılından 1999
yılına kadar direktörlüğünü yapan
Ruşen Keleş, Reuter'in yazılarını ko-
nularına göre kategorilere ayırarak,
günümüze kadar gelen uygulamaları-
na farklı örnekler sunmuştur.⁷ Sanat
tarihçisi Burcu Doğramacı, Almanca
konuşan mimarların, şehir planla-
macıların, heykeltıraşların ve sanat
tarihçilerinin 1927 yılından itibaren
Türkiye'deki çalışma alanlarını, ya-
şamlarını ve beraberlerinde getirdi-
kleri fikirlerini tartıştığı kapsamlı
kitabında, Reuter'in şehircilik disipli-
ninin oluşmasındaki öncü rolünü
vurgulamış ve diğer uzmanlarla olan
etkileşimine yer vermiştir.⁸ Çeviri
teorisini dilin ötesinde mimarlık
disiplinine uygulayan Esra Küreçan,
Reuter'in sosyal konut, şehircilik ve
modern belediyeçilik konularındaki
katkılarını diğer Alman uzmanların
da parçası olduğu yerel ile küresel
arasındaki dolaşım ekseninde değeri-
lendirmiştir.⁹ Emekli diplomat Reiner
Möckelmann *Bekleme Odası Ankara*
başlıklı kitabında, Reuter'i diğer Al-
man uzmanları ve bilim insanları ile
kurduğu yakın sosyal ilişkiler ağında
yorumlamış ve nasyonal sosyalizme

karşı giriştiği muhalif cephe oluşturu-
ma etkinliklerine değinmiştir.¹⁰

Bu makale, yukarıda belirtilen çalı-
şmalardan farklı olarak, Reuter'in
Türkiye'de şehirlerin yönetimi ile
ilgilenen siyasal rasyonaliteyi şekil-
lendirme çabasına bakacaktır. Onun
derslerinden, konferanslarından ve
yayımlanan eserlerinden faydalan-
anların uzman ve yönetici olarak
1970'lerin sonuna kadar farklı görev-
ler aldığını ve kendilerinden sonra
gelen nesillere de etki ettiğini hatırla-
yacak olursak,¹¹ Reuter'in bu çaba-
sının her anlamda yönetsel alanın in-
şasına önemli bir katkı olduğunu sa-
yabiliriz. Bu nedenle makalenin ana
eksenini Reuter'in düşüncelerini en
somut şekilde yansıtan 1938 ve 1946
yılları arasındaki eserleri oluşturacak
ve bunlar üç bölümde tartışılacaktır.
Birinci bölüm Reuter'in şehircilik
anlayışını özetlerken; ikinci bölüm
kentsel yönetimdeki aktörlerin eğiti-
mine, yetkilerine ve sorumlulukları-
na ilişkin analizlerine yer verecektir.
Üçüncü bölüm, bu aktörlerin modern
şehircilik anlayışına uygun olarak
kullanabilecekleri bilgi üretme araç-
larına kısaca değinecektir.

PLANLI VE UYGULANABİLİR ŞEHİRCİLİK

Manisa Halkevinde 1938 yılında
yaptığı konuşmada Reuter, özelli-

le 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın
önde gelen ülkelerinin teknolojik
icatları "kendi hakimiyetlerini tesis
ve tahkim etmek için" kullandıkları-
nın altını çizerek ve bunun bir uzantısı
olarak endüstrileşmenin ve nüfusun
şehirlerde hızlı bir tempo ile arttığını
vurgular.¹² Bu hızlı gelişimin (büyük
şehirlerde başta olmak üzere) insan-
ların yaşam kalitesini tehlikeye sok-
ması nedeni ile reformcu politikacı-
ların, mimarların ve mühendislerin
birleşerek bir dizi tedbirler aldığını
ve bu hareketlerin Fransızca *urbanisme*
olarak tanımlandığını belirtir.

İşlu halde bu kelime, bize, şehir-
lerin ve iskan sahalarının insanlar
tarafından güzelleştirilmesi,
rasyonal bir şekil ifade eden
planların vücuda getirilmesi, ve
şehirlerin bu planlar dahilinde
yapılması, iskan mahalleleri için
tahsis edilen sahanın hesaplı
düşünüldükçe planlara uygun bir
şekilde tahsis edilmesi ve bu hu-
susta modern teknolojinin bahsettiği
bütün imkanların nazarı itbara
alınmasını ifade eder.¹³

Reuter nüfus sayımlarına dayanarak
yaptığı analizde, Türkiye'de ciddi
bir şehirleşme eğiliminin olmadığı-
nı açıkça dile getirir.¹⁴ Dolayısıyla,
Türkiye'de, Avrupa'dakine benzer
şehirleşme eğilimine karşı eleştiriler
yersizdir. Bu gözlemin en temel

dayanağı şehirlerdeki nüfus artışı ile Türkiye'deki genel nüfus artışı arasındaki doğru orantıdır. Ona göre, dikkat ile takip edilmesi gereken asıl olgu küçük şehirleri içine alacak nüfus politikasıdır.

İhler şeyden önce nüfusun bütün memleketlere dağılışı üzerine tesir edecek olan devlet faaliyetleri mevcut nüfusun her tarafa müsavi ve sıhatli bir şekilde nasıl dağılması etrafında toplanır. İdari taksimat, garnizonların dağılışı v.s. birçok küçük ve orta sanayi işletmelerinin, zirai mahsulleri işleyen teşebbüslerin kurulması kadar önemli rol oynar. İşletmelerin icabında büyük şehirlerden kasabalara nakli çok faydalı olabilir. Bu hususlar için hazırlanacak plan memleketin genel planlaşması çerçevesinde önemli vazife teşkil eder.¹⁵

Görüldüğü üzere, Reuter'in Fransızca *urbanisme* kelimesine referansla öne çıkardığı estetik, planlı, rasyonel ve teknik donanımlı şehirçilik anlayışı, farklı ölçekteki alanlara uygulanabilirliği anlamında, oldukça kapsayıcıdır. Bunu basit örneklerle göstermeyi başarmıştır.

Avrupa ülkelerinde mezarlıklar inşa edilerek şehirlerin en mu-

tena ve cazip mesire mahallerine ifrag edilmişlerdir. Bilhassa bunlar içinde tarihi kıymeti haiz olanları ve kıymetli abideleri ihtiva edenleri seyyah celbinde esaslı bir rol oynamaktadırlar. Mesela çok yakınımızda bulunan Rodos'ta, İtalyanlar ehli salıp seferlerinden kalma tarihi mezarlıkları islah ederek, seyyahların görmesi icabeden mesire mahalleri haline getirmişlerdir. Türkiye'de buna benzer bir hususiyete de işaret edebiliriz. Mesela, köyler için karakteristik olan ince ve süslü gibi yükselmiş kavak ağaçları arasında zarif köy minarelerinin yer aldığını görüyoruz. Eğer bu camiler güzel muhafaza edilir ve temiz tutulursa, bu tarihi kaynaklar oralardan geçen seyyahları cezbetmekte büyük bir rol oynar. Bundan gurur duyan belediye idaresi de sarfettiği emeğin mükafatı olarak gelen yabancıların bıraktığı paralarla şehire büyük bir hizmet ifa etmiş olur.¹⁶

Modern şehirçilik ile ilgili faaliyetlerin köylerde de gerçekleştirilebileceğini ve paranın her şeyi kontrol etme gücünün olmadığını kanıtlamak isteyen Reuter, köye yeni bir zihniyet getirmek istediğinde olan insanlara hangi yollarla en iyi sonuca varabi-

leceklerini bilmeye ihtiyaçları olduğunu altını çizerek Reuter'in bu çabalarını yorumlarken Michel Foucault'un *Collège de France*'da bulunduğu seneler sırasında üzerinde çalıştığı kavramlardan biri olan yönetim sanatını (*art of governing*) kullanmak yararlı olacaktır.

Uzun tarihsel süreçlere oturan bu kavramı en dar kapsamında dört özelliği ile tanımlayabiliriz.¹⁷ İlk olarak, hükmetmek ve disipline etmek fikirlerinden farklı olarak ama onları tamamlayıcı bir şekilde, yönetim sanatı kavramı yaşamın birçok kesitinde devlet olgusunun sınırları içinde karşımıza çıkar. Örneğin, ailenin yönetimi, çocukların yönetimi, ruhsallığın yönetimi veya belli bir alanın yönetimi. İkinci olarak, bu kavram insanların ilişkili oldukları her "şeyin" (hastalık, kaza, gelenek, kaynak, servet, çevre vb.) en doğru şekilde düzenlenmesi, tasarrufu, dağıtılması ve yerleştirilmesi ile ilgilidir. Yönetim sanatının üçüncü özelliği, bir önceki maddede gördüğümüz tasarrufun sonucu ile bağlantılıdır. Bir başka deyişle, insanların ilişkili oldukları "şeylerin" dağıtımının ve tasarrufunun her olgu için en uygun sonucu (mükemmelliğe) varması amaçlanır. Son olarak, yönetim sanatı insanların ilişkili oldukları bu farklı "şeylerin" bilgisi sayesinde kendisine ras-

Bursa'daki Emir Sultan Camisi, Ernst Mundi'tan Ernst Reuter'e gönderilen kartpostal, 1936

Landesarchiv Berlin (LAB). E Rep. 200-21, Nr. 440

yonel prensipler geliştirir ve bunların sınırları içinde hareket eder.

Yönetim sanatının en dar kapsamındaki bu özelliklerinin Reuter'in analizleri çerçevesinde nasıl işlediğini görebilmek için, onun somut örnekler üzerinden giderek anlattığı şehircilik tanımlarıyla başlayabiliriz:

temizliğe hususi bir itina ile alışmaksızın ve bir temizlik terbiyesi verilmeksizin sıhhatli ve hayatından zevk duyan insan olamaz. Modern bir komün idaresinin bütün tedbirleri, mesaisinin yarısı bu temizlik esasının tekmil hayata nüfuz etmesine tahsis edilmiştir... Ağaç, yeşillik, şifa

sal şartların hazırlanmasıyla gerçekleşeceğini belirtir. Şehir planlaması, hukuki, politik, teknik, ekonomik ve sosyal açılardan, bu yapısal şartların hazırlanmasında kilit mekanizmalardan bir tanesidir. Şehir planları, 19. yüzyıldaki sağlıklı ve çarpık anlayışlardan farklı olarak, yerel ve ulusal koşulların derinlemesine çalışılması sonrasında ortaya çıkmaktadır.¹⁹ Bu tip çalışmalar, kar elde etme mantığından uzak, istatistikî verilerden yararlanılarak ve değişime açık şekilde hazırlanmalıdır.

Ancak, Reuter'in değişime açıklıktan kastı şehir planlama işinin sanatçılara devredilebileceği değildir; tam tersine, ekonomik prensiplerin belirleyici etken olmasıdır. Bunu, Adana'nın eski ve yeni planlarını karşılaştırdığı şekil üzerinden gösterir.²⁰ Hermann Jansen tarafından hazırlanan yeni plan, kendinden öncekine göre, dikey ve yatay olarak giden caddelerin birbirini daha az kestiği bir şekil üzerinde yoğunlaşmaktadır. Reuter şehir içi ulaşımı anlamında tehlike noktalarını azalttığı için Jansen'in planını modern prensiplere daha uygun bulur ve bunu desteklemek için 1936 yılında Floransa'nın merkezinde oldukça sık keşişen caddelerde meydana gelen kazalar sonucu yaralanma ve ölüm olaylarını bir harita üzerinde işaretler.

Şehircilik konulu analizlerindeki bu tür keskin yol gösterici söylemini Almanya, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gözlem ve tecrübelerinden alan Reuter, Türkiye'de de pratikteki uygulamaların ancak yapısal şartların hazırlanmasıyla gerçekleşeceğini belirtir.

Evler, caddeler, meydanlar, umumi binalar, hepsi ahenkli bir plan dahilinde mantiki ve yekdiğerine ayar edilmiş olmalıdır. Fakat burada her plan o mamurenin hususi ihtiyaçlarına ve hususi vaziyetine tevafuk etmelidir... En basit bir ev güzel olduğu kadar çirkin de yapılabilir. Ancak şu var ki maalesef güzellik için riya-zı bir katıyet halinde bir mefhum yoktur. Şunun veya bunun çirkin olduğu mutlak surette söylenemez. Fakat terbiye, alışma ve misallerle insan gözü ve fikri güzel tanıyabilir... Temizlik olmaksızın,

(hava alma) yerleri, ıssız sahaları mamure haline getirmek insan olmasa cansız tabiatın ibaret kalacak olan tabiatın islahı demektir. Tabiata hakim olmak ve onun insan iradesine ram etmek, ümitsizliğe, boşluğa, toza ve feyizli güneş ziyasına karşı mücadele demektir.⁸

Şehircilik konulu analizlerindeki bu tür keskin yol gösterici söylemini Almanya, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gözlem ve tecrübelerinden alan Reuter, Türkiye'de de pratikteki uygulamaların ancak yapı-

Ankara, 1938
civarında

Landesarchiv Berlin
(IAB), E Rep. 200-21,
Nr. 422

Şehir planlarının yalnız güzel ve modern olmaları کافی değildir, aynı zamanda kabiliyati tabik olmaları ve halihazır için olmasa bile, hiç olmasa şehrin müstakbel kudreti ile kabiliyati telif olmaları zaruridir. Fuzuli olarak veyahut fuzuli genişlikte yapılan bir cadde inşa edilirken bir defaya mahsus masrafa değil, her sene merhametsizce bakım, tamir, temizlik ilah işi... masraflarına mütevakıftır. Denebilir ki fuzuli olarak geniş tutulan caddelerin bakım masrafı bir defaya mahsus inşa masraflarını kat kat aşar. Bunlar aynı zamanda faiz ve faizin faizini icap ettiren israflardır.²¹

Reuter modern şehircilik için değişmeden her yerde uygulanabilecek prensipler olmadığını ve bu çerçevede ülkenin yerel şartlarının iyi kavranması gerektiğini vurgular. Bunlara ek olarak, planlı şehirler oluşturmak için arsa spekülasyonunu engellemeyi, şehir arazisinin dağılımındaki orantının dengeli yapılmasını, konut yoğunluğunun düşük tutulmasını ve belediyelerin kendi yönetimleri içindeki yerlerde, caddeler ve meydanlar hariç, en az üçte bir oranındaki alana sahip olmasını önerir. Tüm bu uyarıların temelinde, Reuter'in köyleri, kasabaları ve büyük kentleri kapsayacak uyumlu, temiz, planlı ve her şeyden önce toplumun ihtiyaçla-

rını göz önünde bulunduran şehircilik anlayışı yer almaktadır.

Hakikaten şehircilikte 3-4 yüz metreye kadar yükselen binalar yığını meydana getirmek, bu suretle insanı sefalete sürüklemek hiç bir zaman ideal olan modern bir isticamet veya telakkı addolunmamalıdır. Bilakis Türk şehirleri yeşillikler, yapraklar, diğer mülhakat içerisinde insanların iyi ve sıhhatli olarak yaşayabileceği bir şekilde ve bu gaye ile çatışan bütün çıkmazların bertaraf edilmiş olarak kurulmaları lazımdır.²²

Bu genel çerçevede içinde, Reuter'in ideal modern bir şehircilik anlayı-

şının kurulmasında kimlere hangi yetkileri ve sorumlulukları verdiği ve onların eğitimlerine ilişkin hangi tavsiyelerde bulunduğu önemli hale gelmektedir.

YÖNETİM SANATINA DAİR

Pratik ve sosyal reformların savunucusu olan Reuter için iyi eğitimli gençlerin yerel ve merkezi yönetim organlarında görev almaları ideal ve modern "yarının şehrinin"²³ kurulmasında vazgeçilmezdir. Bunun nedenini daha büyük bir değişim sürecinin parçası ile açıklar.

Türkiye'deki küçük bir şehirden sokak görüntüsü, Hans Wilbrandt'tan Ernst Reuter'e gönderilen kartpostal, Haziran 1938

Landesarchiv Berlin (LAB), ERep. 200-21, Nr. 434

Devlet kendi fonksiyonları dahilinde tahavvüller geçirmekte-

İnebolu, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), ERep. 200-21, Nr. 394

dir. Eski asker ve polis devlet, her gün daha ziyade mudülleşen büyük bir iktisadi uzviyet haline girmektedir. Teknik, daimi bir istihale içinde, bu uzviyetin sahalarını tazyik etmektedir. Teknik bilgi veya hiç olmazsa teknik şeylerden anlamak, mühim kararlarda müessir bir surette amil

Belki kendileri daha bir müddet bu mükellefiyetten kurtulmanın çaresini bulurlar; fakat bunun mümkün olamayacağı gün gelecektir.⁴⁴

Reuter'in burada tarif ettiği değişim sürecini Foucault'un yönetim sanatının özellikleri ve bu özelliklerin

Trabzon, 1937

Landesarchiv Berlin
(LAB), E Rep. 300-21,
Nr. 346

olmak için her gün biraz daha lüzumlu görülmektedir. Artık, büyük ve küçük, ehemmiyetli ve tamamen ehemmiyetsiz şeyler hakkında hiçbir fark gözetmek-sizin, sıra ile, gelişigüzel tek bir makamdan karar verilmesi veya bunların iç icabı meratıp silsilesinin birlikte getirdiği tesadüfle halledilmesi kafi gelmiyor... Meselenin esası ile hiçbir alakası olmayan birtakım formalitelerle haftalar geçirilmesi doğru değildir. Modern devir, idarede de saha itibarıyla "efficienez" verim istemekte ve sür'atlı, iktisadi bakımdan doğru mesai talep etmektedir. Posta arabaları devrinde değil, otomobil devrinde yaşıyoruz. Devlet ve belediye memurlarımız artık yalnız zabta kudret ve salahiyetle mücehhez bazı servislerin idarecisi değil, büyük iktisadi işletmelerin, mesailerinin bir bilançosunu ve kar ve zarar hesabını ibraz etmekle mükellef müdürlerdir.

içinden geçildiği dönemin yapısına uyumu kapsamında okuyabiliriz.

Genel kapsam itibarı ile Foucault yönetim sanatı kavramını dört tarihsel süreç içerisinde inceler: yönetim fikri ve doğası olarak pastoral gücü kapsayan Yunan ve Roma felsefesinin milattan önceki bir ve ikinci yüzyılları ve Hristiyanlığın gelişimindeki erken dönem; yönetim doktrinlerinin devletin aklı veya çıkarı (*raison d'État*) fikri ile örtüştüğü 16. yüzyıldan 18. yüzyılın ortasına uzanan dönem; liberalizmin 18. yüzyıl ortasından itibaren başladığı dönem; ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında neoliberal düşüncenin (özellikle Almanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde) ivme kazandığı dönem. Bu çerçevede, Reuter'in yukarıdaki alıntıda ve genel olarak yazılarında bahsettiği değişim Foucault'nun analizlerindeki ikinci dönemden üçüncü döneme geçişi yansıtır ve bu nedenle makalenin geri kalanı için önem teşkil eder.

Değişim, Avrupa'da 16. yüzyıldan 18. yüzyılın ortasına kadar devam eden yönetim mantığının sınırlandırılması sonucu gerçekleşmiştir.⁴⁵ Bu dönemde, yönetim mantığı her devletin kendi bağımsızlığını garanti etmesi ve hiçbir başka ülkeye kıyasla aşağı derecede yer almaması fikri üzerine oturuyordu. Yönetim mantığını üç metot ayakta tutuyordu. Askeri-diplomatik aygıtlar hem devletlerin birbirlerine karşı rekabetini sağlıyor hem de onların yayılmalarını sınırlandırıyordu. Diğer taraftan, merkantilizm üretim ve ticaret haklarının organizasyonunu sağlayarak devletin sermaye birikimine ve nüfusunu artırılmasına temel oluştuyordu. Devletin güvenlik aygıtı ise kamusal gücün yönetiminde sınırsız bir yetki ile donatılmıştı. Ancak, bir diğer taraftan bu dönemdeki hukuk teorileri, hakim olan yönetim mantığına sürekli olarak hukuksal akıl yürütmeleri ile (yani yönetim mantığının dışarıdaki bir alandan) sınırlandırmaların getirilmesine çalışmıştır.

Hukuk sorunu olarak dönemin yönetim mantığına sınırlandırmaların ortaya çıkmasında iki önemli neden etkin olmuştur.⁴⁶ Birincisi, tanrıdan geldiği varsayılan ve herkes için geçerli değerlerin yıpranmış olması. İkincisi, temel hukuk normlarının aşındırılmış olması. Başka bir şekilde, yönetim mantığı kendi içinden gelen bir eleştiri ile değil, dışarıdan gelen müdahalelerle değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu da dönemin sonunda ortaya çıkacak bir dönüşümü beraberinde getirmiştir ve yönetim mantığına getirilecek sınırlandırmaların temeli dışarıdan içeriye yönelmiştir.

Dönüşüm sonrası ortaya çıkan yönetim mantığı ise haklar sorununu veya hükmetmenin meşruluğunu değil, politik ekonominin enstrümanları olan hesaplamayı ve rasyonelliği kendini sınırlandırmak ve eleştirmek için kullanmıştır. Doğa kanunlarının bir doğruluk düzlemi oluşturduğu bir ekonomik yönetim tarzı, sonuca odaklı saydıcılık (*utilitarianism*) felsefesine sırtını dayamıştır. Yeni

Ankara
yakınlarındaki
baraj, tarihsiz

Landesarchiv Berlin
(LAB), ERep 200-21,
Nr. 409

yönetim sanatının üç özelliği bu dönüşüm sürecinin arka planını oluşturmuş ve toplumsal alanda kabullünü hızlandırmıştır.²⁷ Birinci özellik, piyasa kavramının hukuksal alandaki birçok yönetmeliğe bağlı olmaktan çıkıp, doğal mekanizmalar içinde tanımlanan fiyat ve değer ilişkilerince belirlenir hale gelmesi; ikinci özellik ise hukuksal alanın kamusal otoritesinin güç uygulamasına getirdiği sınırlandırmaların fayda temeline oturmasıdır. Bu anlamda en önemli soru, yönetim tarafından topluma gelebilecek bir müdahalenin ne zaman yararlı veya zararlı olabileceğince odaklanılmasıdır. Üçüncü özellik, devletler arasında devam eden rekabetin, merkantilizmdeki rakibin kaybetmesi sonucu ortaya çıkan zenginleşme modelinden, karşılıklı veya toptan zenginleşme prensibine dönüşmesi.

Foucault'un analizindeki 18. yüzyıl ortasında beliren bu ekonomi yönetimi mantığının şehirçiliğe yansıması Reuter, Berlin'in 1862 yılı imar planının yapılandırma dikkatle incelendiği için, Paris'e bakarak resmeder.

Napoléon'un Paris Belediye Reisi olan Hausmann tarafından bu şehirde açılan büyük cadde ve bulvarları muazzam bir şehirçilik faaliyeti olarak takdir

etmeğe alışmışsındır. Belediye bilgilerine veya şehirçilik ilmine taalluk eden hiçbir kitap yoktur ki bu hareketi tam manasıyla "şehirçiliğe ilk başlangıç" diye göstermiş olmasın. Son derece geniş bir ölçüde başarılı olan bu harekete girişimindeki sebebin modern manada şehirçilik mülahazalarından ziyade Parisin karmakarışık bir halde bulunan cadde ve sokaklarını kolayca görünüp kavranabilen ve icabında askerlik işlerinde daha iyi istifade edilmesi mümkün bulunan bir nizam sokmak düşüncesinden ibaret olduğunu pek az kimseler anlamıştır. On dokuzuncu asırda Paris şehrine modern şehirçilik düşünceleri çok daha sonra girmiştir. Paris bu işe diğer memleketlerden uzun bir zaman sonra, ancak Umumi Harbin sonrasında başlamıştır.²⁸

Diğer modern devletler gibi Türkiye'nin de en geç İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda politik ekonominin araçlarından faydalanarak şehirlerin yönetimine yön vereceğini söyleyen Reuter, kökleri 19. yüzyılın ortalarındaki reform hareketlerine dayanan ve 1930'ların ortasında yeniden yapılandırılarak memur yetiştirmeye devam eden Mülkiye'nin²⁹ varlığını ileriye yönelik teorik ve

pratik açılardan bir ayrıcalık olarak adlandırdı.

Geleceğin valisi, kaymakamı veya belediye başkanı -her ne kadar hukuki anlamda memur sayılmasa da- gibi görevlere gelecek Mülkiye öğrencilerinin eğitimi hakkında Reuter, ders programlarının içeriğinden çok, uygulamadaki inceliklerden bahseder. Ona göre, okulda öğrenilebilecek bilginin görev başında sınanmadığı sürece bir işlevi olmayacaktır ve bu nedenle verilebilecek en yararlı donanım öğrenciler için "o zamana kadar meçhul kalmış muayyen malzemeyi tek başına işlemeği" sağlayacak çalışma metodudur.³⁰ İkinci aşamada, Avrupa'daki örneklerle referansla, staj imkanlarının, devlet aygıtı içinde himayenin engellenmesi için şehirler arasında memur değiştirme geleneğinin ve personel dairesi müdürleri tarafından rotasyon prensibine bağlı kalarak görevi yeni başlayanların her şubede çalıştırılmasının vazgeçilmez olduğunu belirtir. Bunlara ilave olarak, Reuter iş bölümünün bir makine gibi çalışması gereken yönetim sanatı açısından taşıdığı rolü de alıntı ile tasvir eder.

Münasip bir surette organize edilmiş bir daire, büro ve kalemde, her madun memur, ıktidarı dahilindeki işlerin tedviri

Ankara'da yeni ve eski yapılar, tartışız

Landesarchiv Berlin
(LAR), E Rep 200-21,
Nr. 295

hususunda otorite sahibi olmalı ve neticeden mes'ul tutulmalıdır. Otorite ve salhiyet beraber yürümelidir. Madun, e'fal ve hareketından mes'ul tutulmak isteniyorsa kendisine otorite verilmelidir.³¹

Bu iş bölümünden kaynaklanan sorumluluk sayesinde her kademedeki memur kendisini korkusuzca ifade etmeli, fikrinin uygulanabileceğini ve değer verildiğini bilmelidir.

Modern yönetim sanatının ön koşulu, eski dönemlerden farklı olarak, memurların birçok konu hakkında bilgi birikimi edinmesidir. Özellikle faydacılık felsefesi ile bağlantılı olan hukuki, iktisadi ve teknik bilgiler okul müfredatında mutlaka yer almalıdır, çünkü bu bilgilerin günlük şehir yaşamındaki izdüşümleri kaçınılmazdır.

Modern teknolojinin hiç olmazsa ana meselelerini bilmeyen ve anlamayan, modern bir şehir idaresinin tamamen teknik mahiyette olmak üzere ne gibi meseleleri halletmesi icabettiğini tam surette kavramayan bir adam modern bir şehir idare edemez. Modern bir şehir idaresinin hiç olmazsa bir elektrik santralinin vazifelerini ve tekamül imkanlarını hiç olmazsa ana hatlarıyla bilmesini ve şehir inşaatlığı meselelerini bütün teferuatla tanımasını istemek mecburiyetindeyiz. Bir şehir planını işten alınıp tetkik edebilmeli ve bu plan hakkında

hüküm verebilmelidir...Boyle bir şehir planı, inşaat işleri, belediyenin teknik ve ekonomik işletmeleri...bütün bunlar bir bütün teşkil eder.³²

Ancak, kişisel okuma, araştırma ve ülkenin çeşitli yerlerini ziyaret etme isteği, zevki ve yönlendirilmesi olmayan memur adayları için kalıcı bir çalışma metodu geliştirmek imkansızdır.

Görme terbiyesi henüz çok noksandır. Talebelerimiz çok az görmüşlerdir. Ve daha ziyade görme ve şuurlu, mukayese yapan bir görmeye alıştırmalıdır... Kendi doğdukları mıntikanın köylerini hakikaten tanıyan, dağlarına çıkmış ve memleketlerinin güzelliklerini şuurla görmüş olan kaç kişi vardır? Ben, dört sene Ankarada oturduktan sonra henüz Hısara hiç çıkmamış ve şehrin tarihi eskiliğini görmemiş olan bir talebe hakkında bazı ihtirazi kayıtlar serdinden kendimi hiç bir zaman tamamen menedemem... Zira görmek azmi ve görmek kabiliyeti talim ve terbiyeye ve sevk idareye muhtaçtır... Bütün terbiye meseleri vakit ve sabra ihtiyaç gösterir. Memur fabrikaları olamaz. Bu meselede cezri tedbirlerden ziyade fikri ve ruhi inkişafın umumi esasları rol oynar.³³

Tam da bu noktada, Reuter modern yönetim sanatının ilkelerini benimsemiş ve sağlam çalışma metodu

geliştirebilmiş memurların küçük yerleşim birimlerinde eğitimli insan gücüne olan ihtiyacı karşılayabileceklerine dikkat çeker. Eğitimli insan eksikliği Türkiye'deki şehirler ile küçük yerleşim birimleri arasındaki farklılıkların Avrupa'ya kıyasla daha fazla olmasının nedenlerinden bir tanesidir ve ancak doğru araçların seferber edilip uzmanlaşmanın sağlanması ile azaltılabilir.³⁴ Bu araçlar içinde Reuter, en fazla Mülkiye bünyesinde kurulabilecek Şehircilik Araştırma Enstitüsüne önem verir.³⁵

Akademisyenleri, öğrencileri, genç kaymakamları, valileri, yerel yönetim uzmanlarını ve diğer yöneticileri bir araya getirmesi planlanan bu enstitünün ana işlevi şehircilik hakkındaki malzemenin toplanması, bilginin kategorize edilerek değerlendirilmesi ve özel bir kütüphanenin kurulması, yerel yönetimlerin yapacakları araştırmalarının desteklenmesi, memurların meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerinin sağlanması, yerel yönetimlere danışmanlık hizmeti verilmesi, ihtiyaç doğrultusunda akademik toplantılar düzenlenmesi, düzenli aralıklarla çeşitli çalışmaları bir araya getiren akademik bir derginin basılması, mesleki haberlerin ve tecrübelerin idari bilimler arasında paylaşılması ve hukuki, iktisadi ve teknik meseleler hakkında bir kitap serisinin hazırlanması olarak sıralanmıştır. Şehircilik üzerine böylesine aktif bilgi üretimini ve aktarımını sağlaması tasarlanan enstitü, modern yönetim sanatına hakim olması beklenen sınıfa, ekonomi, ulaşım

altyapısı ve şehir planlaması alanlarında uzmanlaşmanın yolunu açacaktır.¹⁶ Örneğin, belediye başkanlığı bu uzmanlaşmanın göz önünde bulundurulduğu makamlardandır.

Reuter yönetim aygıtı içindeki makamları incelemenin istatistiklere ve yasal düzenlemelere bakarak yapılabileceğini, ancak buradaki kişilerin zihniyetini, çalışma tarzlarını ve arzularını tanımanın da iyi netice verebilecek bir yöntem olduğunu anlatır.¹⁷ Genel olarak, İngiliz ve Alman belediye başkanlığı modellerinin birbirinden farklı olsa da kendi kendini yönetme konusunda benzerlikler taşıdığını, Türkiye'deki belediye başkanlığının ise her iki modele uymasa da sahip olduğu haklar bakımından Almanya'dakine yakın olduğunu vurgular. Reuter, belediye başkanının yönetim sanatı kapsamındaki özelliklerine şu şekilde değinir.

İblediye reisi kanuna göre sadece fahri bir amir vaziyetinde olmayıp bütün teferrüata hakim bir güdücü olduğu için idarenin bütün şube ve bölüklerine kuş bakışı bakıp toplu bir halde görebilecek vaziyette bir adam olmalıdır...Nüfusu on binden fazla olan bütün şehirler için tatbiki mecburi bulunan bir hakikatte de tedricen tatbik edilmekte olan şehir planının tatbikatında nezaret etmelidir...civarda kafi derecede örnek kasabalar mevcut bulunmadığı için belediye reisinin modern şehirleri hiç olmasa bir kere içinden görmüş olması veya mecmua ve ihtisas kitaplarından, güzel resimler ve emsalinden bu gibi şehirlerin tekamül ve inkişaf ve hususi meseleleri hakkında fikir ve malumat edinmiş bir adam olmalıdır...Bir şehrin idaresi ve bilhassa inkişaf ve tekamülünün hızlandırılabilmesi için çok esaslı bir tahsil ve bilgiye lüzum vardır...İktisadi meseleleri görüp kavrayabilmelidir...Memleket içinde müşahade edilebilen hemen bütün hatalar ve yanlışlar en evvel lüzumlu olan iktisat şartlarının ve icaplarının kavranılmış olmasından ileri gelmiştir.¹⁸

Yerel yönetimlere daha fazla yetki ve olanak tanınmasının en büyük savunucularından biri olan Reuter,¹⁹ belediye başkanlarının demokratik prensiplere bağlı olmalarını çünkü bunun şehir sakinlerinin ihtiyaçlarını ve duygularını anlamakta yol gösterici olduğunu ifade eder.

Demokratik prensiplerin modern yönetim sanatı içinde ele alınmasını bir zorunluluk olarak gören Reuter, belediye meclisi üyelerinin şehirlerin gelişiminde en az belediye başkaları kadar sorumlu tutulmasına işaret eder.

Hakikaten belediyelerin salahiyyetleri ve çalışma imkanları pek geniştir ve bu salahiyyetler dahilinde meclis azalarının istisnasız olarak hepsi bütün mühim kararlarda sadece iştirakli olarak kalmayıp hatta her bir aza başlı başına bu kararlarda amildir. Belediye reisini meclis seçer. Ve meclis azaları, dört sene için olan bu seçim ile bile, belediyenin gelecek senelerde yürüyeceği yolu tayin etmiş olurlar. Belediyenin mühim bir idare uzvu olan Belediye Encümeninde de meclis azaları, Encümenin memur azaları adedinde fahri aza göndermeleri dolayısıyla iştiraklidirler ve bu azaları bir sene müddetle tayin ederler, böyle-

likle de tesirlerini vasıtalı olarak çoğaltırlar.²⁰

Reuter meclis üyelerinin yetkileri ve sorumlulukları hakkında geniş kapsamlı hukuki bir el kitabının ve yeterli literatürün olmamasını büyük bir eksiklik olarak nitelendirir. Konunun önemini anlatmak için bütçe müzakereleri sırasında üyelerin belediyenin giderlerini, örgüt yapısını ve çalışma programlarını nasıl değiştirebileceğini, belediye başkanının ve yürütme aygıtının kararlarına nasıl etki edebileceğini ve şehir planlamasındaki teknik konularda nasıl etkin görev alabileceklerini özetler.

Bir başka deyişle, faydacılık felsefesi belediye meclisi üyelerine ışık tutacak ve ekonomik prensipler doğrultusunda kaynakların verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Bu anlamda Reuter, yönetim sanatının bir parçası olarak gördüğü meclis üyelerine hitaben, yerel ve milli söylemlerle beslenmiş uygulanabilir küçük projelerin sağlıklı bir şehir yaşamına tahmin edilenden daha büyük katkıları olacağını öne çıkarır.

İsviçrenin Tessin Kantonunun yüksek dağları arasında memleketin en fakir vadilerinden birisi olan (Val Onsernone) vadisinde sapa bir yerde yarı köy yarı kasaba halli bir küçük şehir görmüş-

Geleneksel iç avlu, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), E Rep. 200-21, Nr. 379

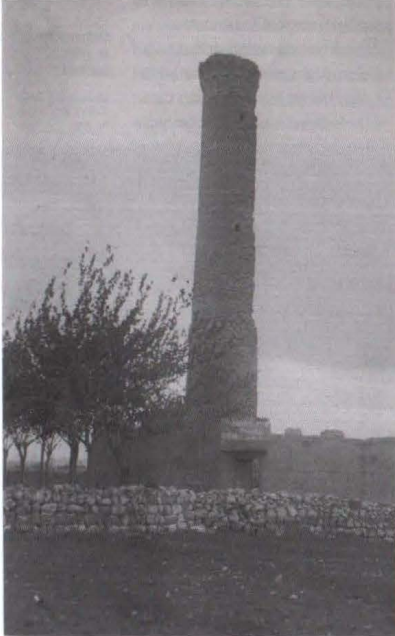

İstatistiği modern yönetim sanatının en önemli aygıtlarından bir olarak tanımladığımız bu noktada, Reuter'in Türkiye'de belediye istatistiklerine, il özel idareleri istatistiklerine ve genel istatistiklere yoğunlaşmasını tesadüf olarak göremeyiz.

tüm ki çeşmesinin tertemiz ve yerli taştan kesilmek suretile yapılmış yalağı içine su temiz çerçelenmiş bir borudan akıyor ve sonra aşağıdan gene aynı temizlikle akıp gitmesi temin edilmiş bulunuyordu. Bu çeşmenin üzerinde milli kahraman (Gillom Tell) in elinde tuttuğu ok ve yayı ile birlikte küçük, süphesiz iptidai, fakat bilhassa böyle olduğu için o derece içten tesir eden bir heykel vardı. Mahalli malzeme ile becerilmiş, mahalli vasıtalarından ve ana yorda karşı beslenen sevgiden doğmuş olan bu eser çalışkan bir halkın en fakir şartlar içinde yaşamakta olduğu yeri süslemesini bildiğinin bir sembolü idi.⁴

Malatya'daki bir minare harabesi, Reuter ailesine gönderilen kartpostal, Eylül 1936

Landesarchiv Berlin (LAb), ERep, 200-2, Nr. 449

Bu noktada, ekonominin temel prensiplerine ve faydacılık felsefesine

dayalı planlı şehircilik anlayışını yaymak için, Reuter'in modern yönetim sanatını uygulayacak genç kuşaklara hangi araçları kullanabileceklerini tavsiye ettiğine kısaca bakabiliriz.

ŞEHİRCİLİKTE BİLGİ ÜRETMENİN ARAÇLARI

Modern planlı şehircilik anlayışının gelişebilmesi için her şeyden önce bu konu hakkındaki bilginin toplanması, kategorilere ayrılması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Reuter yazılarında istatistiklere, akademik araştırmalara ve yabancı şehir haberlerine yer vermiş ve böylece bilginin üretilmesine katkı sağlamıştır.

Foucault 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkantilizm temelli yönetim sanatının bir parçası olmaya başlayan istatistiğin bir devlet bilimi olarak ortaya çıktığının, ancak 18. yüzyıl ortasından itibaren toplumu ilgilendiren bir bilim haline geldiğinin ve böylece ekonomik yönetim mantığının ayrılmaz parçası olduğunun altını çizer.⁴ Başka bir deyişle, Avrupa'da yönetim sanatının 18. yüzyıl ortasındaki dönüşümüne kadar, devletin yapısı ve hükümdarlığın işleyişi hakkında analizler yapmaya odaklanan istatistiğin asıl amacı devletin gücünü ve servetini en üst düzeye taşımaktır. Yeni modern dönem ile birlikte, istatistik toplumun devamlılık ve uygunluk (ölüm oranları, hastalık değerleri, kaza biçimleri gibi) kuralları ve bunların analizleri ile ilgilenmeye başladı. Böylece, yönetim sanatının amacı ve asıl aracı toplum oldu. İstatistiğin kullanımındaki hedef toplumun koşullarını iyileştirmek, sağlığını korumak ve servetini artırmak oldu.

İstatistiği modern yönetim sanatının en önemli aygıtlarından kişi olarak

tanımladığımız bu noktada, Reuter'in Türkiye'de belediye istatistiklerine, il özel idareleri istatistiklerine ve genel istatistiklere yoğunlaşmasını tesadüf olarak göremeyiz. Hazım Atıf Kuyucak'ın *Ulus* gazetesindeki, sistematik olarak toplanan bilgiden yoksun kalan işletmeleri pusulasız, haritasız ve barometresiz seyreden gemilere benzeten yazısına gönderme yapan Reuter belediye istatistiklerinin konumunu şöyle tarif eder:

Belediyelerin mesailerı hakkında itina ile işlenmiş ve sahil esaslara müsteniden elde edilmiş rakam mutaları mevcut olmadığı takdirde ne memleketin umumi menfaatlerinin mümessili sıfatile devlet, ve ne de münferiden belediye müsmir bir şekilde çalışamaz.⁴¹

O halde, titizlikle hazırlanmış istatistikler belediyelerin merkezi yönetim ile ilişkilerin belirlenmesinde ve belediyelerin birbirleri ile karşılıklı olarak yapacak verimliliklerinin ölçülmesinde başvuru kaynağı sayılırlar.

Yönetim faaliyetlerinin bir yansıması olan istatistiklerin kalitesi Türkiye'de henüz Avrupa ülkelerindeki standartları yakalamamış olsa da, Reuter yerel yöneticilerin desteği ile belirli bir zaman içinde ciddi ilerlemeler sağlanabileceğini belirtir. Avrupa belediyelerinden örnekler vererek, istatistik bilginin oluşturulmasında kavram tanımlarının belediyeleri ve Genel İstatistik Müdürlüğünü nasıl yanlış çıkarımlara götüreceğine değinir. Reuter fazladan hesaplamalardan ve eksik veri toplamalarından hangi pratik yollarla kurtulunacağını da basit matematiksel işlemlerle gösterir.⁴² Sonuçta, bilimsel metodlar kullanarak şehirli nüfusun artan sosyal ihtiyaçları anlaşılabilir ve belediyelerin

bu amaçlar doğrultusunda kaynak yaratmaları ve faaliyet alanlarını yürütmeleri kolaylaştırılabilir.

Bunlara ilave olarak, Reuter yüksek kaliteye sahip istatistiklerin elde edilmesi için yerel ve merkezi istatistik büroları arasındaki işbirliğinin artırılmasını, anketlerdeki soruların net anlaşılacak şekilde hazırlanmasını, soruların farklı yönetim kademlerinde kontrol edilmesini, bu konularda eğitilmiş uzmanların hazırlama sürecine daha etkin katılımlarını ve bilgilerin toplandığı kaynakların detaylıca incelenmesini tavsiye eder.⁶⁵ Bilgi toplanması esnasında sadece genel gelir ve giderlere bakılmamasını, aksine küçük vergiler, mülkiyet, arazi kullanımı, kültür, sağlık ve sosyal hizmetler ile ilgili konulara da yer verilmesini hatırlatır. Reuter, ayrıca, merkezi yönetimi temsil eden il özel idarelerinin personel yetiştirilmesinde, veri tabanına katkıda ve Belediyeler Bankası gibi kurumlarla bilgilerin karşılaştırılmasında daha verimli çalışmasını teşvik eder.⁶⁶

İstatistikler dışında, Reuter'in üzerinde durduğu şehircilik ile ilgili bilgi üretme alanlarından bir tanesi de akademik çalışmalara ilişkin çıkarımlardır. Alman şehir plancısı Hermann Jansen'in Türkiye'deki gezileri sırasında teknik asistanlığını yapmış

Alfred Cuda'nın tezinin Almancadan Türkçeye çevrilmesi için gösterdiği çaba buna örnektir.⁶⁷ Reuter'in bu teklifini iki ülke arasında bilgi transferinin ilginç örneklerinden sayabiliriz. Cuda tezinde Ankara, Adana, Gaziantep, Mersin, Tarsus, Ceylan ve İzmir'in şehir planlarını incelemekle kalmaz, aynı zamanda fotoğraflara, çizimlere, rakamlara ve Jansen'in analizlerine de yer verir. Türkçede o döneme kadar böyle bir çalışma olmaması, Cuda'nın tezini şehir plançıları kadar modern yönetim sana-

tını kullanacaklar için de ekonomik koşullar, şehir tarihi ve kentsel özellikler ile ilgili anlatımlarından dolayı cazip kılar. Aynı şekilde, Reuter, İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından basılan belediye istatistikleri hakkındaki kitaba teknik eleştiriler ve öneriler getirmiştir. Bunu yaparken, Reuter uzmanların ilgisini İstanbul Belediyesi ve İl İdaresinin verdiği rakamlarla çekmeye gayret etmiştir.⁶⁸

Reuter'in Türkiye'de 1930 yılından sonra yeni alfabe ile yazılmış şe-

Sokak görüntüsü, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), E Rep. 200-21, Nr. 294

Mersin'de bir iskele, kartpostal, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), E Rep. 200-21, Nr. 393

hircilikle ilgili bütün çalışmaları bir araya getirdiği listeyi yine başka bir yöntem olarak görebiliriz.⁴⁹ Kitapların, sekiz dergiden alınmış makalelerin ve *Kararlar Mevzuası*'nda bulunan 1937'den sonraki mahkeme kararlarının yer aldığı bu listedeki her madde için kısa bir tanımlama mevcuttur. Bibliyografya oluşturma denemesinde, Reuter bu eserlerin toplu olarak bulunduğu bir merkezî kütüphanenin eksikliğinin yanı sıra, Eğitim Bakanlığı'ndan çıkan eserlere, fakülte kütüphanesine ve *Belediyeler Dergisi*'ndeki yapısal dönüşüme de değinmiş ve böylece kullanılabilecek diğer kaynaklara genç kuşakların dikkatini çekmiştir. Benzer bir şekilde, Reuter 1935 yılında yayına başlayan *Belediyeler Dergisi*'nin ilk kataloğunu ortaya çıkarmıştır.⁵⁰ 1935 ve 1940 yılları arasındaki dönemi içeren katalogta Reuter dört ana kategori yaratmıştır: belediyeler, ülkeler, yazarlar ve konular.

Yabancı Şehir Haberleri adlı başlıkta Reuter'in yazdığı on makaleyi de bilgi üretme alanında başvurduğu yöntemler arasında ele alabiliriz. Avrupa'dan derlediği bu haberlerde yapmaya çalıştığı, genç meslektaşlarına şehircilikte nasıl uygulamalar (mezbahalar, kullanılmış maddelerin toplanması, ısınma projeleri, konut sorunu) olduğunu tanıtmaktır. Bir

bakıma, Reuter yurt dışına çıkma olanağı sağlanamamış öğrencilerine, kaymakamlara, valilere, belediye başkanlarına, meclis üyelerine ve çeşitli dallardaki uzmanlara okuduklarını hayallerinde canlandırarak görsel bir eğitim ve karşılaştırma imkanı sunmuştur.

SONUÇ

Bu makale Ernst Reuter'in Türkiye'de oluşturulmasını teşvik ettiği modern şehir yönetim sanatına dair çıkarımlarını, özellikle 1938 ve 1946 yılları arasında yayınladığı eserlerine yoğunlaşarak, üç bölümde incelemiştir. Birinci bölüm Reuter'in estetik, planlı, rasyonel ve teknik donanımlı şehircilik tanımına yer vermiştir. İnsan yaşam kalitesini esas kriter olarak benimseyen bu tanım, şehir, kasaba ve köylerde uygulanabilirliği anlamında kapsayıcı bir çerçeve oluştursa da, yerel koşulların belirleyici rolüne vurgu yapmıştır. Reuter'in bu tanımı, aynı zamanda, büyük, gösterişli ve insanı yabancılaştıran şehircilik anlayışının geleceğin modern yaşam tarzında yer alamayacağını hatırlatmıştır. İkinci bölüm Reuter'in geleceğin şehirlerinde nasıl bir yönetim sanatına gerek olduğuna ilişkin tarihsel çıkarımlarına yer vermiştir. Türkiye'de modern yönetim sanatını uygulayacak olan sınıfın özellikle

rine ve sorumluluklarına, Reuter'in üzerinde durduğu valî, kaymakam, belediye meclisi üyeleri ve belediye başkanı gibi örneklere dayanarak, değinmiştir. Ekonomi prensiplerinin ve faydacılık felsefesinin Türkiye'deki genç yönetici sınıfların yetiştirilmesinde nasıl uygulanabileceğini göstermiştir. Üçüncü bölüm modern yönetim sanatının vazgeçilmez parçası olan istatistikler, akademik araştırmalar ve haber kaynakları gibi bilgi üretim araçlarının nasıl oluşturulması ve kullanılması gerektiğini Reuter'in kendi çalışmaları üzerinden resmetmiştir.

Reuter, yukarıdaki bölümlerden anlaşılacağı üzere, modern şehircilik alanında bir kuramcı değildi. Ancak, sürgündeki yılları içinde Almanya, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden esinlenerek birçok teorik bakış açısını Türkiye'ye getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek tarife uzmanı gerekse şehircilik profesörü olarak görev aldığı yıllarda ülkenin birçok sorununu gözlemlemiş, uyarılarda bulunmuş ve şehircilikle ilgili her alanda pratik çözümler üretmeye çalışmıştır. Türkçeyi kısa zamanda öğrenmesi, hazırladığı raporlar, yayımladığı makale ve kitaplar, yaptığı geziler ve öğrencileri ile sağladığı bilgi alışverişi Reuter'i, sürgün yaşayan meslek-

Türkiye'de bir camii, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (LAB), Z. Rep. 200-a, Nr. 287

taşlarına kıyasla, eşine az rastlanır bir konuma getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında zor koşullarında (Batı) Berlin'in ilk belediye başkanlığı (1947 - 1953) görevini yürütecek olan Reuter, Türkiye'den ayrılmadan önce öğrencilerine ve genç politikacılara şehirçilik literatüründe modern yönetim sanatının inceliklerini takip edilebilecekleri bilgiyi kazandırmıştır. Batı Avrupa merkezli şehirçilik anlayışını doğruluk düzlemi olarak kullanan bu bilgi altyapısı, farklı coğrafi ölçekteki yerleşim alanlarına uygulanabilirliği sayesinde 1950'lerin sosyo-ekonomik dönüşüm ortamından günümüze neoliberal siddetine kadar olan dönemde, Türkiye'deki siyasi elit için geçerliliğini korumuştur. Aynı zamanda Reuter'in katkıda bulunduğu bu bilgi altyapısı yerel, ulusal ve ulu-

Ankara Ulus Meydanı, tarihsiz

Landesarchiv Berlin (IAB), FRep. 200-21, Nr. 35

sötesi alanların yönetimlerini, politik ekonominin ve faydacılık felsefesinin varsayımları sayesinde birbirine yaklaştırmış ve siyasi elite şehirçilik anlamında örnekler sunmuştur. Son olarak, Reuter'in katkılarını şehirlerde modern yönetim sanatının geçerli olabilmesi için gezip yerinde gören,

kendi araştıran, rasyonel, toplumun ihtiyaçlarını anlayabilen ve bu yönde çözüme odaklanan çok yönlü kuşakların yetiştirilmesinde yol gösterici sayabiliriz.

BARİŞ ÜLKER
BERLIN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ,
CENTER FOR METROPOLITAN STUDIES

DİPNOTLAR

- Hans E. Hirschfeld ve Hans J. Reichhardt, *Ernst Reuter Schriften Reden* (Berlin: Propälen Verlag, 1973), Cilt 2 (1922/1946), s. 497. Almanca'dan Türkçeye çeviri bana aittir.
- Fehmi Yavuz, "Prof. Ernst Reuter," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 23/3 (1968): s. 156.
- Bkz. Hans E. Hirschfeld ve Hans J. Reichhardt, *Ernst Reuter Schriften Reden* (Berlin: Propälen Verlag, 1973), Cilt 1 (1904/1922), Hirschfeld ve Reichhardt, *Ernst Reuter Schriften Reden* (1973).
- 1935 - 1939 yılları arasında Reuter'in tarifler üzerine hazırladığı bazı raporların listesi için bkz. Yavuz, "Prof. Ernst Reuter," s. 152-154.
- Hans E. Hirschfeld ve Hans J. Reichhardt, *Ernst Reuter Schriften Reden* (Berlin: Propälen Verlag, 1974), Cilt 3 (1946/1949), Hans E. Hirschfeld ve Hans J. Reichhardt, *Ernst Reuter Schriften Reden* (Berlin: Propälen Verlag, 1975), Cilt 4 (1949/1953).
- Bazı önemli eserler için bkz. David Barclay, *Schaut auf diese Stadt. Der unbekannte Ernst Reuter* (Berlin: Siedler Verlag, 2000), Willy Brandt ve Richard Lowenthal, *Ernst Reuter. Ein Leben für die Freiheit. Eine politische Biographie* (München: Kindler Verlag, 1965), Heinz Reif ve Maria Feichtinger ed. *Ernst Reuter. Kommunalpolitiker und Gesellschaftsreformer* (Berlin: Dietz Verlag, 2009).
- Rügen Keleş, "Der Beitrag Ernst Reuters zur Urbarmierung der Türkei," *Ernst Reuter. Kommunalpolitiker und Gesellschaftsreformer*, haz. Heinz Reif und Maria Feichtinger (Berlin: Dietz Verlag, 2009), s. 102-119, Rügen Keleş, "Ernst Reuter ve Kent Bilimi," *Ernst Reuter'in Anısına*, haz. Rügen Keleş (Ankara: Alman Kültür Merkezi, 1986), s. 40-65.
- Burcu Doğramacı, *Kültürtranser ve nationale Identität. Deutschsprachige Architekten, Stadtplaner und Bildhauer in der Türkei 1918-1927* (Berlin: Gebr. Mann, 2008).
- Esra Akcan, *Çevre ve Modern Olan. Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri* (İstanbul: YKY, 2009).
- Reiner Möckelmann, *Wartesaal Ankara. Ernst Reuter - Exit und Rückkehr nach Berlin* (Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2013).
- Keleş, "Ernst Reuter ve Kent Bilimi," s. 42.
- Ernst Reuter, "Komünlerin Kalkınması Usulleri ve Şehirçilik," *Belediye Dergisi* Cilt 4, Sayı 46, (1938), s. 17.
- Age, s. 18.
- Ernst Reuter, "Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri," *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt 11, Sayı 126, (1941), s. 243-249.
- Ernst Reuter, "Şehirlerin Nüfus Gelişmesi Dört Genel Sayımın Sonuçları," çev. Fehmi Yavuz, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, (1946), s. 784-785.
- Reuter, "Komünlerin Kalkınması Usulleri ve Şehirçilik," 22.
- Michel Foucault, "Governmentality," *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, haz. G. Burchell, C. Gordon ve P. Miller (Chicago: University of Chicago Press), s. 90-97.
- Ernst Reuter, "Kaylarımız Ne Gibi Şehirçilik İşleri Yapılabilir," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 66 (1941), s. 9-13.
- Ernst Reuter, "Şehirlerimizin Gelişme Problemleri," çev. Bekir Sıtkı Baykal, *Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 15 (1943), s. 149-166, Almanca metin: "Die Entwicklungsprobleme unserer Städte," *Nachlaß Ernst Reuter*, REP 200 acc 2316, Nr. 56, Landesarchiv Berlin.
- Ernst Reuter, "Şehir Planında İktisadi Kaideler," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 64 (1940), s. 19.
- Age, s. 19-21.
- Reuter, "Komünlerin Kalkınması Usulleri ve Şehirçilik," s. 20-21.
- Ernst Reuter, "Mesken Mesleğinin Halli Çareleri," *Arkiitekt*, Sayı 11-12 (1943), s. 270-271.
- Ernst Reuter, "Memur Yetiştirme Mesleğine Dair," çev. Muhtar Yazır, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Cilt 11, Sayı 129 (1941), s. 370.
- Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège De France, 1978-79* (New York: Palgrave MacMillan, 2008), s. 6-8; Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège De France, 1977-78* (New York: Palgrave MacMillan, 2007), s. 285-306 ve 311-341.
- Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 9-19.
- Age, s. 29-60.
- Ernst Reuter, "Teknik, Güzel Sanatlar ve Şehirlerin İdaresi," *Arkiitekt*, Cilt 12, Sayı 11-12 (1941), s. 265.
- Siyasal Bilgiler Okulunun geçirdiği aşamalar konusunda bir kronoloji olarak bkz. M. Murat Baskıcı, "Mekteb-i Mülkiye'den Siyasal Bilgiler Fakültesine 190 Yılım Kronolojisi," *Mülkiye Dergisi*, Cilt 33, Sayı 256 (2009), s. 249-276.
- Reuter, "Memur Yetiştirme Mesleğine Dair," s. 371.
- Age, s. 374.
- Reuter, "Teknik, Güzel Sanatlar ve Şehirlerin İdaresi," s. 268.
- Reuter, "Memur Yetiştirme Mesleğine Dair," s. 378-379.
- Ernst Reuter, "Küçük Belediyeler Meslesi," *Arkiitekt*, Sayı 13-4 (1945).
- Yavuz, "Prof. Ernst Reuter," s. 156-162.
- Ernst Reuter, "Küçük Belediyeler Meslesi," *Arkiitekt*, Sayı 5-6 (1945), s. 76-78.
- Ernst Reuter, "Belediye Reisliği," çev. Adnan Kolat, *Arkiitekt*, Sayı 7-8 (1943), s. 174.
- Reuter, "Belediye Reisliği," s. 176.
- Ernst Reuter, "Mahalli İdarelerle Devlet Arasındaki Münasebetler," (çev. Muhtar Yazır, *Siyasal İlimler Mecmuası*, Cilt 10, Sayı 116 (1940), s. 387-392 ve Cilt 11, Sayı 117 (1940), s. 446-454.
- Ernst Reuter, "Belediye Meclisleri Azalarının Hak ve Salahiyetleri," *Arkiitekt*, Sayı 3-4 (1943), s. 87.
- Reuter, "Belediye Meclisleri Azalarının Hak ve Salahiyetleri," s. 89.
- Foucault, "Governmentality," s. 96-99.
- Ernst Reuter, "Belediye İstatistiği," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 68 (1941), s. 40.
- Age, s. 31-35.
- Ernst Reuter, "Mahalli İdareler İstatistiklerinin Emmevniyeti ve Bunların İnzamında Gözetilen Esaslar," çev. Y. Saim Ataşan, *Konjektür*, Sayı 9-12 (1941), s. 22-31.
- Ernst Reuter, "Vilayet Hususi İdareleri İstatistiği," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 70 (1941), s. 10-14.
- Ernst Reuter, "Türkiye'de Şehirçilik Hakkında Bir Kitap," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 64 (1940), s. 28.
- Ernst Reuter, "Belediyeler İstatistiği 1929-1938," *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (1942), s. 393-398.
- Ernst Reuter, "Türk Dilinde Bibliyografi," *Belediye Dergisi*, Cilt 6, Sayı 72 (1941), s. 14-29.
- Age, s. 14-29.

AYHAN ERSOY VE DENİZ TÜRKER İLE SÖYLEŞİ: MODERN OSMANLILARIN KÖK ARAYIŞI

SEFA ASLAN - İREM BARKIN - EMİN ÇELİK

10 Mayıs-30 Eylül tarihlerinde Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde görücüye çıkan, Modern Osmanlıların kök arayışına yeni bakış açıları kazandıracak "Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)" sergisini, küratörleri Ahmet Ersoy ve Deniz Türker ile konuştuk.

Emin Çelik: Serginin oluşum hi- kayesinden başlamak istiyoruz. Arşivlere ulaşmanız nasıl oldu?

Ahmet Ersoy: Biraz arka plan vermek gerekir ise dedektiflik hikayesi, Ömer Koç'un bir müzayededen aldığı üç albüm ile başladı. Bu albümler hakkında o zaman bilinen tek şey Bismarck Kütüphanesi'nden çıkmış, yani Bismarck'a hediye edilmiş olduklarıydı. Görülebileceği gibi oldukça akademik bir sergi oldu, bu üç albüm üzerinden geniş albüm taramaları sonucunda bambaşka alanlara yayıldı. Bu sayede bunun resmi ve geniş bir keşif gezisi olduğu ortaya çıktı. Başbakanlıktaki araştırmadan mesela, bu Söğüt ve civarına yani Osmanlı'nın kökleştiği topraklara yapılan keşif gezisinin lahiyası, yani resmi raporu ortaya çıktı. Bu lahiya ve onun lahiyasında nerelere gidildiği, nelerin gözlemlendiği, coğrafyası, ekonomisi, etnografyası ve anıtları hakkında oldukça detaylı istatistiksel bilgiler bulunmaktaydı. Bunlara ulaşmak bizim için çok önemli bir merhale idi. Nadir Eserler'deki Yıldız Koleksiyonu'na baktığımız zaman da bu üç albümün muadili dokuz albüm daha bulduk. Bunlarla beraber keşif ekibinin kendi fotoğrafları ve diğer eserleri ortaya çıktı. Bu eserler arasında bölgeye dair karakalem çizimler ve yağlı boya tablolar bulunuyordu. Haritalar da yapmış oldukları bilinmesine rağmen onlara ulaşamadık.

Ama sonuç olarak bunun oldukça etraflı bir bilgi toplama misyonu olarak düşünüldüğü ortaya çıkmış oldu. Bunun da iki amacı var; birinci amacı, köklere ve Osmanlı Devleti'nin doğuşuna ilişkin entelektüel ve siyasi bir ilgiyi fotoğraf gibi yeni ve bilimsellik iddiası olan teknolojik bir araç ile belgelemek, ikinci amacı ise o bölgeyi lojistik bir bakış açısı bağlamında siyasi, ekonomik ve sosyal olarak anlamaya çalışmak. Bunun nedeni ise belgelerden anlayabildiğimiz kadarı ile planlanan Anadolu demiryolunun buradan geçecek olması.

Deniz Türker: Bir şey daha eklemek gerekir ise II. Abdülhamit 1885 senesinde Hüdavendigar Vilayeti'nde yeni bir sancak oluşturuyor, Ertuğrul Sancağı. Bu keşif gezisinden yaklaşık bir yıl kadar önce. Keşif gezisinde belgelenen kasabalar ve köyler bu yeni sancağın parçası olan mekanlar. Buradan da zaten keşif gezisinin temel amaçlarından birinin, bu yeni kurulacak sancağı ve onun nasıl işleyeceğini anlamaya çalışmak olduğu çıkarılabilir. Anadolu demir yolu hattı hikayesi de yöreyi kalkındırmayı hedeflediği için amaçlarla birebir örtüşmekte. Kısacası "Ertuğrul" ismine sahip bu sembolik sancağın katmanlı belgeleme hikayesinin fotoğrafları bunlar.

Ahmet Ersoy: Bunun üzerine bir başka saptama yapmak gerekir ise o dönem bütün Hüdavendigar Vilayeti

sancılı bir süreçten geçmekte; 1855'te yaşanan büyük deprem ile bölgedeki konar-göçerlerin ve Rus Harbi sonrası gelen muhacirlerin iskan problemleri yüzünden, idarenin bu riskli zıtlama ortamı sebebi ile hareket ettiğini de düşünmekteyiz.

Sefa Aslan: Burada ulusal kimliğin oluşumuna giden ideolojik bir vurgudan bahsedebilir miyiz?

Ahmet Ersoy: Kesinlikle, hem fotoğrafların altyazılarına hem de lahiyanın metnine baktığımız zaman çok yoğun olarak Söğüt civarına dair bir tarih misyonu aslında. Bunu hem mekanda hem zamanda bir seyahat olarak düşünüyorlar. Bizi bu açıdan en çok heyecanlandıran hususlardan birisi fotoğraf gibi belgesel gerçekliğe sahip olduğunu iddia eden yepyeni bir teknolojik unsurun 15. yüzyıldan beri ortaya çıkmış tarih anlatıları, hanedan mitleri ve aşiret hafızası gibi eski bilgi türleri ile bir araya gelmiş olması. Burada fotoğrafın bilimsel temsilcilik kudreti ile bu muğlak kurgusal anlatımlar bir cisme bürünüyor ve gerçeklik kazanıyor, bu anlamda fotoğrafın ideolojik bir aygıt olduğunu söyleyebiliriz. Tabii bu çok daha geniş bir yönelimin parçası. Biliyoruz ki II. Abdülhamit'ten daha önceki geç Tanzimat Dönemi'nde de imparatorluğun Türk-Türkmek köklerine doğru bir ilgi doğuyor. Bu ekibin lideri Mehmet Emin de zaten

Ahmet Vefik Paşa ile çok yakından ilişkileri olan bir kişi. Dolayısı ile bir taraftan hanedanın köklerine ve imparatorluğa, bir taraftan da Türk ve Türkmen kültürüne dair yeşermekte olan entelektüel bir ilginin varlığından söz edilebilir. Biraz Avrupalı oryantalistleri okuyarak, biraz kendileri gidip görerek bir şekilde bu misyonun çerçevesini oluşturmaya çalıştıklarını görüyoruz. Buradan da çıkarabiliriz ki Söğüt ve civarındaki ekonomik kalkınmaların yanında bölgede bir kültürel miras merkezi oluşturma amacı var. Bu amaç doğrultusunda restore edilen veya yeniden inşa edilen bina sayısına bakıldığında başarılı olduğu söylenebilir.

Deniz Türker: Örneğin Bursa, 1855 depreminden sonra ciddi bir şekilde elden geçmiş oluyor. Ahmet Vefik Paşa'nın önyak olması ile 14. ve 15. yüzyıl yapıları birer birer yeniden eski hallerine getiriliyor. Büyük ihtimalle Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi'nin yeniden elden geçirilmesi imparatorluğun ilk anıtlarını tespit etme ve onlara insanları çekme amacı sayesinde bu sürecin bir uzantısı halinde geliyor.

Ahmet Ersoy: Bir ekleme yapmam gerekir ise bu albümlerin içeriğine biraz daha bakıldığında farklı kategorilerden bahsedilebilir. Bir, şehir panoramaları. İki, Osmanlı tarihinin önemli olaylarının gerçekleştiği mekanlara ait manzaralar. Üç, mimari fotoğraflar, özellikle erken Osmanlı dönemine ait olmak üzere anıtlar. Son olarak sergide görülebileceği gibi bu projeye özgün olan bölgede yaşamakta olan göçer Türkmen Yörüklerin etnografik fotoğrafları. İdeolojik açıdan bunu da unutmamak gerek; ne de olsa mimari özelliklerin, şehirlerin ve maddi birçok özelliğin yanı sıra imparatorluğun başından beri değişim göstermediğini düşündükleri bir Türkmen grubu belgeleme çabaları var. Anıtlarda gördükleri arkaik ve romantik anlamı bölgedeki yörükler ile ilgili de bir o kadar güçlü hissediyorlar ideolojik açıdan.

İrem Barkın: Keşif ekibine dönerek olursak, bu ekip kimlerden oluşuyordu?

Deniz Türker: Ekibin başındakiler o dönem sultana en yakın olan figürlerden Mehmet Emin Bey, II.

Abdülhamid'in mabeyncilerinden biri. Dağıstanlı, Marsilya'da okumuş, babası ipek tüccarı. Kendisi belli bir noktada İstanbul'a gelip eğitimini Galatasaray'da tamamlıyor. Görevine, II. Abdülhamid'in Yıldız Kütüphanesinde başlıyor. Çok iyi bildiği Fransızcasıyla sabahları Sultan Abdülhamid'e çeviriler yapıyor; akşamlarıysa ona, Sherlock Holmes'un dedektif romanlarını okuyor. Çok yönlü ilgileri olan Mehmet Emin saraydaki mimari yapı işleri ile ilgileniyor, etnografik ve zoolojik kitaplar da yazıyor. Birazdan bahsedeceğim Muhibbe Darga'ya ait seyahatname önsözüne göre bu sergi açısından önemli olarak 1877 senesinde ciddi bir bunalıma giriyor ve Orta Asya ile Hindistan'a doğru bir seyahate çıkıyor. Bu gezisine dair yazdığı seyahatname Ahmet Mithat tarafından önce Tercüman-ı Hakikat'te sonra da ayrı bir kitap olarak basılıyor. Kendisi aynı zamanda çok sevdiği Jules Verne kitaplarını Osmanlıcaya çeviren ilk kişi. Kendisinin böyle bir ekibin başında olması hiç şaşırtıcı değil. Abdülhamid'in bu tip projelerine çoğunlukla yolladığı kişiler "asker ressam" yani Mühendishane ve Har-

biye mezunları ile hocaları. Bu keşif grubundaki en bilindik kişi o yıllarda yeni mezun olmuş Hoca Ali Rıza, onun da Nadir Eserler koleksiyonunda bulunan bu keşfe dair karakalem resimleri var. Bir diğeri ise fotoğrafçı ve ressam Ahmet Emin Sururili. Bu kişilerin dışında Lefke panoramalarını yapan ve daha sonra yağlı boyalar yapan Ahmet Şekür'dan da bahsedilebilir. Bu dört kişi hakkında bulunan bilgiler diğer figürlere kıyasla çok daha fazlaydı.

Emin Çelik: Peki bu serginin yapısına göre, gelen izleyiciler keşfe ait kronolojik bir sırayı mı takip etmekte?

Ahmet Ersoy: Hayır, aslında tematik bir akışı var. İlk önce genel siyasi diplomatik bağlamı verilmekte, Bismarck ve Almanya ile Osmanlı ilişkileri üzerinden. Daha sonra ise keşif ekibi figürlerine dair bir kı-

sım var. Bundan da sonra Ertuğrul Sancağı'nın oluşumuna dair bilgiler var. Bunu ise şehir panoramaları, manzaralar ve anıt fotoğrafları ile ilgili bir kısım takip ediyor. Bunun da sonucunda özellikle Karakeçili Türkmenleri olmak üzere bölgedeki Yörüklerle dair bulunan bulgular gösterilmekte, Karakeçililerin buradaki önemi, bu yeni yeni iskan edilen Yörüklerin, keşif grubuna Ertuğrul Gazi ile Horasan'dan geldiklerini ve Kayı boyuna mensup olduklarını söylemesi idi. Bu Yörükler ile ilk karşılaşma anına dair çok çarpıcı bir fotoğraf var. Bu fotoğrafta Yörükler ile beraber keşif grubunun parçası olan bir Osmanlı yetkilisi var. Bu gerçekten karşılaşmanın en önemli resimlerinden biri. Sergi, Yıldız Arşivleri ile ilgili olan bölümle kapanıyor. Bu kısımda arşivin genel olarak nasıl işlediği ve içeriklerinin nasıl saklandığı gösteriliyor. On iki albümlük arşivin Bismarck'a gönderilen üçü dışında-

kiler daha sonraki yıllarda bütün olarak saklanmıyor, içerilerindeki fotoğraflar yayılmaya başlıyor. Bunlardan Library of Congress ve British Library'ye yollananlar, daha sonraları başka hediye albümlerinde içine karışıyorlar. Üzerlerinde imza olmadığı için Abdullah Kardeşler tarafından imzalanan bu fotoğraflar onların fotoğrafları olarak anılmaya başlıyor. Bazı fotoğraflar ise Malumat ve Servet-i Fünun gibi dergilerde yayınlıyor. Bu topluma yayılan fotoğraflar farklı basın mecralarındaki rolleri ile yeniden hayat buluyor. Birçoğu genel olarak otonom olmayan ve atıl durumda olan bu fotoğraf, dışarıdaki medya iklimi ile yoğun olarak alakalı ve zamanı gelince servis edilmek üzere hazır tutuluyor. Bu sebeptendir ki en kötü durumdaki (mesela kırık merceklerden gelen) fotoğraflar bile arşivsel önemleri sebebi ile kütüphanede tutuluyor.

Sefa Aslan: Bismarck'a gönderilen üç albümün içeriği İstanbul'da kalan dokuz albümden farklı mıydı? Bir alt mesaj veya yönlendirme içeriyor muydu ya da daha açık soracak olursak Bismarck bu albümden ne gördü ya da ne görmesi istendi?

Deniz Türker: Altyazılarda bu gösterilen manzaranın tarihselleştirme hikayesi var, dolayısı ile "Bilecik'te çatma üretiliyor" ya da "Bursa'da termal tesisler var buraya da tren gelse çok iyi olur, turistik potansiyeli var" gibi hikayeler anlatılıyor. Evet, o var ama bir yandan da fotoğrafların altında ciddi bir tarihsel anlatı yerleştiriliyor. Mesela Osman'ın Köse Mihal ile savaşı, Ertuğrul Gazi'nin savaşa giderken çocuklarını, eşyalarını ve ailesini sakladığı kale... Yani bunlar sırf Anadolu demir yolu hatını heyecanlı kıldırarak şeyler değil. Bu dönemde bütün küçülmeye başlayan Avrupa imparatorluklarında ciddi bir şekildedeköklere dönüş, kökü anlama, kökü anlayış hikayesi var. Yani bu sadece Osmanlı'ya ait bir arayış hikayesi değil. II. Wilhelm'in Bismarck'tan sonra bu konuyu ciddi bir biçimde ele aldığını, yazıp çizdiğini, Vikinglere yoğun ilgi duyduğunu

biliyoruz. Dolayısıyla tarihe ve özellikle köklere doğru olan ilgiyi bilen bir ekip bu altyazıları yazıp, belirli fotoğrafları seçiyor, çekilmiş olan yüzlerce fotoğrafın içerisinde. Bu diğer dokuz albümde aynı fotoğraflar da var ama başka fotoğraflar da var. Yani aynı albümlerin dokuz ayrı kopyası gibi değil. Dolayısı ile aradan fotoğraf seçme, numaralandırma ve altına hikayesini yazmak oldukça düşünülmüş hamleler.

Ahmet Ersoy: Benim hissim şöyle: on iki albüm hazırlanmış bir şekilde, Bismark'a yollanan üçü dışında bakıyorsunuz bazı albümler sadece Osmanlıca altyazılı, bazı albümler sadece Fransızca altyazılı, dolayısı ile muhtemel izleyici kitleleri ve hedefler düşünülerek yapılmış bunlar. Benim tahminim o noktada Almanya ve Bismarck ile yakınlaşmada bütün bu yol hikayesinin iyi bir kesitini veren üç temsili albüm hem bir taraftan çok yoğun etnografik fotoğrafların, bir taraftan da Bursa'yla ve oradaki ekonomik potansiyel ile ilgili fotoğrafların harmanlandığı temsili bir set olarak hazırlanmış. Bunlar tabii ki Almanya'ya yollananlar, başka bir vesile ile başka bir üç tane de pekala Fransa'ya da yollanabilir.

Deniz Türker: Son bir şey daha söylemek istiyorum bu üç albüm ile alakalı. Fotoğraflar albümlere citlenmiş fotoğraflar değil, dolayısı ile üç albümde de belli bir hikaye anlatılırsa da ilk gönderildiklerinde onları hemen anlamak mümkün değil. Ama her albüme düşen ayrıştırılmış fotoğraflara baktığımda benim hissiyatım ilk albümde; Osmanlı'nın ilk doğup yerleştiği yerleri, Söğüt, Yenışehir, Eskişehir ile başlayarak, kronolojik bir şekilde sokmuşlar gibi gözüküyor. Yani bu üç albümü epey üstüne düşünerek bölüştürmüşler.

Ahmet Ersoy: Yıldız Koleksiyonu'na baktığımız zaman bunların muadili başka gezi albümleri de var henüz haklarında çok şey bilmediğimiz. Kimisi saray tarafından ısmarlanmış, kimisi de birtakım memurların hazırlayıp saraya hediye ettikleri albümler. Bunların dışında bir de

bu etnografik fotoğraflardan bahsedildiğinde altını çizmek lazım, çok sayıda Abdülhamid'in kendi toplattırdığı etnografik albümler var; Amerikan yerlilerini, Rusya'daki kırsal toplulukları, Orta Asya topluluklarını, Hindistan topluluklarını konu edinen. Dolayısıyla, bunların bir kesiti alındığı zaman anlıyoruz

farklı anlamları var bu fotoğrafların. Abdülhamid'in tam da bu dönemde kendi kütüphanecisine ve Mualim Naci gibi entelektüellere erken Osmanlı dönemi ve o dönemdeki aşiretler ile ilgili ciddi araştırmalar yaptırdığını görüyoruz. Belki sizin başta sorduğunuz soruya geri dönmek gerekirse insanların genelde ka-

nuz ki sarayda o dönem resmi olarak çalışan fotoğrafcıların antropolojik fotoğrafcılıkla ilgili çok iyi hisleri var. Bunun ne gerektirdiğini ve onun uluslararası dilini çok iyi biliyorlar ve bunu da doğrudan fotoğraflarında gösteriyorlar. Yörük fotoğraflarını gören o dönemde herhangi bir uluslararası seyirci bunların belirli bir bilimsel iddiası ile o dönemin görsel antropolojik normları içinde yapıldığını, yani bilimsel ağırlıkları olduğunu görür. Bu sebeptendir ki hediye albümü olarak hazırlandıkları zaman arkalarında böyle bir şey de var. Sadece yerel bir çeşni renk olarak değil, imparatorluğun ne kadar büyük bir bilimsel girişimde bulunduğunu da gösteriyor. Bir taraftan şöyle bir şey düşünülebilir: Diyelim ki Bismarck (ne kadar baktı bu albümlere bilmiyorum, muhtemelen çok bakmamıştır) baktığı zaman etnografik formatta çekilmiş egzotik insan fotoğrafları olarak görecektir birçok standart Avrupalı seyirci gibi. Ama Osmanlı seyircisi için tabii çok daha

fasında daha çizgisel şablonlar var: Tanzimat, Kimlik Politikaları, seküler Osmanlılık, Abdülhamid ile birlikte Panislamist bir ümmetçilik, İttihat ve Terakki ile gelen bir Türkçülük gibi... Aslında tüm bu kimlik kavramları arasında çok geçişken bir yapı olduğunu görüyoruz. Antropoloji bilgisi çok emekleme sırasında olsa da 1880'li yıllarda İslamcı stratejinin yanında proto-Türkist bir entelektüel ilginin olduğunu da yadsıyamayız. Mehmed Emin'nin Orta Asya seyahat kitabının girizgahını Ahmet Mithat yazıyor mesela, onu okumanızı çok tavsiye ederim. Orta Asya'dan "Valide Vatan" diye bahsediyor ve "bizim atalarımız onlardır; onlar değişmeden kalmış, biz ise değişmiş" gibi bizim Türkçülük ile özdeşleştirdiğimiz birtakım fikirlerin nüvesi aslında hâlihazırda var.

Deniz Türker: Sergi ziyaretçisi çoğunlukla "vay işte Abdülhamid'de bunu düşünmüş, büyük deha" gibi görüyorlar, aslında bu böyle değil,

19. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı entelektüellerinin ilgi duymaya başladığı, yazdığı, çizdiği bir olgu, bunlar da onların bir tezahürü gibi. Abdülhamid Karakeçilileri keşfediyor gibi bir hikaye aslında yok.

İrem Barkın: Panorama altlarındaki yazılardan bahsettiniz, orada sizin dikkatinizi çeken ilginç, vurucu öğeler var mıydı?

Deniz Türkler: En can alıcısı, en tatlı İbnü'nî Panoraması'nın altındaki alt yazı. Alt yazının başlangıcında jeolojik yapılardan bahsederken bir anda "Burası Osman Gazi'nin, Şeyh Edebalı'nın kızı Mal Hatun'a aşık olduğu ama babası Şeyh Edebalı'nın kızını o noktada vermediği ve sonrasında Bizans feodal beyi Köse Mihal ile yaptığı savaş sonrasında ki kahramanlığı sonucu Mal Hatun ile evlenebildiği yerdır" demek. Bunun gibi alt yazılarda tahmin etmediğiniz tarihsel metinler var. Herhalde Mehmet Emin yazmıştır diye düşünüyoruz.

Ahmet Ersoy: Daha önceden de belirttiğimiz gibi çok köklü ve katmanlı

bir bilginin üzerine yerleştiriliyor bu fotoğraflar. Altyazılara bakıldığında zaman kah Hammer'den alınmış kah Aşik Paşazade'den alınmış fragmanların sentetik bir biçimde bir araya geldiğini görüyoruz. Çok da baştıcı bir şey değil bu, o dönemdeki bütün tarihler böyle yapıyorlar. Ama bunu görsellik de birebir ilişkili olarak kullanıyor olması o döneme has yeni bir yaklaşımı gösteriyor bize.

Deniz Türker: Bir de tabii ki, askerlerin kadın kılığına girmesi var Aşık Paşazade'den.

Ahmet Ersoy: Osman Gazi'nin, bir Bizanslı beyin düğünde öldürüleceğini öğrenmesi üzerine kendi askerlerini kadın kılığına sokup düğüne dahil ederek, içeride herkes sarhoşken nasıl o şehri işgal ettiğini uzun uzun anlatıyor. Eğer bu altyazıyı okumadan resme bakıyorsanız onu çok sıradan bir şehir panoraması olarak görebilirsiniz.

Deniz Türker: Belki söylemekte fayda var şu aşamada, bu döneme kadar Osmanlı hanedanı hikayesi özellikle minyatürlerde Osman ile

başlıyor. Ertuğrul'un ismi var ama portresi hiçbir zaman yapılmıyor. Bu noktada başlangıcı Ertuğrul Gazî'ye çekme ve onun etrafında hanedarı tarihini yazma ve kurgulama başlıyor. Söğüt Ertuğrul Gazî Türkiye bu keşif ekibinin fotoğrafı olması ve derlemesi sonucunda ciddi bir renovasyona giriyor ve etrafı temizleniyor. Birtakım Bizans mezarları kaldırılıyor ama Osmanlı hanedanına ait mezar taşları tutuluyor, onlara ait mezar taşları numaralandırılıyor ve ne oldukları altıyazılara veriliyor. Bunun yanında Yörüklerin halen daha sürdürdükleri bir türbe ziyareti geleneği var, yeni bir oğlan çocuğu doğduğunda türbeye gidip etrafında dölünen.

Ahmet Ersoy: Ve bu resmi bir merasime dönüştürülüyor keşif gezisinden sonra. 1890'ların başlarında Ertuğrul Gazi Türbesi restore ediliyor ve bu gayri-i resmi olarak yapılan türbe ziyareti bir anda resmi bir formata dönüştürülüyor. Türbe ziyaret derken bunu sadece Yörüklerin yaptığını düşünmemek lazım, bölgedeki Rumlar ve Ermeniler de gidiyorlar. Ama özellikle Abdülhamid, Karakeçilileri seçip onlara çok daha yoğun bir Sünni Müslüman vurgusuna sahip resmi bir tören yaptırıyor. Türbeye gidiliyor, kurbanlar kesiliyor, Abdülhamid'e dualar ediliyor, mevlit okunuyor. Bu şekilde "İhtifal" denilen yeni bir merasim oluşturuluyor, halen devam ediyor bu merasimle. "Ertuğrul Gazi Günləri" adı altında, Sergide biraz bunu da vurgulamaya çalıştık. İlk bu merasimin kurgulandığı yıl aslında Abdülhamid'in o dönemin medya teknolojilerine olan ilgisiyi gösteriyor. İlk merasimin her anı fotoğraf ile belgeleniyor, telgraf ile saraya bildiriliyor ve o dönemin yandaş medyası olan *Malumat* dergisinde çıkarılıyor. Bir anlamda bu merasim Söğüt ve havalisine kısıtlı kalmak yerine medya olayı haline getiriliyor ve o şekilde de günümüze kadar devam ediyor, bir medya olayı olarak. Bu yüzden sergide birinci İhtifal ve daha sonra 70'lerde 80'lerde TRT arşivlerinden bulduğumuz Ertuğrul Gazi Şenlikleri'ne ait görüntülerı bakışmalı olarak bir araya koyduk.

۱- در این کتاب، در هر فصل، در ابتدا، یک یا دو آیه از قرآن مجید، که در آنجا، به بیان موضوع آن فصل، اشاره شده، درج شده است. این کار، به منظور، آشنایی بیشتر، با موضوع، و همچنین، یادآوری، و تقویت، فهم، و درک، مطلب، است.

Adım Adım Anadolu®

Ağustos ayında Anadolu'daki farklı medeniyetlerin
akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya
devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

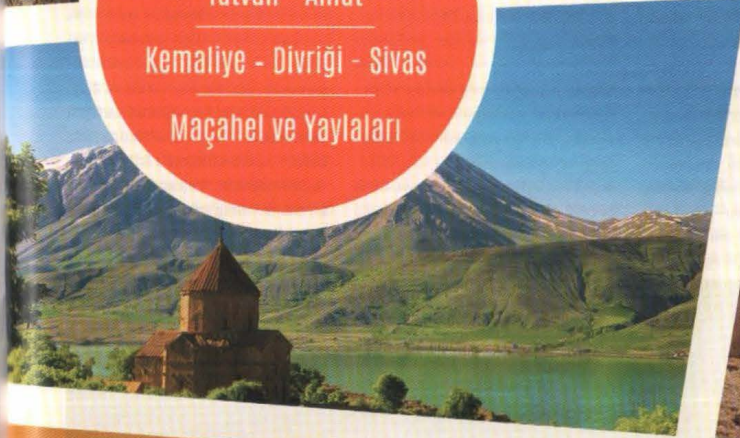

23 - 26 Ağustos

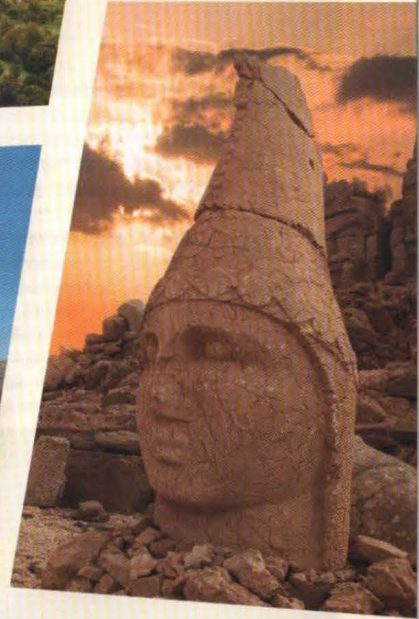
İshakpaşa - Van
Tatvan - Ahlat

Kemaliye - Divriği - Sivas

Maçahel ve Yaylaları

24 - 26 Ağustos
Göbeklitepe'den
Nemrut'a Yolculuk

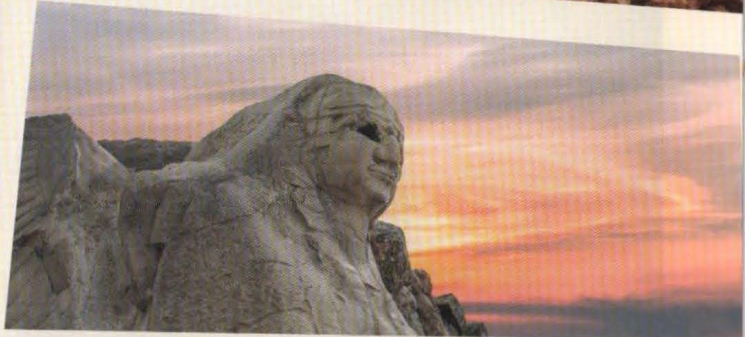

22 - 25 Ağustos

Hitit Güneşi Hattuşaş:

Çorum - Amasya

Merzifon - Ankara

ÇİNE-TEPECİK HÖYÜĞÜ VE BÖLGELERARASI KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLER

SEVİNÇ GÜNEL

Gerek arkeolojik kanıtlar gerekse filolojik veriler Çine-Tepecik merkezinin, Kalkolitik Çağ'dan Roma dönemine kadar uzanan dönemde, batıda Ege dünyası, doğuda ise Hititlerle bağlantıları olan ve bu bağlamda bölgelerarası kültürel etkileşimi yansıtan bir kent konumunda olduğunu göstermektedir.

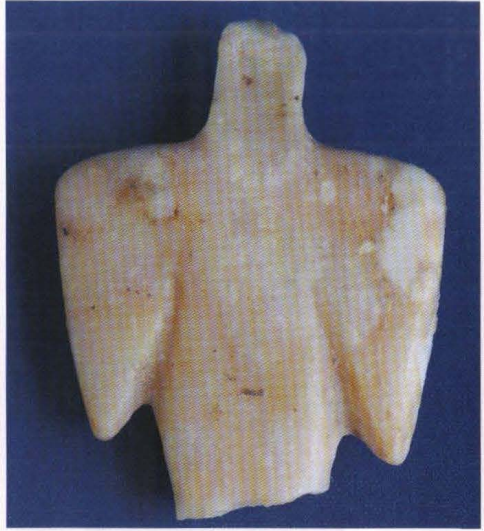
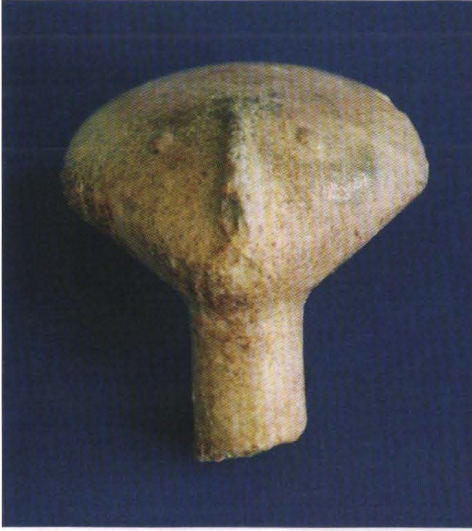
Batı Anadolu Bölgesi'nin Tunç Çağları ve daha erkene uzanan kültür tarihinin gelişiminde ekoloji, bitki örtüsü ve doğal kaynaklar önemli faktörler olarak görülmektedir. Bölgenin coğrafi konumu, yerleşim birimlerinde kendine özgü yerel kültürün yanı sıra bölgelerarası iletişimi öne çıkaran bir kültürel etkileşimi yansıtmaktadır. Neolitik dönemden itibaren kültürel ve ticari anlamda, doğal yollar önemli bir rol oynamış ve belli rotaların oluşmasında belirleyici olmuştur. Bölgenin en

derin vadisi olan Büyük Menderes havzası, yerleşime uygun koşulları sağlamanın yanı sıra ulaşımına olanak sağlayan doğal yollardan biridir. Büyük Menderes ve yan kollarının oluşturduğu rotalar, tarıma dayalı bereketli topraklarda yerleşmelerin konumunu, yayılımını ve aynı zamanda bölgelerarası kültürel birlikteliği ortaya koymaktadır. Bu bölgede, Çine Çayı'nın uzandığı ova, tarih öncesi dönemlerden itibaren geniş bir zaman diliminde ilgi odağı olan bölgeler arasındadır.

Çine ovasındaki konumuyla Tepecik Höyüğü, Kalkolitik Çağ'dan Roma dönemine uzanan kültür kalıntılarını vermektedir. Höyüğün kronolojik gelişiminde en erken arkeolojik kanıtlar Kalkolitik Çağ başlarına uzanmaktadır. Bu dönem, tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşamın varlığını yansıtmakta ve çevre kültürlerle benzer sosyo-kültürel verileri ortaya koymaktadır.¹ Yaşam koşullarında tarıma dayalı üretimin öne çıktığına, silo işlevine sahip mimari kalıntılar ve buluntular ışık tutmaktadır.² Yer-

Çine-Tepecik Höyüğü, mimari kalıntılar

'Kilia tipi'
figürin başı,
Kalkolitik Çağ
(solda)

'Kilia tipi'
figürin gövdesi,
Kalkolitik Çağ
(sağda)

leşmede çanak-çömlekler, öğütme taşları ve dokuma tezgahlarına ait ağırlıklar Kalkolitik insanının günlük yaşamlarını şekillendiren ipuçlarını oluştururken, en yoğun tükettikleri sığır, koyun, keçi, alageyik ve karaca hayvan türlerine ait kemikler beslenme geleneklerinin de anlaşılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda, obsidyen ve çakmaktaşı dilgi ve dilgicikler, işlenmiş kemik aletler, tarım ve hayvan kaynaklarına dayalı en yoğun kullandıkları ve geliştirdikleri aletlerdir. Öte yandan Kalkolitik insanının tasvir sanatına yönelik eğilimlerini, seramik ve figürinlerde, bu döneme özgü uygulamaları sanat anlayışıyla

anlamak mümkündür. Kaplar üzerine farklı bezeme tekniklerin ve motiflerin uygulandığı zengin bir seramik repertuarı görülmektedir. Kapların yüzeyinde perdah bezeme, kazı bezeme ve kabartma bezeme tekniklerinde görülen motifler bir moda olarak benimsenmiş olup, seramik ustalarının becerilerini yansıtmaktadır.³ Seramik üretiminde görülen bu geleneg, Ege dünyasında geniş bir coğrafyada takip etmek mümkündür. Bu dağılım alanında, Batı Anadolu'da; Gulpınar,⁴ Beşik-Sivritepe,⁵ Kumtepe IA,⁶ Malkayası Mağarası,⁷ Adalarda; Samos-Tigani II,⁸ Tigani III,⁹ Tigani IV,¹⁰ Kalymnos-Vathy III¹¹ bölgelere-

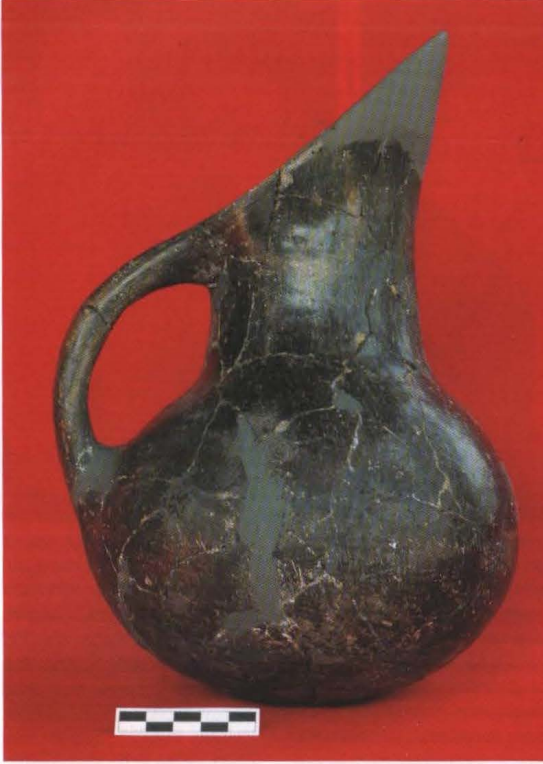
rası kültürel ve kronolojik gelişimi yansıtan merkezler arasında yer alır. Kalkolitik dönem insanlarının alet teknolojisinde obsidyen ve çakmaktaşı uçlar, orak dilgileri ve dilgicikler en baskın yontma taş cinslerini oluşturmaktadır.

Höyükte, Kalkolitik Çağ'dan Tunç Çağları sonuna değin uzanan süreçte, yontma taş endüstrisine ait Orta Anadolu'da Göllüdağ, Nenezi Dağı, Acıgöl ve ayrıca Melos ve Giali kökenli obsidyen kullanımı, analiz çalışmalarıyla anlaşılmıştır. Özellikle Melos adasında, Sta Nychia ve Dhenenagaki obsidyen kaynaklarının

Mermer idoller,
Erken Tunç Çağı

Gaga ağızlı testi.
Erken Tunç Çağı

yanı sıra Giali adasına ait obsidyen üretim artıklarının da olması, her iki bölge arasında deniz ticaretine yönelik olası değiş-tokuş sistemine dayalı bir ticareti göstermektedir. Öte yandan yerleşmede mermer fi-

gürinler arasında 'Kilia' tipi, Batı Anadolu'da sınırlı sayıda bilinen örnekleriyle, işleniş tarzı, dönemi ve üretim yeri/kökeniyle ilgili konu olmuş ve tartışılmıştır.¹⁴ Bu kapsamda, Tepecik 'Kilia' figürinleri, Kalkolitik

Çağ figürinlerine yeni örnekler kazandırmıştır. Geç Kalkolitik Çağ sonu ve Erken Tunç Çağı kültür tabakasına ait mimari ve buluntular, höyükte kesintisiz bir yerleşim süreci olduğunu göstermektedir. Bu kültür tabakasında "kerpiçli yapı", gerek duvar tekniği ve duvar kalınlığı gerekse boyutları açısından yerleşimin özel bir yapısı görünümünde olup sosyal statüyle ilişkilendirilmektedir. Bu yerleşmeye ait seramik geleneği ve ayrıca mermer kap ve şematik idoller, dönemin karakteristik özelliklerini vermektedir.¹⁵

Çine-Tepecik Höyüğü'nün kronolojik gelişiminde M.Ö. 2. Bin, yerleşim modeli, mimarisi, seramik üretimi ve metal endüstrisinde bronz aletlerin yaygın kullanımına ait yenilikleriyle daha detaylı bir tanım yapmayı sağlamaktadır. M.Ö. 2. Binin ilk yarısında, Orta Tunç Çağı mimari kalıntıları ve dönemin tasvirli sanat anlayışına ışık tutan buluntularıyla takip edilmiştir. Tasvirli eserler arasında yer alan pişmiş toprak model, stilize boğa idolleriyle ('Bucranium') taçlandırılmış bir kült eşyasıdır. Modelin form ve işleniş açısından en yakın benzerleri, Doğu Akdeniz bölgesinde Kıbrıs adasında, Kotchati, Kalopsidha ve Vounous'da mezar buluntuları arasında görülmektedir.¹⁶ Antropomorfik bir pithos ise, boyutu ve tasvir biçimi açısından bölge için üniktir.¹⁷ Pithosun boyun kısmında yüz detayları ve kulak kabartıma olarak işlenmiş, pithosun gövdesine uzanan kol ve el tüm detaylarıyla verilmiştir. Kadın figüre ait bu tasvirde kulak memesinde yuvarlak bir küpe ile bilek kısmına işlenen bilezik, dönemin takı sanatını yansıtmaktadır.¹⁸ Orta Tunç Çağı yerleşmesinin güneyini, geniş bir alana yayılan volkanik kül tabakası kaplamaktadır. Volkanik küllerin analiz sonuçları, Ege'de Santorini adasında gerçekleşen yarıdağ patlamasıyla bağlantılı neticeler vermiştir. Santorini adasında volkanik patlamanın ve buna bağlı olarak Ege'de oluşan tsunaminin, Batı Anadolu'ya değin uzanan coğrafyayı¹⁹ ve Tepecik kentini de etkilediği anlaşılmaktadır. Yerleşmede volkanik küller, mimari kalıntıların

Depolama alanı.
Geç Tunç Çağı

yanı sıra günlük kullanılan kapların üzerini tamamen kaplamış durumda tespit edilmiştir. Santorini adasında volkanik patlama, Geç Minos I A dönemine tarihlenmektedir. Santorini yanardağının patlama sürecinin Mısır kronolojisinde M.Ö. 1540 tarihlerine uzanan XVIII. Sulale'nin erken dönemleriyle çağdaş olabileceği öngörülmektedir.¹⁶ Bu dönemde Santorini adasındaki yanardağı ve depremler, hiç şüphesiz en yakın Minos merkezlerini etkilemesinin yanı sıra doğu yönünde Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz'e uzanan coğrafyayı da etkisi altına almıştır.

Höyüğün stratigrafik gelişiminde Geç Tunç Çağı, savunma sistemine sahip yerleşim modelini yansıtmaktadır. Kulelerle destekli bir plan veren surun duvar kalınlığı, 2.20 m'dir. Surda 20 metre aralıkla yer aldığı ve yerleşmeyi çevrelediği öngörülen kare planlı kuleler ise, 6,32x6,32 m boyutlarındadır. Sur, taş temel üzerine kerpiç blokların yükseldiği duvar örgü sistemine sahiptir. Kulelerde, yerli kapların yanı sıra Miken kültürüne ait boya bezeli kraterler, yerleşmeye ait mimari kalıntılarla paralel

Pişmiş toprak model, Orta Tunç Çağı

bir kronolojiyi vermiştir. Sura ait kulelerden birinde, duvara yaslanmış olarak ve istiflenmiş durumda farklı boyutta iç içe sıg tabaklar, çanaklar ve ayrıca çömleklerin ve bir matara-nın da yer aldığı buluntu konteksti, kule içinde depolanmıştır.

Bununla bağlantı kurulabilecek yapılar ise, işlevsel açıdan yerleşmenin sosyo-kültürel yapısını ve yerel idari sistemine bağlı ekonomik gücün

anlaşılmasını sağlamaktadır. Kentin ekonomisinde üretim ve depolamaya dayalı yapılar, oldukça zengin buluntu grubuyla dikkat çekmektedir. Buna yönelik yapılarda içinde belli bir düzende yerleştirilmiş pithosların yer aldığı depo/magazin olarak tanımlanan "pithoslu yapı", "ışık" ve ambar görünümünde ır pithosların yarıya kadar gömüldüğü ve çevresinin ufak taşlarla çevrildiği alanlar, ekonomik anlamda belli bir depola-

'Kerpiçli yapı', Erken Tunç Çağı

Yerli ve Miken kapları. Geç Tunç Çağı

ma sisteminin uygulandığını göstermiştir. Bu birimlerde yerli kapların yanı sıra, boya bezeli Miken üzengi kulplu kaplar ve figürlü Miken kraterleri ise, Ege dünyasıyla kültürel ve ticari ilişkilerin etkin olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹

Depo birimlerinde yer alan Miken kapları Ege, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz'e uzanan geniş coğrafyadaki kültürel ve ticaret ağında Tepecik

kentinin de önemli bir rol üstelendiğine işaret etmektedir. Figürlü kraterlerden birinde elinde mızrağını fırlatmak üzere olan bir savaşçı tasviri, Miken seramik geleneğine ait Geç Hellas III C evresinin figürlü kaplarında "kirpi miğfer" tipiyle ve silahıyla tasvir edilmiş savaşçılarıyla benzer donanımda işlenmiştir. Bu tipte miğferli savaşçı tasvirleri, Argolis Bölgesi Tiryns ve Kynos kraterlerinde görülmektedir.²⁰ Atıca Tepe-

ciik savaşçı tasvirinde "kirpi miğfer" tipi, ensesine değin inen modeliyile çok daha görkemlidir. Miken kraterlerinde savaşçı tasvirleri, araba ya da teknede işlenmiş örnekleriyle görülmektedir.²¹ Kaplar üzerine işlenen bu tema, Miken saray sisteminin yıkılmasının ardından Ege'de gelişen politik düzen ve çevre kültürlerle etkisinin bir yansımasıdır.²²

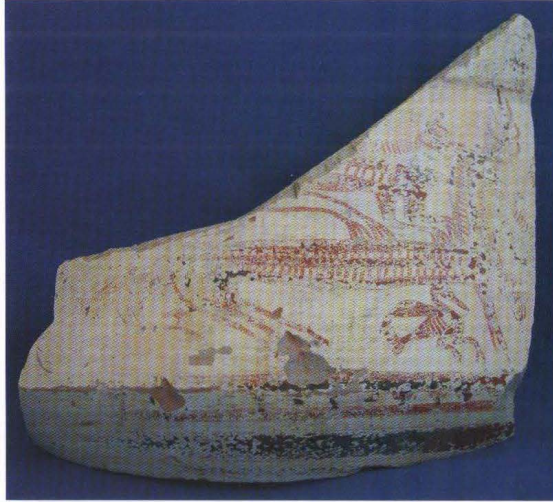
Miken figürlü krater

Kraterlerden diğer bir örnekte ise, boynuzları detaylı olarak işlenmiş bir geyik tasviri yer alır. Bu sahnede geyiğe boyun kısmından ve arkadan saldıran köpekler tasvir edilmiştir. Ayrıca geyiğin ayakları arasında uçar konumuyla bir kuş betimlenmiştir. Bu krater üzerinde av sahnesi betimlenmiştir. Miken figürlü kap geleneğinde, avcı ve köpeklerinin geyiğe saldırdığı av sahnesi ve aynı zamanda hareket halinde betimlenmiş kuş tasvirlerinin de yer aldığı resimsel anlatım, ikonografik açıdan bilinen bir konudur.²³ Benzer sahneler Yunanistan'da, Ege'de ve Doğu Akdeniz'de uzanan coğrafyada Geç Hellas III B2 sonu ve Geç Hellas III C erken/orta/geç evrelerinde görülmektedir. Ege ve Doğu Akdeniz'e

uzanan bir yayılım alanında savaş ve av sahnelerini içeren konular, dönemin sosyo-kültürel ve toplumsal sorunlarıyla bağlantılıdır.

Bu geniş coğrafyada Tepecik figürlü kraterleri, Ege dünyasındaki gelişimlerden etkilenen bir kent yapısını ortaya koymakta ve dışa açık, Ege ile bağlantı içinde olan bir kültürel gelişimi yansıtmaktadır. Miken kraterlerinin "pithoslu yapıda" bulunması yapıyı da ayrıcalıklı kılmaktadır. Bu yorumu destekleyen diğer kanıtlar ise mühür baskılarıdır. "Pithoslu yapı" içinde bulunan mühür baskıları, Batı Anadolu'nun tarihi coğrafyası ve Hititlerin Batı Anadolu üzerindeki etkisine/varlığına ışık tutan kanıtlardır. Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen Hitit hiyeroglifli mühür baskıları, Batı Anadolu'da ilk kez belli bir buluntu konteksinden gelmektedir.²⁴ Bu mühür baskılarından birinde, omzunda yayıyla işlenmiş bir figür ve her iki yanda kitabesi yer almaktadır.²⁵ Alın hizasında ya boynuz ya da bir düğüm işlenmiştir. Figür sağ omzunda taşıdığı yayı, sağ eliyle de kavramıştır. Sol eli ise, "tapınma jesti" durumundadır. Belirgin bir burun detayı ve

Miken figürlü krater

bacaklarda dizlerin belirgin işlenmesi dikkat çekmektedir. Figure ait ayak kısmı korunmamıştır. Figürle ilgili tüm bu detaylar, Hitit İmparatorluk dönemi Glptik sanatından bilinmektedir. Mührün üzerinde yer alan kitabe, "tâ-mi-pi-ya, prens" olarak okunmuştur.²⁶ Mühür baskıları, Batı Anadolu'da Hititlerin politik anlamda bir gücünün olduğunu ve Tepecik yerel yönetiminin Hititlerle

olan bağlantısını desteklemektedir. Gerek arkeolojik kanıtlar gerekse filolojik veriler, Çine-Tepecik merkezinin batıda Ege dünyası, doğuda ise Hititlerle bağlantıları olan ve bu bağlamda bölgelerarası kültürel etkileşimi yansıtan bir kent konumunda olduğunu göstermektedir.

SEVİNC GÜNEL
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ,
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

KAYNAKÇA

- Aykurt, A. 2014, "An Example of Mycenaean Pictorial Pottery: Krater from Liman Tepe", N. Çınardalı-Karasaan, A. Aykurt, N. Kolankaya-Bostancı, Y. H. Erbil (ed.), *Armağan Erikanal'a Armağan Kitabı: Some Observations on Anatolian Cultures*, Ankara, 55-73.
- Aykurt, A. - H. Erkanal 2017, "A Late Bronze Age Ship from Liman Tepe with Reference to the Late Bronze Age Ships from Izmir/Budemediterranean Tepe and Kızılderili, Oxford Journal of Archaeology 36 (4), 493-502.
- Berli, M. 2008, "A Forgotten Island, Kalymnos in the Late Neolithic Period", H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şaholju, R. Tücel (ed.), *Proceedings of the International Symposium: The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, Urla/Izmir*, 85-108.
- Bertram, J. - N. Karul 2014, "Anmerkungen zur Stratiographie des Kumepe, Die Ergebnisse der Grabungen in den Jahren 1994 und 1995", E. Pernicka - C. B. Rose - P. Jablonka, *Troia 1987-2012: Grabungen und Forschungen I*, *Studia Troica*, 5, 1058-1084.
- Crouwel, J. 2006, "Late Mycenaean pictorial pottery", E. Rystedt - B. Wells (ed.), *Pictorial Pursuits. Figurative Painting on Mycenaean and Geometric Pottery*, Stockholm, 15-22.
- Dakoronia, F. 2006, "Mycenaean pictorial style at Kynos, East Lokris", E. Rystedt - B. Wells (ed.), *Pictorial Pursuits. Figurative Painting on Mycenaean and Geometric Pottery*, Stockholm, 23-29.
- 2006, "Bronze Age pictorial tradition on Geometric pottery", E. Rystedt - B. Wells (ed.), *Pictorial Pursuits. Figurative Painting on Mycenaean and Geometric Pottery*, Stockholm, 171-175.
- Dikaisos, P. 1932, *Les cultes préhistoriques dans l'île de Chypre*, Syria 13, 345-354.
- 1938, *The Excavations at Vounous-Bellapais in Cyprus, 1931-2*, *Archæologia* 88, 1-168.
- Felsch, R. C. S. 1988, *Das Kastro Tigrani. Die spätneolithische und chalkolitische Siedlung*, Sams 2, Bonn.
- Gabriel, U. 2014, "Die Keramik der neolithischen Fundorte Kumepe I, A, Beşik-Sivriçepe und Çıplakköy im Kontext ihrer überregionalen Vergleichsfunde", E. Pernicka, C. B. Rose, P. Jablonka, *Troia 1987-2012: Grabungen und Forschungen I*, *Studia Troica*, 5, 990-1005.
- Günel, S. 2008, "Çine-Tepecik Höyükte Bulunan Mermer İdoller", içinde: T. Tahran, A. Tibet - E. Konyar (ed.), *Muhibbe Dargaz Armağanı*, İstanbul, Sadberk Hanım Müzesi Yayını (2008) 251-260.
- 2010, "Mycenaean cultural impact on the Çine (Marsyas) plain, southwest Anatolia: the evidence from Çine-Tepecik", *Anatolian Studies*, 60, 2010, 25-49.
- 2011, "Ein Terrakotta-Modell aus Çine-Tepecik", *Isisbulet Mitteilungen* 81, 201, 7-20.
- 2014a, "New Contributions regarding Prehistoric Cultures in Meander Region: Çine-Tepecik", B. Hurejs - M. Mehrlers (ed.), *Western Anatolia before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th millennium BC?*, Wien, 83-103.
- 2014b, "Çine-Tepecik Erken Tunç Çağı Taş Kap ve İdoller / Early Bronze Age Stone Vessels and Idols of Çine-Tepecik", A. Engin - B. Helwing - B. Uysal (ed.), *armazi: Engin Özgen'e Armağan / Studies in Honor of Engin Özgen*, Ankara, 165-173.
- 2015a, "Ein Zentrum mit interregionalen Beziehungen in Westanatolien in der Bronzezeit: Çine-Tepecik/Bronz Çağında Batı Anadolu'da Bölge Arası Bağlantıları Gesteren Bir Merkez: Çine-Tepecik", içinde: Ü. Yalçın - H. D. Bienert, (ed.), *Anatolien-Brücke der Kulturen. Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften*, Bonn, 205-215.
- 2015b, "Çine-Tepecik: New Contributions on Late Bronze Age Cultures in Western Anatolia", N. Cht. Stampolidis, G. Marer, K. Kapanias (ed.), *NOSTOL. Indigenous Culture, Migration, Integration in the Aegean Islands. Western Anatolia during the Late Bronze Age-Early Iron Age*, 607-626.
- 2016, "A New Centre of Intercultural Relations in Western Anatolia during the Late Bronze Age: Çine-Tepecik", R. A. Stucky - O. Kaelin - H.-P. Mathys (ed.), *Proceedings of the 9th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Basel, vol. 3, 347-359.
- 2017a, "The Prehistoric Culture in Çine-Tepecik and Its Contribution to the

- Archaeology of the Region", S. Dietz, F. Mavridis, Z. Tankosic (ed.), *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area During the 5th and 4th Millennia BC*, Oxbow Books, 538-547.
- 2017b, "Çine Tepecik Yerleşmesine Ait Figürlü Miken Seramiği", E. Kozal, M. Akar, Y. Heffron, Ç. Çilingiroğlu, T. E. Şerifoğlu, Ç. Çakırlar, S. Ünlüsoy, E. Jean (ed.), *Questions, Approaches, and Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology, Studies in Honor of Marie Henriette and Charles Gates*, Ugarit Verlag, Münster, 439-455.
- Günel, S.-S. Herboldt 2010, "Ein hethitischer Siegelabdruck aus Çine-Tepecik", *Archäologischer Anzeiger*, 2010, 1-11.
- 2014, "Mykenische Kraterfragmente mit figürlichen Darstellungen und ein Siegelabdruck eines hethitischen Prinzen aus der späbronzezeitlichen Siedlung von Çine-Tepecik", *Archäologischer Anzeiger* 1-14.
- Güntner, W. 2000, *Figürliche Bemalte Mykenische Keramik aus Tiryns*, Mainz am Rhein.
- 2006, "Same Motif, Another Context", E. Rystedt, B. Wells (ed.), *Pictorial Pursuits: Figurative painting on Mycenaean and Geometric pottery*, Stockholm, 177-182.
- Karageorghis, V. 1991, *The Ceramplastic Art of Ancient Cyprus I. Chalcolithic-Late Cypriote*, Nicosia.
- Lohmann, H. 2006, "Santorini (Thera) Patlaması ve Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış", Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta (ed.), *Ulubatın Gemisi, 2006 Yılı Önce Dünya Ticareti*, 293-302.
- Momigliano, N. 2009, "Minoans at Iasos", C. F. MacDonald, E. Hallager and W.-D. Niemeier (ed.), *The Minoans in the central, eastern and northern Aegean - new evidence*, Athens, 121-140.
- Peschlow-Bindokat, A. 2006, *Tarhónövesi I nisan Resimleri Lamos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi*, İstanbul.
- Schwall, Chr. - B. Horejs 2017, "Western Anatolian Impact on Aegean Figurines and Religion?", B. Horejs (ed.), *Çukuncü Höyük I. Anatolia and the Aegean from the 7th to the 3rd Millennium BC*, Vienna, 53-77.
- Secher, J. 1992, "Die Kleinasiatischen Marmorsculpturen vom Typ Kilika", *Archäologischer Anzeiger*, 2: 153-170.
- Takaoglu, T. 2009, *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulakçızlar in Western Anatolia. An analysis of production and craft specialization*, BAR International Series 1958, Oxford, 2009.
- 2006, *The Late Neolithic in the Eastern Aegean. Excavations at Gülpınar in the Troas*, *Excavatio 75*, 289-395.
- Vermeule, E. - V. Karageorghis 1982, *Mycenaean Pictorial Vase Painting*, London.
- von Graeve, V. - W. D. Niemeier 2002, 1998-2000 Yılı Milet Çalışmaları, 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. 28 Mayıs-1 Haziran 2001, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 75-88.
- Wachsmann, S. 1998, *Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant*, College Station.
- 2000, *To the Sea of the Philistines*, In: E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and Their World: A Reassessment*, Philadelphia, 103-143.
- 20 Wachsmann 1998, 131. Res. 7. 8: Wachsmann 2000, 115. Res. 6. 13-15, Dakoronia 2006, 24 f. Res. 1.
- 21 Güntner 2006, 177. Res. 1; Crouwel 2006, 18. Res. 8; Dakoronia 2006, 24. Res. 1. 8: Dakoronia 2006, 172. Res. 2.
- 22 Aykurt 2014: 61-64. Res. 4-5; Aykurt, - Erkanal 2017, 493-502.
- 23 Güntner 2000, 37. Lev. 14; Vermeule-Karageorghis 1982, 50, 203. Res. 5, 60.
- 24 Herboldt: Günel - Herboldt 2010 içinde, 6. Res. 4-5; Herboldt: Günel - Herboldt 2014 içinde, 8-11.
- 25 Herboldt: Günel - Herboldt 2014 içinde, 8-11.
- 26 Herboldt: Günel - Herboldt 2014 içinde, 10. Res. 8-10.

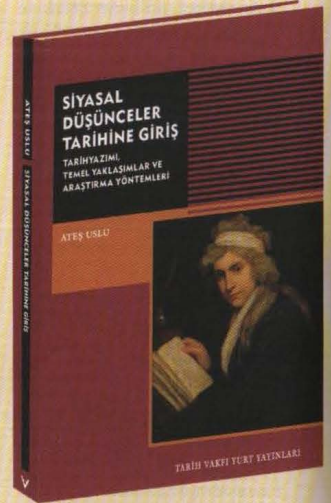
DIPNOTLAR

- 1 Günel 2014a, 83-103; Günel 2017a, 538-547.
- 2 Günel 2014a, 85-88, Res. 3, 5-7.
- 3 Günel 2014a, 89, Lev. 2-3; Günel 2017a, 540-542, Res. 55-57.
- 4 Takaoglu 2006, 298, 305, Res. 10/26.
- 5 Gabriel 2014, 998-997, Lev. 5-7.
- 6 Bertram-Karal 2014, 1073, Res. 12.
- 7 Peschlow-Bindokat 2006, 85, Res. 82/a-b.
- 8 Felsch 1988, 49, Lev. 19. 5, 57-143.
- 9 Felsch 1988, 56, 168-169, Lev. 27. 1-2, 62-255.
- 10 Felsch 1988, 56, 185, 191, Lev. 38. 4-5, 41-3, 68-69, 168, 7, 435-437.
- 11 Benzi 2008, 88, 12-93, Res. 20.
- 12 Secher 1992, 154-161; Takaoglu 2005, 38, Res. 5-17; Günel 2014a, 91-93, Lev. 6-10; Günel 2017a, 542-546, Res. 55. 9-55-10; Schwall - Horejs 2017, 54, Res. 31.
- 13 Günel 2014b, 166-173; Günel 2008, 251-260.
- 14 Günel 2017, 7-20; Karageorghis 1991, 139-143, Lev. C-II; Dikalos 1932: 346-347, Lev. LXX-LXXI; Dikalos 1938: 1-168, Lev. VII-VIII.
- 15 Günel 2015a, 213, Res. 16.1-2.
- 16 Günel 2015a, 213, Res. 16.2.
- 17 von Graeve-Niemeier 2002, 77-78; Momigliano 2009, 129.
- 18 Lohmann 2006, 293-300.
- 19 Günel 2010, 32-35, Res. 8-10; Günel 2015a, 208, Res. 5; Günel 2017b, 607-608; içinde Günel: Günel-Herboldt 2014, 4-8, Res. 3-7; Günel 2016, 347-359; Günel 2017b, 439-455.

SIYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNE GİRİŞ

TARİHYAZIMI, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Siyasal düşünceler tarihi alanında çok sayıda çalışma kaleme alınmış olsa da siyasi düşünce tarihçiliği üzerine sorgulayı eserlerin sayısı son derece azdır. Bir dizi filozofun "dâhiyane" kabul edilen düşüncelerinin özetlenmesiyle sınırlı kalan geleneksel düşünce tarihi yaklaşımları çok sayıda araştırmacı tarafından eleştirilmiş olsa da, literatürün önemli bir kısmında bu yaklaşımların tahakkümü devam etmektedir. Bu kitapta siyasi düşünceler alanının siyaset felsefesinin yanında siyasi ilahiyat, siyasi ideoloji ve sistemli olmayan siyasi düşünüş biçimlerini de içeren bir alan olduğunun altı çizilmektedir. Bu tespitten hareketle siyasi düşünceler tarihinin bir akademik disiplin olarak genel kamu hukuku ve siyaset felsefesi tarihi gibi disiplinlerle bağlantı içinde gelişiminin izi sürülmektedir. Cambridge Okulu yaklaşımı ve Marksist yaklaşımlar başta olmak üzere düşünce metinlerinin siyasi-entelektüel ve toplumsal bağlam ile ilişkisi üzerine düşünen araştırmacıların tarihyazımına katkıları incelenmekte; siyasi düşünceler tarihini üst sınıf, erkek ve Batılı yazarların incelemesinden ibaret gören tarihyazımı geleneklerine yöneltilen eleştirilere de yer verilmektedir. Metodoloji tartışmalarından hareketle siyasi düşünceler tarihyazımının tartışmalı konularına değinilmektedir. Kitapta sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerini nasıl uyguladıkları ya da alan araştırması ile sınırlı tutan yaklaşımlara eleştiri yöneltilmekte, siyasi düşünceler tarihçilerinin kendilerine özgü araştırma yöntemleri olduğu hatırlatılmakta ve araştırma yöntemlerine ilişkin bir çerçeve çizilmektedir.

Online Satış: <http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/>

AJANS PRESS

Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

KIBRIS'A ANTROPOLOJİK BAKIŞLAR

BURCU ÖZDEMİR

Jael Navaro'nun Kurmaca Mekan: Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası isimli kitabı Koç Üniversitesi Yayınları tarafından 2015 yılında yayımlandı. Jael Navaro bu kitabında, duygu sosyolojisi teorilerinin sunduğu çerçeveler vasıtasıyla, Kıbrıs'ın bölünmesini ve adanın kuzey kesimindeki savaş sonrası atmosferi, bizlere halihazırda var olan literatürden sıyrılan yepyeni bir perspektifle sunuyor.

Türkiye'nin 1974 yılında adanın kuzey kesimini işgalini takiben gelen bölünme, Kıbrıs'ı hem bir mekân hem de bir tarihsel oluş olarak sosyal bilimciler arasında sıklıkla araştırılan ve tartışılan sıcak bir konu haline getirdi. Özellikle, Kuzey Kıbrıs'ın "özgün" hukuki statüsü, uzun yıllar boyunca siyaset bilimcilerin dikkatini adaya çevirmesine sebep oldu ve bu konuda birçok kitap yazıldı, makale yayımlandı. Yapısalcılığın sosyal bilimlere etkisi altına aldığı dönemlerde yapılan bu araştırmaların birçoğu, bu trendi takip ederek adayı makro kategorilerle ve yapısalcı perspektiflerle açıklama yoluna gitti. Fakat, Jael Navaro daha önce aynı dönemi anlatan çalışmalardan farklı olarak, bu kitabında alışılmış yaklaşımı tepeklak ediyor; okuyucunun Kıbrıs

Türklerin gündelik yaşantılarıyla ve "duygu dünyalarıyla" etkileşime girmesine olanak sağlayan antropolojik ve aynı zamanda tarihselliğini de kaybetmemiş bir Kıbrıs resmi sunuyor.

Navaro'nun kitabı, Rum tarafı ve Türk tarafı arasındaki sınırın açılmasından önceki döneme tekabül eden 1998-2003 yılları arasında Kuzey Kıbrıs'ta yaptığı kapsamlı saha çalışmasının sonucu. Etnografik bir yöntem benimsemesine karşın, birçok antropologun yaptığı gibi aksine çok yönlü bir analiz yapan Navaro, adayı tarihsel ilişkiselikleri bağlamında değerlendiriyor ve steril olmdan çok uzak, siyasetten arındırılmamış bir araştırma ortaya koyuyor. 1963 yılında Kuzey Kıbrıslıların enklavlar da yaşamasıyla başlayan, 1974 yılın-

da adanın bölünmesi ile kuvvetlenen Kıbrıslı Türklerin hissettiği "durdurulmuş zaman duygusunu" (s.32) bir akışın içine oturtarak "zamanın mekansallığından" (s.31) bahsettiğinde bile buraya gelirken geçilen önemli tarihsel dönüm noktalarını değerlendirmesinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almakta. Ayrıca, Kıbrıs'ın duygu coğrafyasını anlamaya çalışırken adayı Türkiye ve Yunanistan'dan tamamen ayrı bir entite olarak düşünmeyip, buralarda gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan gelişmelerden de ayırmıyor.

Metodolojisiyle öne çıkan taraflarının yanı sıra kitap, teorik olarak da yeni düşünme alanları açma potansiyeline sahip. Duygu kuramlarından ve etnografinin ona sunduklarından faydalanarak literatüre kazandırdığı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) devletin *fantazmatik* niteliğini tanımlamak için kullandığı "kurmaca devlet" kavramı, öznelliği yönetimselliğin bir yansıması olarak gören ve bunun dışında bir özneliğin var olma imkanı kabul etmeyen Foucaultcu yönetim ve devlet toplum ilişkileri kuramlarına bir cevap niteliği taşımakta. Bu harikulade kavram-sallaştırma aracılığıyla Navaro, ulus devletin mekanının inşasında önemli rol oynayan *fantazmatik* "üretim" (crafting) süreçlerini tartışırken, bu kurmaca devletin savaşın ardından ada halkına miras kalmış *hayaletim-*

Fotoğraf:
Osman Bayturk-AJT

Lefkoşa,
17 Ocak 2016

Fotoğraf:
James Crisp

di (phantomatic) ortama arasındaki çatışmayı sorgular. Öznellik odaklı duygu kuramlarının, iç-dış ayrımını merkeze alan yaklaşımları sebebiyle kısıtlı olduklarını belirten Navaro, nesne ile fantazmatığın birbirinden ayıramayacağını savunur. Bu sebeple kitapta kendisini teorik anlamda, insan merkezli yaklaşımlar ile Aktör Ağ kuramının post-humanist yaklaşımı arasında bir yere konumlandırır. Bu sayede birinci şahıs anlatısını tümüyle kenara atmadan, nesnelerin ve mekanın kendisi için konuşabilmesine olanak sağlar.

Kitap üç kısımdan oluşmaktadır: Mekansal Dönüşüm, Yönetim ve Nesneler ve Konutlar. Her kısmın altında da farklı alt-bölümler bulunmaktadır. Birinci kısımda Yael Navaro, savaş ve bölünme sonrasında bölgenin mekansal dönüşümünü; Yunanca yer isimlerinin coğrafyayı Türkleştirme politikası dahilinde Türkçe isimlerle değiştirilmesi, boşaltılan bölgelerin Türkiye'den Kıbrıs'a "yerleşimci" olarak göç eden aileler ile yeniden iskan edilmesi ve iki kesim arasında sınır kapıları inşa edilmesi gibi uygulamalar vasıtasıyla sürdürülen mekan üretim pratikleri üzerinden tartışmaktadır. Mekanın işlenmesi ve üretilmesi siyasi bir eylem olarak ele alan Navaro, bu süreçler da-

hilinde gerçekleştirilen -fantazmatik olduğunu düşündüğü- politik uygulamaları analiz eder. Dahası, Kıbrıslı Türklerin bu uygulamaları nasıl algıladığını ve bu pratiklerin onlarda ne tür duygular (affect) uyandırdığını da anlamaya çalışır. Bu bölümde bana en çarpıcı gelen şey yazarın, Kıbrıslı Türklerin mekansal kapatılma duygularını açıklama biçimidir. Yael Navaro, adanın bölünmesinden sonra Kıbrıslıların kapatılma deneyimini anlatmak için birçok metaforundan faydalandığından söz eder ve bunların içinde en yaygın olanın "burası açık hava hapisanesi gibi" (s.98) ifadesi olduğunu belirtir. Ona göre mekansal kapatılma hissi, "maddi ve somut bir gerçeklik olarak sınırın KKTC vatanı, Kıbrıslı Türklerin imgelemlerinde ve öznelliklerinde bıraktığı izler" (s.99) ile doğrudan ilintilidir.

Kitabın ikinci kısmında Yael Navaro, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yönetim ve yönetimin duygulanımlarını (affect) iki alt başlıkta incelemektedir: yönetim ve duygu ve belgelerin duygusal yaşamı. İlki, Kıbrıslı Türklerin devlet dairelerinde iş bulma arzusuna odaklanırken, ikincisi KKTC tarafından üretilen Türkiye dışında başka hiçbir ülkenin tanımadığı pasaport, kimlik, tapu gibi kurnaca belgelerin (make-believe

documents) kullanımı ve Kıbrıslı Türklerin "meşru" yetkililer ile gerçekleştirdiği çeşitli karşılaşmaları vasıtasıyla aktarılan duyguları ele alır. Yael Navaro'ya göre KKTC'de legal ve illegal arasında diyalektik bir ilişki vardır ve legal olmayan belgelerin dolaşımı yoluyla devletin legal kılınmaya çalışılması bunun en belirgin örneklerinden biridir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin meşru bir devlet olmamasına karşı "yönetimsellik pratiklerinde ve biçimlerinde" (s.122) hukuktan ayrılmadığını ve buradaki duygulanımları anlamak için günlük hayatta vuku bulan devlet imgelemlerini takip etmenin önemli olduğunu savunan Navaro, uluslararası hukuk tarafından meşruluğu kabul edilmeyen bu devletin yönetim pratiklerinin öznesi olmanın Kıbrıslı Türklerdeki hissi karşılığının çoğunlukla kapana kısılmışlık ve tedirginlik olduğunu ekler. Yael Navaro, devleti sadece yasal hukuk düzeni kapsamında ele almayıp, günlük hayatta ve bireylerin zihinsel dünyalarında da -meşru olmasa dahi- devletin var olduğunu iddia ettiği bu argümanı ile devlet antropolojisi literatürüne büyük katkı sağlamaktadır.

Nesneler ve Konutlar isimli üçüncü kısım için, kitabın en uzun ve düşünsel anlamda en bereketli bölümü

Lefkoşa,
17 Ocak 2016

Fotoğraf:
JamesCrisp

demek yanlış olmayacaktır. Yael Navaro burada nesnelerin, konutların ve mekanın kendisinin Kıbrıslı Türklerle nasıl musallat olduğuna odaklanır ve bunu dört alt başlıkla inceler: Terk Edilen Mekanlar, Savaş Enkazu, Duyguya Dayalı Mekanlar, Melankolik Nesneler; Ev, Hukuk ve Tekinsiz; Savaş Koleksiyonları, Duygunun Elle Tutulurluğu. Bölüm boyunca, Kıbrıslı Türklerin, Rumlardan (Greek Cypriots) kalan evler ve nesneler vasıtasıyla mekanla kurduğu "politik bağlanımların" ve "maddiliklerle etkileşimlerinin" (s.164) yaydığı duyguları tartışır. Navaro burada *maraz*'dan -Kuzey Kıbrıslıların ruh hallerini belirtmek için yaygın olarak kullandığı bir ifade- söz eder ve bu hissi durumun Kıbrıslı Türklerin kendilerine ait olmayan evlerde yaşarken, ken-

dilerine ait olmayan *şanım*et diye adlandırıldıkları nesneleri kullanıp, saklayıp bazen de satarken yaşadıkları etkileşimlerden kaynaklandığını savunur. Ona göre, savaş sonrası dönemde Kuzey Kıbrıs'a bakılırsa, savaş kalıntıları iğrenç -enkaza dönüşecek şekilde terk edilmiş- (*abjected*), geride bırakılan nesneler melankolik ve ev tekinsizdir. Yani duygu, mekanlar, biriktirilen objeler ve kalıntıların bedeninde elle tutulur hale gelmiştir.

Kitaba bakıldığı zaman sahadaki malzemenin çok zengin ve güçlü olduğu kolaylıkla fark edilebilir. Özellikle dahil edilen birkaç alıntı etnografinin gücünü kanıtlar niteliktedir. Örneğin aşağıdaki gibi:

Bir gece, köyde dolaşırken yerde bir şeyin parıldadığını fark ettim. Eğilip aldım. Altın bir söz yüzüğüydü (alyans), içinde 1971 tarihi yazılıydı." Latife şöyle dedi "Biz de o yıl sözlenmiştik. Bu söz yüzüğümüzü bazen yeniden takıyorum. (s.211)

Bu diyalog okunduğunda söz yüzüğünün yaydığı kuvvetli duygulanımı (affect) ve musallat olma halini sezmemek mümkün değil. Ancak neyin dahil edilmediği, neyin dahil edildiği kadar önemlidir. Örneğin, bu kitap-

ta milliyetçi fikirlerle sahip Kıbrıslı Türklerin de sesini duymamızın gerekli olduğunu düşünmekteyim. Bunun yanında tarihsel gerçeklerle mesteklenen antropolojik bir çalışma olmasına rağmen kitabın bazı kısımlarında -özellikle Nesneler ve Konutlar bölümünde- teoriye olması gerekenden daha fazla ver verilmiş ve etnografi teorisini kuvvetlendirmek için kullanılmış. Bu da zaman zaman etnografinin teoriye uydurulmak için törpülediği hissini uyandırıyor.

Yukarıda bahsi geçen, teoriye ağırlık verilmesinden kaynaklanan küçük metodolojik problemlerin yanında, *Kurmaca Mekan: Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası*, politik antropoloji literatürüne çok sayıda katkıda bulunan orijinal ve büyüleyici bir kitap. Okurlara, özellikle savaş sonrası dönemler gibi karışık durumları düşünmek için yeni alanlar açıyor ve yeni yollar sunuyor. Özellikle Türkiye üzerine araştırmalar yapan akademisyenler, Yael Navaro'nun bu kitapta açtığı yolu izleyerek, ulus inşa süreçleri, Cumhuriyet dönemi ve sonrası Türkleşme politikaları gibi alanlarda yaratıcı ve verimli bilgiler üretebilirler.

BURCU ÖZDEMİR

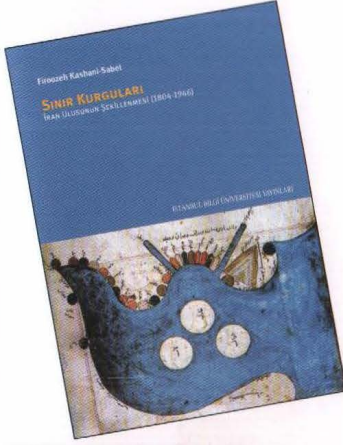
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

Fotoğraf:
Osman Baytürk-AJT

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

FIROOZEH KASHANI-SABET

**SINIR KURGULARI
İRAN ULUSUNUN ŞEKİLLENMESİ (1804-1946)**

342 Sayfa, ISBN: 978-605-399-517-3

Profesör Firoozeh Kashani-Sabet, bu çalışmasında 19. ve 20. yüzyıllara odaklanarak İran sınırlarının oluşum sürecini ayrıntılı bir şekilde ele alıyor. Osmanlı İmparatorluğu, Azerbaycan gibi sınır komşuları ile İngiltere, Fransa gibi "büyük" oyuncuların etkisini inceleyerek, kapsamlı bir arşiv çalışması gerçekleştiriyor.

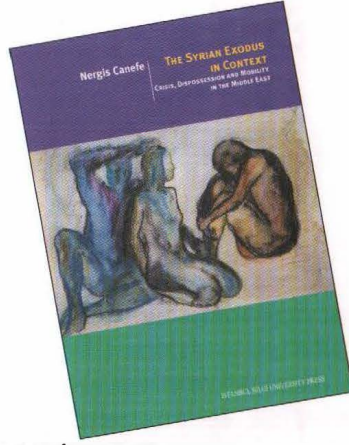

PIERRE DARDOT, CHRISTIAN LAVAL

**MÜŞTEREK
21. YÜZYILDA DEVRİM ÜZERİNE DENEME**

152 Sayfa, ISBN: 978-605-399-523-4

Dardot ve Laval bu eserlerinde, dünyanın farklı yerlerinde doğal kaynakların, mekânların, kamu hizmetlerinin, bilgi ve iletişim ağlarının küçük bir azınlık tarafından ele geçirilmesini eleştiren hareketlerin ortak talebine değiniyor. Müşterek temasını, yalnızca birtakım varlıkların bir özelliği olarak değil, 21. yüzyıldaki alternatif politikaların temel ilkesi olarak düşünmeyi öneriyor.

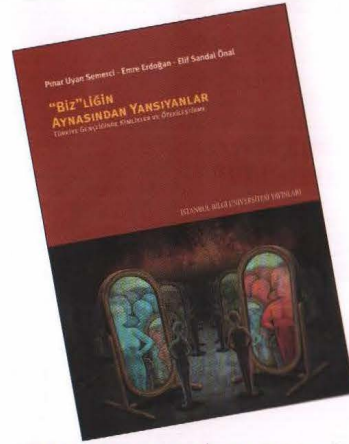

NERGİS CANEFE

**THE SYRIAN EXODUS IN CONTEXT
CRISIS, DISPOSSESSION AND MOBILITY
IN THE MIDDLE EAST**

208 Sayfa, ISBN: 978-605-399-525-8

The debate presented here on precarity and statelessness in terms of systemic denial of access to rights, or, their selective attribution to Syrians on the move, allows us to reconsider the Syrian exodus in a new framework that links forced migration, labour studies, citizenship and rights debates rather than isolating the refugee experience.

PINAR UYAN SEMERCİ, EMRE ERDOĞAN, ELİF SANDAL ÖNAL

**ELİF SANDAL ÖNAL
"BİZ"LİĞİN AYNASINDAN YANSIYANLAR
TÜRKİYE GENÇLİĞİNDE KİMLİKLER VE ÖTEKİLEŞTİRİME**

335 Sayfa, ISBN: 978-605-399-501-2

Dünyada ve Türkiye'de sayısız olaya tanıklık eden 2,5 yıllık araştırmanın sürecinin ardından ortaya çıkan bu çalışmadaki amaç, ötekileştirilmenin nasıl gerçekleştiği, hangi belirleyiciler etrafında geliştiği ve hangi biçimlerde kurgulandığını ortaya koymaktır.

www.bilgiyay.com

Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 126 24 15

e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: **PUNTO**

www.punktokitap.com

Telefon: 0212 496 10 90 Faks: 0212 496 10 99

e-mail: punto@punktokitap.com

2018

YILIN
HAZİRANI

Sevgi Soysal

ÖYKÜ ÖDÜLÜ

2018 yılını kısa yaşam yolculuğunda ürettiği onlarca eserle edebiyatımıza derin bir iz bırakan Sevgi Soysal'a adayan Nilüfer Belediyesi, Sevgi Soysal'ın edebiyatımıza kazandırdıklarının etkisinde, yazmayı kendine uğraş edinenleri Sevgi Soysal Öykü Ödülü'ne katılmaya davet ediyor.

SEÇİCİ KURUL

Müge Iplikçi, Nahit Kayabaşı, Seval Şahin, Figen Şakacı, Safak Pala

BAŞVURU TARİHLERİ

18.06.2018-24.08.2018

SONUÇLARIN İLANI

26.10.2018

ÖDÜLLER

Buyuk Ödül: 3.000 TL

Mansiyon (Beş Kişiye): 1.000 TL

AYRINTILI BİLGİ İÇİN

(0224) 494 19 54

NİLÜFER
BELEDİYESİ | KÜTÜPHANE

444
1603

nilufer.bel.tr

NiluferBel

441
8189

kutuphane.nilufer.bel.tr

NiluferKutuphane

